

A U S P I C I A

Recenzovaný vědecký časopis pro oblast společenských a humanitních věd

Reviewed Scholarly Journal Dealing with Social Sciences

VYSOKÁ ŠKOLA EVROPSKÝCH A REGIONÁLNÍCH STUDIÍ
ČESKÉ BUDĚJOVICE
VYSOKÁ ŠKOLA TECHNICKÁ A EKONOMICKÁ – ÚSTAV PODNIKOVÉ STRATEGIE
ČESKÉ BUDĚJOVICE
Ročník XIX, číslo 1

2022

AUSPICIA

Recenzovaný vědecký časopis pro otázky společenských a humanitních věd.

Založen v roce 2004. Vydáván Vysokou školou evropských a regionálních studií, České Budějovice, Česká republika a Vysokou školou technickou a ekonomickou, České Budějovice, Česká republika.

Rada pro výzkum, vývoj a inovace jako odborný a poradní orgán vlády ČR zařadila recenzovaný vědecký časopis *Auspicia* pro rok 2015 mezi recenzované neimpaktované časopisy, které uvedla v oborech Národního referenčního rámce excelence (NRRE).

V roce 2016 byl recenzovaný vědecký časopis *Auspicia* zařazen do mezinárodní databáze ERIH PLUS.

AUSPICIA

A peer-reviewed scholarly journal for questions of the social sciences.

Founded in 2004. Published by College of European and Regional Studies, České Budějovice, Czech Republic and The Institute of Technology and Business, České Budějovice, Czech Republic.

The Research, Development and Innovation Council, as a professional and consultative body of the Government of the Czech Republic, indexed *Auspicia* – a peer-reviewed scholarly journal on a list of peer-reviewed non-impacted journals in 2015, being published in the fields of the National Reference Framework of Excellence.

In 2016 *Auspicia* – a peer-reviewed scholarly journal was indexed in the international database ERIH PLUS.

Adresa redakce: Vysoká škola evropských a regionálních studií, z.ú., Žižkova tř. 6, 370 01 České Budějovice, tel.: 00420 386 116 839, <https://auspicia.cz>. Vychází dvakrát ročně v elektronické verzi (od roku 2019). Srpen 2022. Časopis je financován VŠERS a VŠTE. ISSN 2464-7217 (Online). DOI: 10.36682/a_2022_1.

Editorial Office Address: Vysoká škola evropských a regionálních studií, z.ú., Žižkova tř. 6, 370 01 České Budějovice, tel.: 00420 386 116 839, <https://auspicia.cz>. It has been published twice a year electronically (since 2019). August 2022. This journal is financed by The College of European and Regional Studies and The Institute of Technology and Business. ISSN 2464-7217 (Online). DOI: 10.36682/a_2022_1.

EDIČNÍ RADA VŠERS · EDITORIAL BOARD OF VŠERS

Předseda ediční rady · Chairman of the Editorial Board

doc. Ing. Jiří **DUŠEK**, Ph.D.

Členové · Members

doc. JUDr. PhDr. Jiří **BÍLÝ**, CSc.; RNDr. Růžena **FEREBAUEROVÁ**; PhDr. Jan **GREGOR**, Ph.D.; doc. Ing. Marie **HESKOVÁ**, CSc.; PhDr. Štěpán **KAVAN**, Ph.D.; Mgr. Josef **KŘÍHA**, Ph.D.; doc. PhDr. Miroslav **SAPÍK**, Ph.D.; doc. Ing. Ladislav **SKOŘEPA**, Ph.D.; doc. Ing. Jaroslav **SLEPECKÝ**, PhD, MBA.; doc. JUDr. Roman **SVATOŠ**, Ph.D.

REDAKCE ČASOPISU AUSPICIA · EDITORIAL OFFICE OF JOURNAL AUSPICIA

Předseda redakční rady · Chairman of the Editorial Board

doc. Ing. Jiří **DUŠEK**, Ph.D. (*Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR*)

Místopředseda redakční rady · Vice-chairman of the Editorial Board

doc. PaedDr. Mgr. Zdeněk **CAHA**, Ph.D., MBA, MSc. (*Vysoká škola technická a ekonomická, České Budějovice, ČR*)

Šéfredaktor · Editor-in-Chief

doc. PhDr. Miroslav **SAPÍK**, Ph.D.

Výkonný redaktor · Managing Editor

doc. PhDr. Miroslav **SAPÍK**, Ph.D.

Technická redaktorka · Technical Editor

RNDr. Růžena **FEREBAUEROVÁ**

Redaktoři anglických textů · English Language Editors

Centrum jazykových služeb Vysoké školy technické a ekonomické

Členové mezinárodní redakční rady (32) · Members of the International Editorial Board (32)

Ing. Jiří **ALINA**, Ph.D. (*Jihočeská univerzita, České Budějovice, ČR*)

Dr. Nikolaos **AVGERINOS** (*Center for Security Studies, Řecko*)

doc. PaedDr. Silvia **BARNOVÁ**, Ph.D., MBA (*Vysoká škola DTI, Slovensko*)

doc. Dr.Sc. Mario **BOGDANOVIČ**, Ph.D., MSc., BSc. (*Istrian University of Applied Sciences in Pula, Chorvatsko*)

doc. PaedDr. Mgr. Zdeněk **CAHA**, Ph.D., MBA, MSc. (*Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, ČR*)

doc. Ing. Jiří **DUŠEK**, Ph.D. (*Vysoká škola evropských a regionálních studií, z.ú., České Budějovice, ČR*)

Ing. Jozefína **DROTÁROVÁ**, Ph.D., MBA (*Vysoká škola bezpečnostného manažérstva v Košiciach, Slovensko*)

doc. JUDr. Miroslav **FELCAN**, Ph.D., LL.M. (*Vysoká škola evropských a regionálních studií, z.ú., České Budějovice, ČR*)

Ing. Roman **FIALA**, Ph.D. (*Vysoká škola polytechnická, Jihlava, ČR*)

prof. Igor **GONCHARENKO**, Ph.D. (*University of Civil Protection, Ministry for Emergency Situations of the Republic of Belarus, Minsk, Bělorusko*)

prof. Maria Pilar **COUSIDO GONZÁLEZ**, Ph.D. (*Universidad Complutense Madrid, Španělsko*)

doc. Ing. Aleš **HES**, CSc. (*Česká zemědělská univerzita, Praha, ČR*)

doc. Ing. Marie **HESKOVÁ**, CSc. (*Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR*)

doc. MUDr. Lenka **HODAČOVÁ**, Ph.D. (*Univerzita Karlova, Hradec Králové, ČR*)

plk. PhDr. Štěpán **KAVAN**, Ph.D. (*Hasičský záchranný sbor Jihočeského kraje, České Budějovice, ČR*)

Ing. Iveta **KMECOVÁ**, Ph.D. (*Vysoká škola technická a ekonomická, České Budějovice, ČR*)

prof. PhDr. Ján **KOPER**, Ph.D. (*Univerzita Mateja Bela, Banská Bystrica, Slovensko*)

Dr. Renata **KOSOVÁ** (*Imperial College London, Business School, Londýn, Velká Británie*)

doc. PhDr. PaedDr. Slávka **KRÁSNA**, Ph.D. (*Vysoká škola DTI, Slovensko*)

Dr. Dmitrij Jevgenjevič **MOSKVIN**, Ph.D. (*Jekatěrinburgskaja akademija sovremennogo iskusstva, Jekatěrinburg, Rusko*)

Ing. Petra **PÁRTLLOVÁ**, Ph.D. (*Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, ČR*)

doc. Anita **PEŠA**, Ph.D. (*Zadarská univerzita, Zadar, Chorvatsko*)

prof. Andrij Borisovič **POČTOVJUK**, Ph.D. (*Kremenčugskij nacionalnyj universitet imeni Michaila Ostrogradskogo, Kremenčug, Ukrajina*)

doc. Ing. Jarmila **STRAKOVÁ**, Ph.D. (*Vysoká škola technická a ekonomická, České Budějovice, ČR*)

doc. JUDr. Roman **SVATOŠ**, Ph.D. (*Vysoká škola evropských a regionálních studií, České Budějovice, ČR*)

PhDr. Ing. Jan **SVOBODA**, M.A., Ph.D. (*Filosofický ústav AV, Praha, ČR*)

prof. PhDr. Miroslava **SZARKOVÁ**, CSc. (*Ekonomická univerzita, Bratislava, Slovensko*)

prof. Mgr. Peter **ŠTARCHOŇ**, Ph.D. (*Univerzita Komenského, Bratislava, Slovensko*)

Mgr. Petr **ŠULEŘ**, Ph.D. (*Vysoká škola technická a ekonomická v Českých Budějovicích, ČR*)

doc. PhDr. Lukáš **VALEŠ**, Ph.D. (*Západočeská univerzita, Plzeň, ČR*)

Dr. Małgorzata **WOSIEK** (*Uniwersytet Rzeszowski, Rzeszów, Polsko*)

prof. Dr. Vasilij Mironovič **ZAPLATINSKIJ** (*Akademija bezopasnosti i osnov zdorovja, Kijev, Ukrajina*)

OBSAH

BEZPEČNOST

KONSPIRAČNÍ TEORIE – ZÁKLADNÍ TEORETICKÁ VÝCHODISKA
..... 8–20

Radoslav IVANČÍK

VEŘEJNÁ SPRÁVA, ŘÍZENÍ

**KONTEXTOVÉ PROMĚNNÉ PRO ROZVOJ INOVACÍ ČESKÉ
VEŘEJNÉ SPRÁVY: VLIV ZAHRANIČÍ, LEGISLATIVY, VLÁDNÍCH
STRATEGICKÝCH KONCEPCÍ A DOKUMENTŮ** 21–38

Miroslav JURÁSEK – Jana TICHÁČKOVÁ – Petr WAWROSZ

**SROVNÁNÍ POLITIK CENTRÁLNÍCH BANK VE VYBRANÝCH
ZEMÍCH – KVANTITATIVNÍ UVOLŇOVÁNÍ JAKO UŽITEČNÝ
NÁSTROJ NEBO PŘECEŇOVANÁ POLITIKA** 39–62

David KRÍŽEK – Kamila VESELÁ

SPOLEČENSKÉ VĚDY

**VLIV SOCIÁLNÍCH SÍTÍ NA VZDĚLÁVÁNÍ ŽEN NA MATEŘSKÉ A
RODIČOVSKÉ DOVOLENÉ. AKTUÁLNÍ VZDĚLÁVACÍ
TRENDY**..... 63–86

Iva SEIFERTOVA

**SROVNÁNÍ ZEMÍ EU Z HLEDISKA POPULAČNÍHO
STÁRNUTÍ**..... 87–103

*Zuzana POLÁKOVÁ – Eva MATEJKOVÁ – Veronika SVETLÍKOVÁ – Zlata SOJKOVÁ –
Renata KLUFOVÁ*

ETIKA V PROSTŘEDÍ MODERNÍ SPOLEČNOSTI104–116

Miroslav SAPÍK

**ZLEPŠENÍ POSTUPŮ A METOD MANIPULACE S PACIENTY VE
VYBRANÝCH JIHOČESKÝCH NEMOCNICÍCH**117–127

Radka PROKEŠOVÁ – Marie TREŠLOVÁ

CONTENTS

SAFETY

CONSPIRACY THEORIES – A BASIC THEORETICAL BACKGROUND8–20

Radoslav IVANČÍK

PUBLIC ADMINISTRATION, MANAGEMENT

CONTEXTUAL VARIABLES FOR THE DEVELOPMENT OF INNOVATION IN CZECH PUBLIC ADMINISTRATION: FOREIGN INFLUENCE, LEGISLATION, GOVERNMENT STRATEGIC CONCEPTS AND DOCUMENTS21–38

Miroslav JURÁSEK – Jana TICHÁČKOVÁ – Petr WAWROSZ

COUNTRY COMPARISON OF CENTRAL BANK POLICIES- QUANTITATIVE EASING AS A USEFUL TOOL OR OVERRATED POLICY39–62

David KRÍŽEK – Kamila VESELÁ

SOCIAL SCIENCES

THE INFLUENCE OF SOCIAL NETWORKS ON THE EDUCATION OF WOMEN ON MATERNITY AND PARENTAL LEAVE. CURRENT EDUCATIONAL TRENDS63–86

Iva SEIFERTOVA

COMPARISON OF EU COUNTRIES IN TERMS OF POPULATION AGEING87–103

Zuzana POLÁKOVÁ – Eva MATEJKOVÁ – Veronika SVETLÍKOVÁ – Zlata SOJKOVÁ – Renata KLUFOVÁ

ETHICS IN THE CONTEMPORARY SOCIETY104–116

Miroslav SAPÍK

IMPROVEMENTS IN PATIENT HANDLING PROCEDURES AND METHODS IN SELECTED HOSPITALS IN SOUTH BOHEMIA ..117–127

Radka PROKEŠOVÁ – Marie TREŠLOVÁ

CONSPIRACY THEORIES - A BASIC THEORETICAL BACKGROUND

Konšpiračné teórie – základné teoretické východiská

Radoslav IVANČÍK

Bratislava, Slovak Republic

ABSTRAKT: Konšpiračné teórie, t. j. presvedčenie, že mnohé významné udalosti sú v zákulisí tajne manipulované mocnými silami existujú vo všetkých spoločnostiach. V posledných rokoch sa však ich vplyv a popularita neustále zvyšujú, a to najmä s rapídny nárastom množstva rozličných falošných správ a dezinformácií zdieľaných s využitím moderných informačných a komunikačných technológií a prostriedkov v kybernetickom priestore. Niektoré konšpiračné teórie môžu byť neškodnou zábavou alebo prejavom určitého opodstatneného skepticizmu. Niektoré však môžu byť veľmi nebezpečné, môžu viesť k strate dôvery v lekársku, vedeckú a odbornú expertízu, k politickej neangažovanosti a v niektorých prípadoch dokonca až k násiliu. Aj preto dnes konšpiračné teórie predstavujú významnú výzvu pre ľudskú spoločnosť, a je to aj dôvod prečo sa nimi vo svojom interdisciplinárnom výskume zaoberá autor tohto článku.

Kľúčové slová: konšpiračné teórie – ľudstvo – spoločnosť – bezpečnosť

ABSTRACT: Conspiracy theories – the belief that many significant events are secretly manipulated behind the scenes by powerful forces – exist in all societies. However, in recent years, their influence and popularity have been steadily increasing, especially with the rapid increase in the number of fake news and disinformation shared with the use of modern information and communication technologies in cyberspace. Some conspiracy theories can be harmless fun or a manifestation of some legitimate scepticism. However, some of them can be very dangerous, leading to a loss of confidence in medical, scientific, and specialized expertise, political non-involvement and even violence in some cases. This is one of the reasons why conspiracy theories are a major challenge for human society today, and the reason why the author of this article deals with them in his interdisciplinary research.

Key words: conspiracy theories – mankind – society – security

ÚVOD

Súčasná moderná ľudská civilizácia je výrazným spôsobom ovplyvnená prehlbujúcimi sa globalizačnými procesmi, ktoré sa vo väčšej či menšej miere prejavujú vo všetkých sférach života spoločnosti. S jedným z prejavov súčasnej modernej doby, úzko spojenej s dynamickým nástupom nových médií, prudkým rozvojom a masívnym využívaním informačných a komunikačných technológií, systémov a prostriedkov, sa objavila aj nová škála možností ako najrôznejšie správy, zvesti, novinky či teórie šíriť, zdieľať, ale aj vyhľadávať. Zároveň sa však objavila aj nová škála možností ako moderné technológie a zariadenia zneužiť [1][2][3][4][5][6] a šíriť prostredníctvom nich klamlivé, zavádzajúce a skreslené informácie – konšpiračné teórie – s cieľom ovplyvniť konanie ľudí. Šírenie konšpiračných teórií, ktoré reagujú na rôzne významné udalosti odohrávajúce sa okolo nás, tak predstavuje veľmi nebezpečnú hrozbu, ktorá môže mať pre jednotlivcov, organizácie i celú ľudskú spoločnosť veľmi nepriaznivé dôsledky.

METODIKA A CIEĽ

Čo to vlastne sú tie konšpiračné teórie? Ako fungujú a prečo sú hrozbou pre jednotlivcov i spoločnosť? Sú to falošné správy, tzv. „fake news“, alebo je medzi nimi a konšpiračnými teóriami nejaký rozdiel? Prečo im ľudia veria? Hľadaním odpovedí na tieto a ďalšie otázky úzko súvisiace s konšpiračnými teóriami sa zaoberá autor, ktorého cieľom je prostredníctvom kvalitatívneho teoretického interdisciplinárneho vedeckého výskumu, s využitím analyticko-syntetických a komparatívnych prístupov, priblížiť čitateľom, okrem odpovedí na vyššie uvedené otázky, základné teoretické východiská týkajúce sa skúmania problematiky konšpiračných teórií. Text predloženej štúdie čerpá z publikovaných prác renomovaných zahraničných aj domácich autorov zaoberajúcich sa predmetnou problematikou konšpiračných teórií, hoaxov a dezinformácií a hrozieb z nich vyplývajúcich. Zároveň je doplnený o vlastný výskum autora. Sekundárnym cieľom autora je rozšíriť vnímanie konšpiračných teórií ako výzvy pre súčasnú ľudskú spoločnosť a priniesť čitateľom z radov odbornej i laickej verejnosti známe, ale aj nové informácie z tejto oblasti.

VÝSLEDKY A DISKUSIA

V kontexte zmieneného dynamického nástupu nových médií a masívneho využívania informačných a komunikačných technológií, systémov a prostriedkov môžeme s určitým nadsadením povedať, že v súčasnosti aj vďaka sociálnym sieťam žijeme v zlatom veku šírenia najrôznejších konšpiračných teórií. Čo to ale sú tie konšpiračné teórie? Čo tieto dve slová vyjadrujú, resp. znamenajú? Väčšina z tých, čo počujú toto slovné spojenie, si pod ním zrejme vybaví alebo vie predstaviť nejakú významnú konkrétnu udalosť a príbeh s ňou spojený. Napríklad, že koronavírus SARS-Cov-2 spôsobujúci ochorenie Covid-19 bol umelo vyvinutý v armádnych laboratóriách ako biologická zbraň a odtiaľ unikol alebo bol úmyselne rozšírený medzi ľuďmi, resp. že sa šíri pomocou 5G sietí, že očkovacie vakcíny proti koronavírusu obsahujú nanočastice, pomocou ktorých nás vlády sledujú; alebo že zrútenie dvoch veží (dvojičiek) Svetového obchodného centra v New Yorku nespôsobili nárazy lietadiel do nich a následný požiar, ale ich podmínovanie tajnými vládnymi agentmi za účelom nájdenia dôvodu pre vojnu v Afganistane, aby z toho profitovali zbrojárske, logistické a ďalšie firmy a ich majitelia na vojne zbohatli; alebo že pristátie na Mesiaci bolo fingované, natočené v tajných filmových ateliéroch, aby Američania dokázali, že sú lepší ako Rusi, ktorí vyslali prvého človeka do vesmíru a predbehli ich; alebo že atentát na J. F. Kennedyho nespáchal Lee Harvey Oswald, ktorí bol vraj mizerným strelcom, ale tajní agenti, pretože prezident ležal mnohým v žalúdku kvôli nevydarenej invázii v kubánskej zátokke Svíň alebo pre jeho pacifistické postoje a časté kompromisy, či povestné sukničkárstvo a otvorenú podporu protirasistického hnutia Martina Luthera Kinga; alebo že Elvis Presley, Michael Jackson či princezná Diana stále žijú a svoju smrť nafingovali, aby mohli žiť pokojne bez neustále dotierajúcich novinárov a obdivovateľov; alebo že zmiznuté lietadlo s posádkou aj cestujúcimi letu MH370 malajzijských aerolínií uniesli mimozemšťania, aby mohli na nich robiť pokusy; alebo že svet ovládajú ilumináti či dokonca reptiliáni atď.

ČO SÚ KONŠPIRAČNÉ TEÓRIE?

Čo to teda sú tie konšpiračné teórie? Z etymologického hľadiska slovo „*konšpirácia*“ pochádza z latinského slova „*conspirare*“, ktoré možno doslova preložiť ako „*dýchať spolu*“, v skutočnosti však tento výraz označuje dvoch alebo viacerých ľudí spriadajúcich plány,

o ktorých nikomu nehovoria. Teoreticky, takýto plán nemusí byť hneď zlý, môže byť aj dobrý, ak napríklad niekto chcel niekoho pozitívne, milo prekvapiť. Postupom času ale nadobudlo toto slovné spojenie negatívny význam. Konšpirácie síce nie sú definované ako vyslovene tajné, ale tým, že sa toto slovo spojilo s kriminálnym konaním, tak túto vlastnosť získalo. Takže utajenie sa stalo súčasťou nášho vnímania slova konšpirácia. A súčasť je to veľmi dôležitá, zvlášť ak vezmeme do úvahy jeho vývoj. V princípe sú tak konšpiračné teórie alternatívnym výkladom skutočnosti či histórie, keďže nič sa podľa nich, resp. podľa konšpirátorov nedeje zo zjavných dôvodov, ale preto, že to bolo vopred niekým tajne naplánované.

Podstata konšpiračných teórií tým pádom spočíva v tom, že nič nie je také, ako sa na prvý pohľad zdá a že všetko so všetkým spolu súvisí. Inými slovami povedané, konšpiračné teórie sa snažia presvedčiť ľudí, že existuje určitá skupina osôb – sprisahancov, ktorí tajne plánujú a organizujú všetko, čo sa deje. Vymyslených sprisahancov zvyčajne prezentujú ako nepriateľov ľudu. Konšpiračné teórie tak rozdeľujú svet na dobro a zlo, na My verzus Oni. Tvrdia, že ľudia sa musia pozrieť pod povrch, aby odhalili činy a zámery sprisahancov, ktorí vynakladajú veľké úsilie, aby skryli svoje zlé zámery. Predpokladom je, že ak ten alebo tí, ktorí chcú vedieť, ako to naozaj je alebo bolo, teda vedieť „skutočnú pravdu“, musia vrátať, kopať, ryť dostatočne hlboko, aby objavili skryté prepojenia medzi ľuďmi, inštitúciami a udalosťami, ktoré vysvetľujú, čo sa v skutočnosti deje alebo stalo. Tieto predpoklady prirodzene stavajú konšpiračné teórie do rozporu s modernou vedou, ktorá zdôrazňuje dôležitosť náhody, možnosť zhody náhod, možnosť výskytu nepredvídaných okolností a nezamýšľaných dôsledkov. Konšpiračné teórie naopak naznačujú, že významné udalosti sú vždy výsledkom ich tajného, zámerného, sprisahaneckého plánovania a ovplyvňovania. Na druhej strane si je ale potrebné v tejto súvislosti uvedomiť, že konšpiračné teórie väčšinou nevznikajú len tak odnikiaľ, resp. len tak z ničoho nič. Často sú reakciami – aj keď zjednodušenými a skreslenými – na skutočné problémy vyskytujúce sa v spoločnosti.

Konšpiračné teórie pritom nie sú ničím novým, sú tu už tisícky rokov, o tom nie sú žiadne pochybnosti. Koniec koncov samotné konšpirácie existujú už poriadne dlho. Príkladom môžu byť viaceré historické udalosti, ako napríklad plán starovekých Grékov obsadiť Tróju, alebo sprisahanie nepriateľov Gaia Julia Caesara vedúce k jeho vražde a ďalšie. História je takýchto dramatických konšpirácií naozaj plná. A spolu s nimi tu boli vždy aj podozrievaví ľudia, ktorí vždy prišli s nejakou sprisahaneckou konšpiračnou teóriou, ktorá tajuplné udalosti

„vysvetlila“ a ukázala ľuďom „ako to naozaj v skutočnosti bolo“. V tých časoch bolo z pochopiteľných dôvodov šírenie konšpiračných teórií značne obmedzené. Navyše, v minulosti ľudia mnohé javy a udalosti vnímali ako zásah bohov. Preto sa konšpiračné teórie dostali do povedomia väčšieho počtu ľudí až v minulom storočí, čo pravdepodobne súvisí nielen s rozvojom tlače, médií a technológií, ale aj s určitým úpadkom viery. V sekulárnejších časoch totiž ľudia začali byť náchylnejší viac veriť tomu, že významné udalosti sa odohrali tak preto, že išlo o tajné, zlomyseľné sprisahanie mocných a nie zásah božstiev. Náhl'ad na svet, ktorý ovláda malá, utajená skupina ľudí – elita, je pretrvávajúcím prvkom aj dnešných konšpiračných teórií. V podstate sa dá povedať, že táto skupina stojí za takmer každou konšpiračnou teóriou, ktorá sa dnes zdieľa medzi ľuďmi či už prostredníctvom sociálnych sietí alebo akýmkoľvek iným spôsobom. Takže odpoveďou na otázku, čo je konšpiračná teória by mohlo byť: „*Je to teória, ktorá naznačuje, že veľké, významné udalosti nie sú tým, čím sa zdajú byť, ale manifestáciou sveta ovládaného utajenou elitou*“ [7].

KONŠPIRAČNÉ TEÓRIE VERZUS FALOŠNÉ SPRÁVY

Sú konšpiračné teórie rovnaké ako falošné správy? Nie, konšpiračné teórie nie sú rovnaké ako falošné správy, ale vo verejných diskusiách o falošných správach sa s nimi často zaobchádza ako s identickými. Existujú tu však rozdiely. Po prvé, nie všetky falošné správy tvrdia, že to, čo sa deje, je úmyselné, zlovestné sprisahanie. A po druhé, tvorcovia týchto dezinformácií vedia, že šíria lži. Robia to zámerne, aby buď vyvolali zmätok, chaos, alebo aby zmobilizovali svoje publikum, prípadne pošpinili, osočili, očiernili alebo iným spôsobom znemožnili či diskvalifikovali svojich oponentov. Naproti tomu veľká väčšina tých, ktorí hlásajú konšpiračné teórie, skutočne verí tomu, čo hovoria, čo šíria. Vnútorne sú presvedčení, že pomáhajú odhaľovať pravdu. Sú však aj takí, ktorí šíria konšpiračné teórie, pritom sami im nemusia veriť, ale šíria ich preto, aby zarobili peniaze a/alebo dosiahli určité politické ciele. Najmä v súčasnosti, v dobe internetu a sociálnych sietí, niektorí ľudia profitovali zo šírenia konšpiračných teórií, ktorým s najväčšou pravdepodobnosťou sami celkom alebo vôbec neveria. Podobne aj populistickí politici, ako napríklad Donald Trump [10][11] alebo Viktor Orbán [12][13], často strategicky využívali, resp. stále využívajú falošné správy a konšpiračné teórie, aby zmobilizovali svojich prívržencov. V týchto prípadoch sú konšpiračné teórie a falošné správy prevažne totožné [14].

Zdá sa, že prívrženci populistických strán a hnutí sú obzvlášť vnímaví voči konšpiračným teóriám a populistickí politici často používajú konšpiračnú rétoriku. Je to preto, že populizmus aj konšpiračné teórie redukuje zložité politické pole na jednoduchú opozíciu: ľud verzus elita v prípade populizmu; a obeť sprisahania verzus konšpirátori v prípade konšpiračných teórií. Ako prvok populistického diskurzu ponúkajú konšpiračné teórie konkrétne vysvetlenia, prečo elity konajú proti záujmom ľudí. Takéto teórie majú tendenciu koexistovať v rámci populistických hnutí alebo strán s inými vysvetleniami ako je nedbalosť alebo osobné obohatenie. Konšpiračné teórie sú teda nepotrebným prvkom populistického diskurzu a ideológie, avšak nemusia im nevyhnutne veriť všetci v populistickom hnutí alebo strane, v ktorej kolujú [15].

KONŠPIRAČNÉ TEÓRIE VERZUS SKUTOČNÉ TEÓRIE

Vždy tu boli a vždy tu budú aj skutočné konšpirácie. Skutočné konšpirácie – zápletky a schémy, ktorých existencia bola preukázaná bez akýchkoľvek pochybností – sa však od konšpirácií, ktoré si predstavujú konšpirační teoretici, zvyčajne líšia niekoľkými spôsobmi:

Úspešné skutočné konšpirácie sú zvyčajne konšpiráciami reálnych udalostí. V porovnaní s typickými scenármi konšpiračných teórií majú jasný cieľ ako napríklad štátny prevrat alebo atentát na nejakú významnú osobnosť. Niektoré konšpiračné teórie sa točia aj okolo konkrétnych udalostí, no mnohé sú „systémové“ alebo „superkonšpiračné“ teórie. Majú tendenciu tvrdiť, že konkrétne skupiny ako napríklad slobodomurári alebo ilumináti tajne plánovali rôzne sprisahania počas histórie, alebo tvrdia, že rôzne etnické, sociálne či politické skupiny, napríklad Židia a komunisti tajne spolupracujú na majstrovskom sprisahaní s cieľom kontrolovať všetky udalosti.

Skutočné sprisahania zvyčajne zahŕňajú výrazne obmedzený počet ľudí, ktorí sa vedome alebo nevedome podieľajú na sprisahaní. Naproti tomu konšpiračné teórie často tvrdia (niekedy implicitne), že do údajného sprisahania boli zapojené niekedy až stovky ľudí. Je tomu tak aj v zdanlivo veľmi jednoduchých príkladoch niektorých udalostí, nehovoriac o vysoko komplikovaných „superkonšpiráciách“ údajne trvajúcich dekády alebo až storočia. Predstieranie pristátia na Mesiaci alebo vnútorná práca na vykonanie útokov z 11. septembra 2001 by si vyžadovala niekoľko desiatok až stoviek pomocníkov, ktorí by dokonale spolupracovali a až dodnes mlčali. Takéto scenáre sú veľmi nepravdepodobné, ak nie nemožné.

Skutočné konšpirácie majú zvyčajne nezamýšľané následky. Vedú k výsledkom, ktoré konšpirátori nepredvídali. Naproti tomu konšpiračné teórie zvyčajne tvrdia, že všetko ide podľa plánu konšpirátorov. Málokedy nechávajú priestor pre nezamýšľané následky [14]. Atentát na Gaia Júlia Caesara v roku 44 pred Kristom je typickým príkladom sprisahania. Zabila ho skupina senátorov. Sprisahanie dosiahlo svoj jasný, krátkodobý a skromný cieľ: Caesar bol zabitý. Ukázalo sa však, že to bolo kontraproduktívne vzhľadom na veľkolepejší dlhodobý cieľ, ktorým bolo zachovanie Rímskej republiky. Caesarovi odporcovia verili, že diktátorova vražda povedie k obnoveniu republiky, politická a ekonomická situácia v ríši to už ale v tom štádiu vývoja neumožňovala. Atentát vyvolal občiansku vojnu, ktorá nakoniec viedla definitívne k nastoleniu autokracie.

AKO FUNGUJÚ KONŠPIRAČNÉ TEÓRIE?

Vzhľadom na to, že konšpiračné teórie predpokladajú, že nič sa nedeje náhodou, konšpirační teoretici sa zvyčajne pýtajú: *Kto má z toho prospech?*, napríklad z konkrétnych udalostí, akými boli či sú útoky z 11. septembra alebo utečenecká kríza či globálna pandémia koronavírusu. Konšpiračná teória často robí skok od myšlienky, že určitá konkrétna skupina mohla mať prospech z nejakej konkrétnej udalosti, k tvrdeniu, že táto skupina to musela tajne naplánovať. Konšpirační teoretici sa potom uchýlia k jednej alebo k oboj z dvoch rétorických stratégií. Niektorí z nich formulujú svoju konšpiračnú teóriu tak, že sa výslovne snažia poskytnúť dôkazy, ktoré potvrdzujú ich pozíciu a tvrdenia, pričom rezolútne ignorujú všetky protidôkazy. Iní zasa postupujú skôr nepriamo a snažia sa „navštívať diery“ do oficiálnych verzii udalostí, spochybniť ich. Takáto stratégia bola v posledných desaťročiach obzvlášť výrazná v západnom svete, pretože konšpiračné teórie sa často stávajú výzvou, zvlášť vtedy, keď sa napríklad samotný bývalý americký prezident otvorene zapájal do viacerých konšpiračných špekulácií [16]. Pomerne úspešná je tiež taktika v podobe „iba kladenia otázok“, ktorá umožňuje konšpiračným teoretikom poprieť, že v skutočnosti šíria konšpiračné teórie. Ich otázky sú však zvyčajne koncipované tak, aby ľudia dospeli k záveru, že muselo ísť o sprisahanie [17].

V minulosti sa viera v konšpiračné teórie často spájala s paranojou a inými psychickými problémami. A hoci niektorí individuálni konšpirační teoretici môžu byť naozaj paranoidní, viera v takéto teórie je príliš rozšírená na to, aby sa dala vysvetliť z hľadiska abnormálnej

psychológie. Niektoré nedávne prieskumy dokonca zistili, že väčšina občanov v Európe a v Spojených štátoch amerických verí jednej alebo viacerým konšpiračným teóriám. Psychologicky zameraný výskum zistil, že ľudia, ktorí sa cítia bezmocní alebo majú problém prijať či vysporiadať sa s neistotou, sú obzvlášť náchylní na to, aby verili konšpiračným teóriám. Niektoré štúdie zasa zistili, že pravdepodobnosť viery v konšpiračné teórie klesá s úrovňou vzdelania. Iné výskumy, zamerané na vieru, však ukazujú, že veriaci pochádzajú zo všetkých etník a spoločenských vrstiev. Väčšina štúdií nezistila žiadny významný rozdiel medzi mužmi a ženami. Mužskí konšpirační teoretici sú však často viditeľnejší a otvorenejší [18][22].

PREČO ĽUDIA VERIA KONŠPIRAČNÝM TEÓRIÁM?

V úzkej súvislosti s konšpiračnými teóriami vyvstáva dôležitá otázka: Prečo ľudia veria týmto teóriám? Odpoveďou je, že konšpiračné teórie sú pre mnohých ľudí príťažlivé, pretože plnia dôležité funkcie pre osobnú, sociálnu a politickú identitu tých, ktorí v ne veria. Dá sa povedať, že konšpiračné teórie:

a) robia svet a život v ňom zmysluplným, pretože vylučujú chaos a náhodu. Tiež robia svet zrozumiteľným, pretože poskytujú zjednodušené vysvetlenia politického a spoločenského vývoja. Sú stratégiou riešenia neistoty a riešenia nejednoznačnosti. Pre niektorých ľudí je jednoduchšie akceptovať, že za nitky tajne ťahá skupina elitárov alebo zločincov, prípadne obe skupiny v jednom, ako čeliť možnosti, že za nitky neťahá nikto a že niekedy sa veci jednoducho dejú tak, ako sa dejú. Týmto spôsobom konšpiračné teórie plnia podobné funkcie ako náboženstvo, poskytujú vysvetlenia fungovania sveta a pocit osobnej identity a účelu. Konšpiračné teórie sa tak často spájajú so sklonom k ezoterickým presvedčeniam alebo „magickému mysleniu“.

b) vinia z politického diania a vývoja v spoločnosti skôr ľudí ako abstraktné sily. Sú dôležitým nástrojom toho, čo spoločenské vedy nazývajú „iné“: umožňujú svojim veriacim identifikovať obetných baránkov a načrtnúť pevnú čiaru medzi „nami“ – obetami sprisahania – a „nimi“ – sprisahancami. Týmto spôsobom môžu konšpiračné teórie vytvárať silné spoločné pocity. Rovnakým spôsobom umožňujú tým, ktorí v n veria, signalizovať svoje členstvo v skupine. Napríklad vyjadrením antivakcinačných konšpiračných teórií môžu ľudia naznačiť, že sú súčasťou komunity, ktorá verí v alternatívnu medicínu a vyznáva alternatívny životný štýl.

c) zbavujú zodpovednosti tých, ktorí v nich veria. Keďže zo všetkého, čo sa deje, sú obviňovaní mocní sprisahanci, samotní veriaci nemohli mať žiadny vplyv na udalosti a vývoj.

d) umožňujú tým, ktorí v nich veria, odlíšiť sa od masy ľudí. Keďže sa konšpiračné teórie v posledných desaťročiach stali v západnom svete stigmatizovanou formou poznania, veriť v nich už nie je spoločensky prijateľné. Tí, ktorí im veria, sa však môžu utešovať myšlienkou, že sa – na rozdiel od zvyšku populácie – prebudili a pochopili, čo sa vlastne v skutočnosti v spoločnosti deje.

e) môžu niekedy viesť aj k sociálnej nespokojnosti a kritike, napríklad toho, ako fungujú verejné inštitúcie. Môžu byť prostriedkom politickej konfrontácie a stratégiou vzbury proti autorite (napríklad voči autorite rodičov, učiteľov alebo politických elít), aj keď sa dostanú na nesprávny cieľ [19][20].

AKÝ VPLYV MAJÚ INTERNET A SOCIÁLNE SIETE NA KONŠPIRAČNÉ TEÓRIE?

Zatiaľ stopercentne nevieme ani nemôžeme dokázať, či internet a sociálne siete viedli k rapídneho alebo len miernemu nárastu viery ľudí v konšpiračné teórie. Je však nepochybné, že s rozvojom internetu a masívnym využívaním rôznych sociálnych sietí určite došlo k zviditeľneniu mnohých konšpiračných teórií, k ich oveľa ľahšiemu šíreniu a prístupu k nim a zároveň sa značne zrýchlil ich obeh. Viaceré realizované výskumy ukázali, že falošné správy a fámy sa šíria oveľa rýchlejšie a širšie ako následné faktické opravy, alebo že konšpiračné teórie sa často šíria s cieľom vyvolať reakciu, získať pozornosť a nie z úprimného presvedčenia. Tak, ako všetky predchádzajúce mediálne revolúcie, aj rýchly nárast dostupnosti a používania internetu a sociálnych sietí výrazným spôsobom ovplyvnil podobu konšpiračných teórií. Videá o konšpiračných teóriách na YouTube a iných platformách sú menej „suché“ ako knihy a brožúry z predchádzajúcich čias. Navyše platformy ako Twitter, ktoré obmedzujú počet zdieľaní pre jeden príspevok, viedli k posunu od konšpiračných teórií ku konšpiračným fámam, pretože konšpiračné špekulácie sa čoraz častejšie šíria bez dôkazov a spleťtých príbehov, ktoré ich sprevádzali v minulosti a v iných médiách [15][21].

ZÁVER

Ako vyplýva z vyššie uvedeného textu, konšpiračné teórie sú neoddeliteľnou súčasťou existencie ľudskej spoločnosti. Prítomné boli v minulosti a prítomné sú aj dnes. Vzhľadom na súdobý stupeň sociálno-ekonomického vývoja a vedecko-technologického rozvoja a možností z toho vyplývajúcich však neboli v minulosti tak viditeľné ako dnes, keď sa s nimi stretávame oveľa častejšie a viaceré z nich vnímame oveľa intenzívnejšie. Žiaľ, v posledných rokoch sa ich vplyv a popularita neustále zvyšujú, čo úzko súvisí najmä s rapidným nárastom šírenia rozličných, mnohokrát „senzačných a zaručene pravdivých“ falošných správ a dezinformácií prostredníctvom moderných informačných a komunikačných technológií a prostriedkov v kybernetickom priestore. Niektoré zo zdieľaných konšpiračných teórií môžu predstavovať pomerne neškodnú zábavu, niektoré však môžu byť veľmi nebezpečné, môžu viesť k strate dôvery v lekársku, vedeckú či odbornú expertízu, k politickej neangažovanosti a v niektorých prípadoch dokonca až k ohrozeniu bezpečnosti štátu a ich občanov. Aj preto v súčasnosti konšpiračné teórie predstavujú pre ľudskú spoločnosť významnú bezpečnostnú výzvu.

Konšpiračné teórie môžu byť nebezpečné rôznymi spôsobmi. Môžu byť katalyzátorom polarizácie a násillia. Keďže „absolútne presne“ identifikujú skupinu sprisahancov, ktorá je považovaná za zodpovednú za všetko zlo, tí, ktorí v tieto teórie veria, sa môžu cítiť byť oprávnení alebo dokonca povinní konať proti tejto skupine, prípadne voči „zodpovedným“ inštitúciám alebo ich predstaviteľom. Konšpiračné teórie, ako napríklad tie ktoré tvrdia, že vedci zatajujú skutočnosť, že očkovanie spôsobuje autizmus, alebo že koronavírus spôsobujúci ochorenie Covid-19 bol vyrobený v laboratóriu ako biologická zbraň, sú veľmi nebezpečné, pretože tí, ktorí im veria, odmietajú očkovanie pre seba a svojich blízkych, čím sa podieľajú na ohrozovaní verejného zdravia. Konšpiračné teórie tiež môžu viesť k politickej apatii alebo k podnecovaniu populizmu. Ľudia, ktorí veria, že voľby sú podvod, pretože rôznych kandidátov aj tak ovládajú tí istí mocní – tí istí páchatelia zla, sa pravdepodobne buď odpútajú od politického procesu a budú voľby ignorovať, alebo budú voliť populistické strany, ktoré sa prezentujú ako skutočná alternatíva k prehnitému politickému systému. Samozrejme, možností ako prostredníctvom konšpiračných teórií ohroziť bezpečnosť ľudí, či už v podobe jednotlivcov alebo ľudskej spoločnosti ako celku je viac, preto je nevyhnutné na viacerých úrovniach

prijímať bezpečnostné, organizačné, legislatívne, technické/technologické a ďalšie opatrenia na ich elimináciu.

POUŽITÁ LITERATÚRA A INFORMAČNÉ ZDROJE

1. KUČTOVÁ, J. (2018). Aktuálne trendy súvisiace s využívaním moderných technológií. In *Aktuálne výzvy kybernetickej bezpečnosti – zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2018, s. 90-98. ISBN 978-80-8054-773-8.
2. ZACHAR, Š. (2018). Anonymizácia komunikácie zmenou IP adresy ako metóda bezpečného prehliadania internetu. In *Aktuálne výzvy kybernetickej bezpečnosti – zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2018, s. 217-224. ISBN 978-80-8054-773-8.
3. KOSTREC, M. (2020). Nebezpečné hrozby v digitálnom priestore. In *Aktuálne výzvy kybernetickej bezpečnosti : zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2020, s. 78-87. ISBN 978-80-8040-819-3.
4. KORAUŠ, A. – KELEMEN P. (2018). Protection of persons and property in terms of cybersecurity. In *Ekonomické, politické a právne otázky medzinárodných vzťahov 2018 – zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2018. ISBN 978-80-225-4506-8.
5. RÉVESZOVÁ, L. (2018). Počítačová kriminalita a dynamika jej vývoja v rokoch 2014 -2017. In *Aktuálne výzvy kybernetickej bezpečnosti – zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2018, s. 161-173. ISBN 978-80-8054-773-8.
6. TOMÁŠEK, R. – TOMÁŠEKOVÁ, L. (2020). Kybernetické hrozby a kybernetický terorizmus. In *Aktuálne výzvy kybernetickej bezpečnosti : zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou*. Bratislava: Akadémia Policajného zboru, 2020, s. 146-152. ISBN 978-80-8040-819-3.
7. GREIGOVÁ, Ch. (2019). *Konspirační teorie*. Brno: CPress, 2019. 128 s. ISBN 978-80-264-2831-2.
8. QASSAM, C. (2019). *Conspiracy Theories*. Cambridge: Polity Press, 2019. 140 s. ISBN 978-1-5095-3583-5.
9. USCINSKI, J. E. – PARENT, J. M. 2014. *American Conspiracy Theories*. Oxford : Oxford University Press, 2014. 221 s. ISBN 978-0-199-35181-7.
10. MAKSZIMOV, V. 2020. Hungarian PM Orbán accuses EPP of spreading fake news. In *Euractive*, 2020. [Online] [cit. 19.03.2020] Dostupné na: <<https://www.euractiv.com/section/future-eu/news/hungarian-pm-orban-accuses-epp-of-spreading-fake-news/>>.
11. NIELSEN, N. – ZALAN, E. 2020. EU says Orbán's new national poll contains 'fake news'. In *EUobserver*, 2020. [Online] [cit. 19.03.2020] Dostupné na: <<https://euobserver.com/political/148616>>.

12. COLL, S. 2017. Donald Trump's "Fake News" Tactics. In *The New Yorker*, 2020. [Online] [cit. 19.03.2020] Dostupné na: <<https://www.newyorker.com/magazine/2017/12/11/donald-trumps-fake-news-tactics>>.
13. LEE, D. 2018. How President Trump took 'fake news' into the mainstream. In *BBC News*, 2020. [Online] [cit. 19.03.2020] Dostupné na: <<https://www.bbc.com/news/av/world-us-canada-46175024>>.
14. BUTTER, M. – KNIGHT, P. 2020. *Routledge Handbook of Conspiracy Theories*. London : Routledge, 2020. 700 s. ISBN 978-0-42945-273-4.
15. BERGMANN, E. 2018. *Conspiracy & Populism: The Politics of Misinformation*. Cham : Springer International Publishing, 2018. 186 s. ISBN 978-3-319-90358-3.
16. POLANTZ, K. – NOBLES, R. 2022. Trump and right-wing lawyer were part of 'criminal conspiracy' to overturn 2020 election, January 6 committee alleges. In *CNN Politics*, 2022. [Online] [cit. 19.03.2020] Dostupné na: <<https://edition.cnn.com/2022/03/02/politics/trump-criminal-conspiracy-defraud-january-6-committee/index.html>>.
17. MERLAN, A. 2019. *Republic of Lies: American Conspiracy Theorists and Their Surprising Rise to Power*. New York : Metropolitan Books, 2019. 288 s. ISBN 978-1-25015-906-9.
18. DOUGLAS, K. M. 2019. Understanding conspiracy theories. In *Political Psychology*, 2019, roč. 40, č. 1, s. 3-35. ISSN 1467-9221. Dostupné na: <<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/pops.12568>>.
19. BROTHERTON, R. 2015. *Suspicious Minds. Why We Believe Conspiracy Theories*. London: Bloomsbury Publishing, 2015. 288 s. ISBN 978-1-4791-564-1.
20. USCINSKI, J. E. 2018. *Conspiracy Theories and the People Who Believe Them*. Oxford : Oxford University Press, 2018. 384 s. ISBN 978-0-190-84410-3.
21. SUNSTEIN, C. R. 2014. *Conspiracy Theories and Other Dangerous Ideas*. New York : Simon and Schuster, 2014. 267 s. ISBN 978-1-4767-2663-2.
22. PROOIJEN, J. W. 2018. *The Psychology of Conspiracy Theories*. London : Routledge, 2018. 118 s. ISBN 978-1-31552-539-6.
23. HARAMBAM, J. 2020. *Contemporary Conspiracy Culture: Truth and Knowledge in an Age of Epistemic Instability*. London : Routledge, 2020. 254 s. ISBN 978-1-00005-933-5.
24. BYFORD, J. 2011. *Conspiracy Theories. A Critical Introduction*. London : Palgrave Macmillan, 2011. 179 s. ISBN 978-1-349-32350-0.
25. OLMSTED, K. S. 2011. *Real Enemies: Conspiracy Theories and American Democracy, World War I to 9/11*. Oxford : Oxford University Press, 2011. 336 s. ISBN 978-0-19-975395-6.

ADDRESS & ©

doc. Ing. Radoslav IVANČÍK, PhD. et PhD., MBA, MSc.

Akadémia Policajného zboru

Sklabinská 1

817 35 Bratislava

Slovenská republika

radoslav.ivancik@akademiapz.sk

**CONTEXTUAL VARIABLES FOR THE DEVELOPMENT OF
INNOVATION IN CZECH PUBLIC ADMINISTRATION: FOREIGN
INFLUENCE, LEGISLATION, GOVERNMENT STRATEGIC
CONCEPTS AND DOCUMENTS**

Kontextové proměnné pro rozvoj inovací české veřejné správy: vliv zahraničí, legislativy, vládních strategických koncepcí a dokumentů

Miroslav JURÁSEK – Jana TICHÁČKOVÁ – Petr WAWROSZ

Praha, Czech Republic

ABSTRAKT: Tato studie předkládá přehled a analýzu kontextuálních sil majících vliv na inovační ekosystém české veřejné správy. Je hledána odpověď na otázku: Které politické faktory mají vliv na inovační ekosystém české veřejné správy? Jsou identifikovány a stručně představeny základní dokumenty právní a vládní povahy, které nastavují a determinují volatilní politické prostředí pro zavádění a rozvoj inovací veřejné správy v České republice. Pozornost je také věnována mezinárodním aktérům (EU, OECD, OPSI), kteří svou činností významně ovlivňují směřování české veřejné správy v oblasti inovací. Text dospívá k závěru, že z politického, legislativního a metodického hlediska jsou v ČR vytvořeny podmínky pro inovace ve veřejné správě. Otázkou zůstává využití těchto podmínek.

Klíčová slova: inovace – česká veřejná správa – legislativa – OPSI – EU – OECD.

ABSTRACT: To the best of our knowledge, this study is the first of its kind to present a thorough analysis of the contextual forces that have an indisputable impact on the innovation ecosystem of the Czech public administration. It seeks an answer to the following question: Which political factors influence the innovation ecosystem of the Czech public administration? The study aims to identify and describe the key legal and governmental documents that determine the volatile political environment for the implementation and development of innovative public administration in the Czech Republic. Attention is also paid to the international actors (EU, OECD, OPSI), whose activities significantly influence the direction of the Czech public administration in the field of innovations. The study concludes that from a political, legislative and methodological point of view, the conditions for innovation in public administration have been created in the Czech Republic. However, the question remains of how to actively use these conditions.

Key words: Innovation – Czech public administration – legislation – OPSI – EU – OECD.

ÚVOD

Podle unikátního ČSOB Indexu (PATRIA, 2021) inovací Češi požadují mnohem více inovativních řešení, než jim v současnosti veřejná správa poskytuje a přináší. Nejenom z tohoto důvodu se vytváří silný tlak na rozvoj inovační akceschopnosti české veřejné správy. Na mezinárodní úrovni je systémová tvorba inovací jako jedna z klíčových strategických funkcí veřejné správy (resp. veřejného sektoru) prosazována pomocí Deklarace o inovacích ve veřejném sektoru (MINISTERSTVO VNITRA ČR, 2021a). Ministerstvo vnitra podporuje inovativní chování obcí mj. udělováním Cen MV za kvalitu a inovace ve veřejné správě (MINISTERSTVO VNITRA ČR, 2021b). K nastartování inovací ve veřejné správě (např. pomocí nových technologií, které jsou schopné zefektivnit chod organizace) slouží také pravidelné na inovační management zaměřené webináře (viz KVALITA VE VEŘEJNÉ SPRÁVĚ, 2022), které jsou realizovány ve spolupráci Ministerstva průmyslu a obchodu (MPO) a Ministerstva vnitra (MV).

Výzkumu inovací ve veřejné správě dosud nebyla odpovídající věnována pozornost. Dotazníkovým šetřením, realizovaným Ministerstvem vnitra s využitím metodiky Kodaňského manuálu (THE DANISH NATIONAL CENTER FOR PUBLIC SECTOR INNOVATION, 2021) v průběhu listopadu a prosince 2021, byl zahájen systematický sběr dat o inovacích ve veřejné správě, díky čemuž je možné nejenom popsat a zmapovat výchozí stav inovačního ekosystému české veřejné správy, ale především do budoucna také sledovat příslušné indikátory inovací v čase a posoudit dynamiku vývoje inovativnosti české veřejné správy.

Tato studie se soustředí na analýzu politického kontextu, který ovlivňuje rozvoj inovací veřejné správy v České republice. Jejím cílem je popsat základní strategické a právně závazné dokumenty a ideové vlivy, které vytváří určitý akční rádius pro implementaci inovací v české veřejné správě. V zásadě platí, že inovace jsou výsledkem společného úsilí, utváří se (popř. jsou přebírány) ve spolupráci s jinými subjekty. Jelikož vyspělé země, které jsou na špici zavádění inovací ve veřejné správě (jako např. Dánsko, Finsko, Estonsko), utváří určité globální trendy v inovacích, pozornost je v tomto ohledu věnována zkoumání nejenom českého prostředí, ale i zahraničnímu kontextu, který má přímý nebo nepřímý dopad na rozvoj inovací veřejné správy v České republice. Jinými slovy, není možné pominout vnější vlivy, které zásadním způsobem ovlivňují zavádění inovací v České republice.

Text tohoto příspěvku je strukturován následovně: nejdříve je představen mezinárodní kontext, tj. hlavní aktéři (Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj, OPSI a Evropské unie) rozvíjející příznivé (myšlenkové) klima pro rozvoj a šíření inovací ve veřejné správě vč. jejich konkrétních činností globálně podporujících inovace. Druhá polovina textu se zaměřuje na české legislativní a normativní prostředí, které má zásadní vliv na to, jakým způsobem a do jaké míry je veřejná správa v České republice inovativní. Text tedy popisuje, analyzuje a hodnotí, respektive hledá odpověď na výzkumnou otázku, jak jednotliví aktéři a klíčové dokumenty, které tito aktéři přijali, napomáhají inovacím ve veřejné správě v prostředí České republiky.

MEZINÁRODNÍ KONTEXT

Přibližně od roku 2010 lze zaznamenat zájem Evropské unie (EU) a Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD) o téma inovací ve veřejném sektoru a snahy o podporu jejich zavádění a řízení. Do té doby se tyto instituce zabývaly prioritně inovacemi v soukromém sektoru (BLOCH, 2013). Nicméně inovace hrají důležitou roli i ve veřejném sektoru, který je poskytovatelem veřejných služeb pro občany a je také významným zaměstnavatelem i investorem (BEKKERS – TUMMERS, 2018). Zásadním krokem k podpoře inovací ve veřejném sektoru bylo s využitím dotací EU (programu Horizon 2020) založení Observatoře pro inovace ve veřejném sektoru (z angl. Observatory for Public Sector Innovation, OPSI) v roce 2015. (COOK – TONŮRIST, 2015). OECD se dlouhodobě věnuje problematice výzkumu, vývoje a inovací. Nejvýraznějším výsledkem těchto snah jsou všeobecně (mezinárodně) uznávané Frascati a Oslo (Carter 2007: 23-34) manuály (detaily k těmto manuálům viz např. MATSUO – SIRILLI – GAULT, 2002; BLOCH 2007; SZOPIK-DEPCZYŃSKA et al., 2018), které jsou v následujícím textu stručně popsány a charakterizovány. OECD úzce spolupracuje i s orgány EU, která finančně podporuje OPSI, lídra v oblasti inovací ve veřejném sektoru.

OPSI

OPSI působí jako celosvětová platforma mající za cíl odbornou podporu rozvoje inovací veřejného sektoru např. také s využitím prvků umělé inteligence (NATÁRIO – COUTO, 2022). OPSI sdružuje experty z členských států OECD. Členské státy jsou propojeny prostřednictvím

určitých kontaktních míst, která tvoří Síť národních kontaktních míst. OPSI rovněž vytvořilo online platformu pro komunikaci mezi jednotlivými partnery a pro sdílení nástrojů k implementaci inovací, tzv. Navigátor sady nástrojů (Toolkit Navigator). Tento nástroj obsahuje nástroje a postupy (rozdělené do tematických celků jako např. sociální inovace, strategický design, behaviorální přístup, veřejné politiky, digitalizace atd.), kterými se státy mohou ve své praxi inspirovat. OPSI také pomáhá státům v úspěšné aplikaci inovací ve veřejném sektoru především pro řešení nových celospolečenských výzev. Ve výčtu všech činností OPSI nelze opominout a nezmínit zajišťování vzdělávání pro úředníky z členských států zejména prostřednictvím odborně zaměřených workshopů. Na žádost jednotlivých států OPSI může zpracovat hodnocení, ve kterém vezme v potaz místní podmínky a nejlepší světovou praxi a navrhne doporučení pro další rozvoj inovací ve veřejném sektoru v tomto státě. Za účelem usnadnění řízení inovací ze strany států OPSI identifikovala 4 typy inovací (multi-faceted innovation):

1. Inovace zaměřené na poslání (z angl. mission-oriented innovation): jedná se o inovaci orientovanou na dosažení nějakého zastřešujícího cíle/mise (např. řešení celospolečenského problému, jako je klimatická změna). Existuje jasný cíl, ale není předem určeno, jakými způsoby bude tohoto cíle dosaženo. V mnoha případech se jedná o velké množství dílčích projektů zaměřených na naplnění mise.
2. Inovace zaměřené na zlepšení (z angl. enhancement-oriented innovation): inovace se zaměřuje na zlepšování stávající praxe, dosahování vyšší efektivity a výsledků. Staví na existujících strukturách, spíše, než aby je od základu měnila. Často využívá existujících znalostí a předchozí inovace. Přináší větší efektivnost a účinnost stávajících programů a procesů.
3. Adaptivní inovace (z angl. adaptive innovation): inovace zahrnuje testování a zkoušení nových přístupů s cílem reagovat na měnící se pracovní prostředí. Cílem inovace může být objevení nového procesu fungování prostřednictvím nové znalosti nebo měnícího se prostředí.
4. Anticipační inovace (z angl. anticipatory innovation): inovace zahrnuje zkoumání a zapojení se do řešení naléhavých problémů, které mohou utvářet budoucí priority a závazky. Tento typ inovace má potenciál rozvrátit stávající paradigmaty. Nové nápady

neodpovídají stávajícím strukturám, procesům a způsobům práce a není předem jasné, jak bude myšlenka fungovat v praxi.

V zásadě platí, že vlády by se měly při podpoře inovačního prostředí ve své zemi zaměřit na všechny 4 dílčí typy inovací a z toho odvozené inovační aktivity.

OPSI se zabývá i výzkumnou činností v oblasti inovací ve veřejném sektoru, vydává odborné publikace o nových přístupech a nástrojích v oblasti inovací ve veřejném sektoru a je v tomto ohledu uznávanou autoritou. Publikace OPSI se zaměřují na oblasti, jak mohou vlády vytvořit prostředí příznivé pro inovace, jak využívat inovace pro řešení celospolečenských problémů, anebo pro realizaci systémových změn. Odborníci z OPSI hledají cesty, jak podpořit inovace ve veřejné správě v každé fázi jejich životního cyklu, tj. identifikování problému, generování nápadů, vytvoření návrhů, implementace projektů, evaluace projektů a monitoring (MARKARD, 2020). Zaměřují se na doporučení ohledně financování, potenciálu lidí, řízení rizik nebo zřízení a roli inovačních subjektů (laboratoří, center, hubů apod.). OPSI paralelně zkoumá (TONURIST – HANSON, 2020), jakou formou inovací (tzv. anticipatory, anticipační) reagovat na problémy a výzvy, které dosud nenastaly, ale jejich příchod je možné s vysokou pravděpodobností předvídat. Do tohoto inovačního schématu dobře zapadá umělá inteligence, která má v prostředí nejisté budoucnosti široké spektrum využití. Proto OPSI zmíněné oblasti věnuje zvýšenou pozornost (BERRYHILL et al., 2019; MARAGNO et al., 2021). Ale ani jiná témata jako např. znalosti a dovednosti zaměstnanců veřejné správy přispívající ke vzniku a rozvoji inovací nejsou zanedbávána. Experti z OPSI si jasně uvědomují (OPSI, 2018) a dokládají, že lidský kapitál je nejdůležitějším faktorem stojícím za vznikem inovací ve veřejné správě. OPSI ve svých publikacích (např. (OPSI, 2017) návodným způsobem rovněž radí, jaké strategie, taktiky a techniky mohou veřejné organizace ve svých činnostech využívat, aby se staly inovativnější díky vhodně nastavenému systému řízení lidských zdrojů.

OPSI od roku 2017 zkoumá a předkládá trendy, kterými se inovace ve veřejném sektoru budou ubírat, co nového globální vývoj přináší a pravděpodobně bude implementován ve veřejné sféře. OPSI popsané trendy v oblasti vědy a technologií ze soukromého sektoru, které však mohou ovlivnit inovace veřejného sektoru, často dokládá názornými (a dobře přenositelnými mezi organizacemi) příklady dobré praxe. Pro rok 2020 OPSI stanovila (OPSI, 2020) v oblasti inovací veřejného sektoru celkem pět trendů (jako např. inovativní reakce na

COVID-19 a investice do rozvoje lidského kapitálu). Dříve OPSI usilovala o zviditelnění veřejné správy pomocí inovativních přístupů, zvýšení důvěry občanů ve státní správu či pomoc vládám přijímat lepší rozhodnutí. K inovacím má blízko i jiný trend: „otevírání dveří“ k veřejné správě jako využívání principu sdílené ekonomiky ve veřejném sektoru. Příkladem může sloužit Amsterdam, ve kterém začali nabízet veřejné budovy pro služby ubytování Airbnb. Výrazným trendem v inovacích je také tzv. strojově čitelný svět (z angl. machine-readable world). Jedná se o využívání open dat, umělé inteligence a blockchainu v nových oblastech veřejné správy (např. v oblasti legislativy) formou experimentování s novými technologiemi za dodržování etických pravidel. Za příklad tohoto trendu může posloužit tzv. Laboratoř inovací služeb, která se zaměřila na problém často nepřesného a problematického výkladu legislativy. Ta byla převedena do strojově čitelného kódu. OPSI rovněž sbírá příklady dobré praxe z jednotlivých států a pravidelně je zveřejňuje na své webové stránce (https://oecd-opsi.org/case_type/opsi/). Případové studie zde uvedené mohou sloužit jako inspirace.

V roce 2019 přijaly členské státy OECD (včetně ČR) Deklaraci o inovacích ve veřejném sektoru (The Declaration on Public Sector Innovation, OECD, 2020). Státy, které deklaraci podepsaly, se zavázaly k naplňování celkem pěti hlavních principů pro podporu inovací ve veřejném sektoru: 1) přijmout a posílit inovace ve veřejném sektoru, 2) povzbuzovat zaměstnance v inovativním přístupu a poskytnout jim potřebné podmínky, 3) kultivovat nová partnerství a zapojovat různé názory, 4) podporovat výzkum, opakované experimentování a testování a 5) rozšiřovat znalosti a zkušenosti a sdílet nejlepší praxi. V deklaraci je rovněž uvedeno optimální inovační portfolio, které je tvořeno 4 typy inovací popsaných výše. Je důležité, aby organizace veřejné správy směřovaly své aktivity do všech částí tohoto portfolio.

V souvislosti s inovacemi ve veřejném sektoru vyvstala otázka, jak je měřit. Odpověď nabídli experti z OECD sdružení v pracovní skupině NESTI (z angl. Working Party of National Experts on Science and Technology Indicators), kteří se zabývají statistikou v oblasti vědy a technologií. Zpracovali mezinárodně uznávanou metodiku pro shromažďování a práci se statistickými daty se zaměřením na oblast výzkumu a vývoje, tzv. Frascati manuál (MATSUO – SIRILLI – GAULT, 2002). Nejedná se pouze o základní nástroj pro statistiky, ale i tvůrce politik a inovátory. Obsahuje definici výzkumu, vývoje a klasifikaci aktivit s tím spojenou. Na definicích Frascati manuálu jsou založeny evropské dokumenty výzkumu, vývoje a inovací a rovněž česká legislativa. První oficiální verze manuálu byla vydána již v roce 1963. Manuál je

průběžně aktualizován a doplňován OECD o aktuální poznatky a trendy. Nejnovější verze Frascati manuálu je z roku 2015. I přesto, že se jedná o poměrně technicky zaměřený dokument, OECD ho považuje za jeden ze základních stavebních kamenů své práce v oblasti vědy a technologií.

Na Frascati manuál navazuje Oslo manuál (detaily viz BLOCH 2007; SZOPIK-DEPCZYŃSKA et al., 2018) na kterém se od roku 1992 také podílí pracovní skupina odborníků NESTI. Aktuální verze dokumentu rozlišuje dva druhy inovací, a to produktovou inovaci (souvisí se zaváděním výrobků a služeb, které jsou nové nebo mají výrazně pozměněné charakteristiky) a inovace procesů organizace (týkají se nových nebo výrazně zlepšených metod vnitřních procesů výroby, logistiky, IT systémů, administrativních činností, marketingu nebo významných organizačních změn v organizaci). Oslo manuál (viz např. OECD, 2018) se původně zaměřoval na inovace v soukromém sektoru, avšak i tento dokument je průběžně aktualizován a reaguje na trendy v inovacích a rostoucí význam inovací obecně, tedy i ve veřejném sektoru. Ve 4. vydání z roku 2018 je definice inovací formulována tak, že je vhodná i pro inovace ve veřejném sektoru, neziskovém sektoru a v domácnostech. Kapitola 2.6 manuálu s názvem Měření inovací mimo podnikatelský sektor popisuje, jak se inovace ve veřejném sektoru liší od inovací v soukromém sektoru a jak přistupovat k jejich měření.

EVROPSKÁ UNIE

Evropská komise (EK) definovala (EUROPEAN COMMISSION, 2013) inovace ve veřejné správě jako proces generování nových, následně implementovaných myšlenek, čímž dojde k vytvoření nějaké nové přidané hodnoty pro společnost. Výsledkem je zefektivnění procesů uvnitř veřejné správy, zlepšení veřejných služeb nebo vytváření příznivého inovačního prostředí pro občany a podnikatele. EU dosud nevydala žádný zastřešující právní předpis, který by se zaměřoval pouze na inovace ve veřejného sektoru. Existuje pouze Prováděcí nařízení Komise (EU) č. 995/2012 ze dne 26. října 2012 stanovující pravidla k provedení rozhodnutí Evropského parlamentu a Rady č. 1608/2003/ES o tvorbě a rozvoji statistiky v oblasti vědy a technologie. Toto nařízení mj. zohledňuje Oslo manuál a Frascati manuál, stanovuje podrobná pravidla pro vypracování evropské statistiky v oblasti výzkumu, vývoje a inovací (vč. jejich dotací a lidských zdrojů působících v oblasti vědy a technologií). Právní předpis upravuje statistiku zaměřenou na inovace v soukromém, nikoliv veřejném sektoru. Nicméně i bez právní

opory EK míří na inovace ve veřejném sektoru celou řadou svých doporučení, z nichž mnohá se snaží řešit výzvy vyplývající z digitální transformace, zvýšené mobility a přeshraniční interoperability. Dělo se tak pod zastřešujícím konceptem tzv. Inovační unie, která byla zacílena na podporu inovací v EU obecně, zejména v oblasti soukromého sektoru. Inovační unie byla jednou z iniciativ naplňující cíle Evropa 2020 (Europe 2020: Strategy for a smart, sustainable and inclusive economy, details viz EUROPEAN COMMISSION, 2020) se snahou vytvořit prostředí, které by přetvářelo inovativní nápady do služeb a produktů.

V roce 2013 vznikla z iniciativy EK expertní skupina pro inovace veřejného sektoru, která měla za cíl podporu EU a jejích členských států pro lepší překonání bariér při realizaci inovací ve veřejné správě. Tato skupina předložila EK sadu základních doporučení, jak odstranit tyto bariéry a povzbudit inovace ve veřejném sektoru (EUROPEAN COMMISSION, 2013), z nichž za zmínku stojí následující: 1) vytvoření mechanismu na principu sandboxů, v rámci kterých organizace, místní samosprávy nebo i státy mohou žádat o výjimku z dodržování platné legislativy a jiných pravidel při realizaci inovace, 2) návrh na založení evropské inovační laboratoře, která by podporovala a usnadňovala inovace v rámci EK, 3) založení sítě inovačních jednotek ve všech členských zemích EU. Velká část těchto doporučení (jako např. zřízení inovačních laboratoří) byla již realizována, nicméně některá stále čekají na své splnění.

EK spolu s Evropským parlamentem podporují inovace ve veřejném sektoru různými nástroji a prostředky. Pro zvýšení povědomí o inovacích ve veřejné správě a pro prezentaci příkladů dobré praxe organizuje od roku 2007 Evropský institut veřejné správy (European Institute of Public Administration, EIPA) soutěž European Public Sector Award (EPSA, details viz <https://www.epsa2019.eu/>). Pochopitelně pro podporu inovací ve veřejném sektoru hrají významnou roli finanční prostředky. V tomto ohledu EK investuje dotace prostřednictvím Evropských strukturálních a investičních fondů (z angl. European Structural and Investment Funds), zejména prostřednictvím programu Nástroje pro propojování Evropy (z angl. Connecting Europe Facility) a výzkumného programu Horizon Europe. Pro nové programové období 2021–2027 jedním z pěti stanovených cílů investiční politiky EU je Inteligentnější Evropa. V rámci tohoto cíle mají být podporovány inovace (zejména v podnicích, rozvojové a výzkumné infrastruktury), rozvoj digitalizace a internetu (především e-Governmentu), ekonomická transformace a podpora malých a středních podniků. Do roku 2023 bude Česká republika čerpat i evropské dotace z Nástroje pro oživení a odolnost (z angl. Recovery and

Resilience Facility), což je finanční nástroj z unijního Plánu obnovy (z angl. Next Generation EU), který má členským zemím pomoci řešit hospodářské a sociální dopady pandemie koronaviru a zajistit, aby ekonomiky uskutečnily ekologickou a digitální transformaci a staly se udržitelnějšími. Plán obnovy přinese České republice finanční prostředky na realizaci opatření spjatých mj. s digitalizací veřejné správy.

Nezanedbatelná je rovněž publikační činnost EK. EK financovala několik externě zpracovaných studií, které mapovaly stav a postup inovací veřejné správy v členských zemích (RIVERA LEÓN – SIMMONDS – ROMAN, 2012), definovaly inovace veřejného sektoru, vytvořily jejich typologii a přinesly základní přehled literatury (VAN AKCER, 2018), dávaly metodické návody a nástroje pro realizaci inovací ve veřejné správě, anebo představily teoretický a metodický rámec pro měření inovací veřejného sektoru EU (Koppers 2017), tzv. STARPIN, což umožňuje EUROSTATU benchmarking mezi jednotlivými zeměmi.

INOVAČNÍ POLITIKA V ČESKÉ REPUBLICĚ

Následující podkapitola prezentuje a stručně popisuje základní strategické, koncepční a právní materiály, které vymezují inovační prostředí veřejné správy v České republice.

Strategické a koncepční materiály

Vládní přístup k inovacím je v České republice v současnosti zastřešen Inovační strategií ČR 2019-2030: Česká republika – země pro budoucnost (viz VLÁDA ČR, 2019). Inovativní řešení ve veřejném sektoru jsou významnou součástí celého inovativního úsilí České republiky. Takto je zaměřena i nová strategie veřejné správy – Koncepce klientsky orientované veřejné správy do roku 2030 (KOVES, detaily viz VLÁDA ČR, 2020a) vč. prováděcího Akčního plánu na léta 2021-2023. Uvedená strategie byla schválena usnesením vlády č. 562 ze dne 25. května 2020. Významně mění paradigma zkvalitňování veřejné správy. Místo zaměření na procesy ve veřejné správě, se orientuje na klienta služeb veřejné správy. K tomu, aby mohl být klient řádně obslužen, stanovuje následující strategické cíle:

1. Pro klienta dostupné a kvalitní služby veřejné správy,
2. Efektivně fungující systém veřejné správy,
3. Efektivně fungující instituce veřejné správy,
4. Kompetentní lidské zdroje,
5. Informovaní a participující občané.

Strategický cíl 2 obsahuje celkem 5 specifických cílů, přičemž specifický cíl 2.5 cílí na vytvoření prostředí podporující inovace a rozvíjení umělé inteligence a automatizace. Gestorem zmíněného opatření je Odbor strategického rozvoje a koordinace veřejné správy Ministerstva vnitra. Cílem je vytvořit takový systém podpory inovací, který bude stimulovat jejich vědomou a pravidelnou tvorbu k lepšímu uspokojování potřeb občanů. Specifický cíl je zaměřen i na vytvoření analytického zázemí pro automatizaci, robotizaci, resp. využití umělé inteligence v konkrétních činnostech v rámci agend veřejné správy. Důležitým dopadem automatizace, robotizace a využití umělé inteligence v jednotlivých agendách veřejné správy by mělo být především zefektivnění vnitřního fungování veřejné správy (časová a nákladová úspora, zlepšení produktivity, přesnosti, větší transparentnost) a následně i zvýšení klientské spokojenosti.

Vzhledem k tomu, že digitalizace je hlavním nástrojem společenských změn v Evropě i ve světě, také v České republice bude velký díl aktivit ve veřejné správě realizován prostřednictvím digitálních nástrojů. Z tohoto důvodu jsou pro naplnění KOVES významná opatření formulovaná v rámci strategie Digitální; Česko, (viz VLÁDA ČR, 2018) zejména v její druhé části – v Informační strategii ČR. Inovativní řešení často (ne vždy, jak je uvedeno i v mezinárodním srovnání) vznikají na základě výzkumu. Z tohoto důvodu jsou pro budoucnost důležité rovněž výzkumné a vývojové aktivity ve veřejné správě, jak jsou popsány v nové Národní politice výzkumu, vývoje a inovací České republiky 2021+ (detaily viz VLÁDA ČR, 2020b). Jak vyplývá i z mezinárodního srovnání (UNITED NATIONS, 2017), veřejný sektor se stává významným zadavatelem i realizátorem inovativních řešení. Proto také zahrnutí velkých společenských výzev do nové Národní výzkumné a inovační strategie pro inteligentní specializaci České republiky 2021-2027 (viz VLÁDA ČR, 2021) z pohledu inovací ve veřejné správě nezanedbatelné.

Na Inovační strategii České republiky 2019-2030 dnes již navazuje řada dílčích koncepcí. Z hlediska veřejné správy je jistě významná Národní strategie umělé inteligence v České republice 2019-2035 (NAIS, detaily viz MPO ČR, 2019)), z hlediska veřejné správy v území Strategie regionálního rozvoje ČR (SRR 21+). Cílem NAIS je učinit z České republiky modelového inovačního lídra na poli umělé inteligence (AI). SRR 21+, jejímž gestorem je Ministerstvo pro místní rozvoj, sice není nadřazena dalším národním strategickým dokumentům, nicméně vstupuje do nich při definování jejich územní dimenze a může zásadně

ovlivnit podporu inovací v území. SRR 21+ pro metropole plánuje rozvíjet regionální inovační systém, což je významné i z hlediska inovačního úsilí ve veřejné správě.

Přestože strategie Digitální Česko a Inovační strategie ČR byly tvořeny nezávisle, obsahově jsou velmi výrazně provázány. Ze tří částí Digitálního; Česka je pro veřejnou správu nejdůležitější druhá část – Informační koncepce ČR (s podtitulem Koncepce budování eGovernmentu ČR 2018+ a jeho IT podpory podle zákona č. 365/2000 Sb.). Jak bylo uvedeno výše, koncepce je závazná pro všechny orgány veřejné správy a doporučená všem orgánům územních samosprávných celků. Zároveň je jedním ze tří hlavních pilířů (dílčích koncepcí/strategií), které tvoří jeden logický provázaný celek - Digitální; Česko. Dalšími dvěma dílčími koncepcemi této strategie jsou Česko v digitální Evropě a Digitální ekonomika a společnost. Ve strategii se uvádí podpora vazeb výzkumných organizací na veřejnou správu, zejména spolupráce s městy.

Podle plánu budou podporovány aplikační obory a znalosti/technologie relevantní pro Národní RIS3 strategii. Inovativní rozvoj veřejné správy je uveden ve strategickém cíli 6, který se týká kvalitního plánování regionálního rozvoje přispívajícího k plnění cílů regionální politiky. Tento potenciál je patrný ve dvou specifických cílech: 6.3 - zohledňovat územní dimenzi v rámci sektorových politik a rozvíjet SMART řešení a 6.4 - zefektivnit výkon veřejné správy a podpořit poskytování elektronických služeb občanům. SMART řešení, zaváděná na úrovni měst, dosud většinou nesystémově, mají potenciál přispět k inovativnímu řešení celé řady problémů v dopravě, energetice a bydlení. Mezery v zavádění moderních technologií jsou patrné i na venkově. Jejich uplatnění by mohlo přispět k udržení populace v místě a zatraktivnit venkov především pro mladé lidi. V opatření 6.3 jsou uváděna možná řešení: nabízet své území pro testování technologií (tzv. smart city lab), podporu autonomních vozidel a rozvoj smart governance, tj. jednoduché a transparentní správy města/obce. V rámci specifického cíle 6.4 by síť úřadů samosprávných celků, která je v přímém kontaktu s občany, měla poskytovat bezpečné elektronické služby prostřednictvím elektronizace veřejné správy či jejich odpovídajících částí. V souladu s KOVES se předpokládá, že bude zjednodušen přístup občanů k čerpání uvedených služeb při zachování odpovídající míry bezpečnosti. Úřady samosprávných celků se mají stát centry primárního čerpání veřejných služeb v elektronické podobě. V typovém opatření 56 se předpokládá vytvoření centrálního katalogu a vyhledávače

služeb veřejné správy. Tento centrální katalog budou moci pro svá řešení využívat i obce a kraje.

LEGISLATIVA

Inovace jsou v právním řádu České republiky definovány v zákoně č. 130/2002 Sb., o podpoře výzkumu a vývoje z veřejných prostředků, a to na základě znění definice formulované v Oslo manuálu (viz výše). V § 2, odst. 1, písm. c) se uvádí, že se inovacemi rozumí zavedení nových nebo podstatně zdokonalených výrobků, postupů nebo služeb do praxe, s tím, že se rozlišují:

1. Inovace postupů, kterými se rozumí realizace nového nebo podstatně zdokonaleného způsobu výroby nebo poskytování služeb, včetně významných změn techniky, zařízení nebo programového vybavení,
2. Organizační inovace, kterými se rozumí realizace nového způsobu organizace obchodních praktik podniků, pracovišť nebo vnějších vztahů.

Na takto definované inovace se vztahují všechna odpovídající ustanovení zákona. Výsledkem procesu inovací jsou nové nebo podstatně zdokonalené výrobky, postupy nebo služby zavedené do praxe.

Ekosystém výzkumu, vývoje a inovací je významně ovlivněn existencí veřejných výzkumných institucí, které jsou vedeny v rejstříku Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy a byly zřízeny na základě zákona č. 341/2005 Sb., o veřejných výzkumných institucích, v platném znění. Institute, uvedené v rejstříku, byly zřízeny buď ministerstvy nebo Akademií věd ČR nebo samosprávnými orgány. Zřizovatel v nich vykonává svůj vliv (např. ve smyslu stimulace inovací a výzkumu) pouze nepřímo, nicméně činnost organizací může zásadně ovlivnit (mj. jmenuje a odvolává ředitele, členy dozorčí rady atd.).

Pro digitalizaci (inovace) ve veřejné správě má přelomový význam tzv. digitální ústava, tj. zákon č. 12/2020 Sb., o právu na digitální služby a o změně některých zákonů. Zákon vznikl jako iniciativa soukromého sektoru a byl výsledkem intenzivního dialogu se zástupci státu a veřejného sektoru (zejména s Českou národní bankou, Ministerstvem vnitra, Ministerstvem financí, Finančním analytickým úřadem a Správou základních registrů). Na základě zákona mají fyzické a právnické osoby právo na poskytnutí digitálních služeb orgány veřejné moci při výkonu jejich působnosti (tj. úkon v elektronické podobě z katalogu služeb) a dále právo činit

digitální úkony. Je povinností orgánů veřejné moci poskytovat digitální služby a přijímat digitální úkony (jako např. elektronické osvědčení digitálního úkonu, elektronická identifikace a autentizace). Zmíněný zákon, obdobně jako např. v Estonsku, vyvíjí tlak na veřejnou správu k proaktivní inovační politice směrem k využití digitalizace jako podstatného nástroje při zkvalitňování služeb veřejnosti. Nejde přitom pouze o možnost jednoznačně identifikovat konkrétní osoby, ale také o možnost poskytovat důvěryhodné údaje osoby třetím stranám, vytvářet zaručené elektronické podpisy, přihlašovat se jednoduše do uživatelských účtů přes internet. Novelizace zákona o bankovníctví zároveň umožňuje využít bankovní identitu také v kontaktu s veřejnou správou a provádět bankovní transakce i komunikaci s veřejnou správou v rámci jednoho nástroje.

V návaznosti na zákon č. 12/2020 Sb. byl schválen a od 1. června 2021 je platný balíček podporující elektronizaci veřejné správy. Jedná se o zákon č. 261/2021 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s elektronizací postupů orgánů veřejné moci (tzv. DEPO). Smyslem zákona, který dále posunuje eGovernment v České republice v realizaci ve smyslu zásady “obíhat mají data, nikoliv lidé”, je zefektivnění sdílení údajů. Zákon rozšiřuje využívání datových schránek (od roku 2023 budou muset mít zřízení datovou schránku všechny právnické osoby a podnikatelé. Navíc každý občan získá “datovku” automaticky přihlášením se k službám státu např. prostřednictvím Portálu občana) nebo umožňuje řídit vůz bez nutnosti mít u sebe fyzicky řidičský průkaz (potřebné údaje budou moci být ověřeny přímo v centrálním registru řidičů dálkovým způsobem). Mimoto se zmíněnou zákonnou úpravou rozšiřuje okruh dokumentů a informací zveřejňovaných jako otevřená data na internetu.

Digitální identita občanů České republiky byla fakticky založena již vznikem základních registrů dle zákona č. 111/2009 Sb., o základních registrech. Aktuálně elektronickou identifikaci v České republice upravuje v obecné rovině zákon č. 250/2017 Sb., o elektronické identifikaci. Primárně se jedná o regulaci pro veřejný sektor, elektronická identifikace v soukromém sektoru je ponechána na vůli dotčených stran. Výše uvedený zákon č. 49/2020 Sb., o bankovní identitě, nabyl účinnosti dne 1. ledna 2021. Základním účelem novelizace bylo otevření trhu se službami v oblasti identifikace a se službami vytvářejícími důvěru pro elektronické transakce pro banky a změnu fungování NIA (prostředník ve státěm zřízeném identifikačním prostoru). Klienti bank tak získali bezplatný přístup k elektronicky poskytovaným službám státu i soukromého sektoru pomocí svých stávajících bankovních

identit. Banky a pojišťovny naopak získaly větší přístup do základních registrů a vybraných agendových informačních systémů státu. Bankovní identita zásadně rozšířila a doplnila jednu z dřívějších snah o zavedení jednotné elektronické identifikace – elektronický občanský průkaz s kontaktním elektronickým čipem (čítající pouze desítky tisíc unikátních uživatelů). Bankovní identita je tedy jedním z mnoha kroků potřebných k digitální přeměně české společnosti.

Významnou změnou ve veřejné správě jsou také kroky vedoucí k digitalizaci popisu území a k digitalizaci ve stavebnictví. Zejména z evropských fondů byly vyčleněny prostředky až do výše 3 mld. Kč s cílem vytvořit jednotnou digitální technickou mapu České republiky, tj. vytvořit tzv. Portál stavebníka, digitální evidenci dokumentací a další opatření. Díky tomu by mělo dojít k soustředění komplexních informací o území v jednom sdíleném prostoru. K tomu je však potřebné dále budovat vysokorychlostní sítě elektronických komunikací či vytvářet podmínky ke zlepšení situace v oblasti vysokorychlostního internetu. Věcně příslušné právní předpisy (novela zákona č. 200/1994 Sb., o zeměměřictví, a zákona č. 183/2006 Sb., o územním plánování a stavebním řádu) byly přijaty začátkem roku 2020 s tím, že většina povinností pro různé subjekty vzniká nabytím účinnosti některých částí zákona od 1. července 2023. Jak je uvedeno výše, kromě digitální technické mapy je velmi významný Portál stavebníka. V podstatě se jedná o rozhraní, prostřednictvím kterého je možné podávat žádosti o stavební povolení a územní rozhodnutí. Pomocí Portálu stavebníka by měl zájemce rovněž zjistit, jak celý proces postupuje a bude moci nahlížet do digitální technické mapy a do dalších zdrojů informací.

DISKUSE A ZÁVĚR

Obecně lze konstatovat, že strategické mezinárodní i národní dokumenty jako politický faktor vytvářejí podmínky pro to, aby česká veřejná správa podporovala inovace a byla uživatelsky příjemná. Problémem však zůstává praktická implementace těchto dokumentů. Jako ilustrativní aktuální příklad lze uvést postup při vyplácení jednorázového příspěvku na dítě podle zákona č. 196/2002 Sb., kdy rodiče, kteří nepobírají rodičovský příspěvek a jejichž rozhodný příjem nepřesahuje 1 mil. Kč musí o tento jednorázový příspěvek žádat, přičemž oba údaje (nepobírání žádosti a výše příjmu) by uživatelsky přívětivý systém měl být schopen zjistit sám ze svých databází. Obdobným problémem je přetíženost úřadů práce, kdy o řadu dávek či

služeb, které tyto úřady poskytují, je třeba žádat osobně, přičemž vybavenost těchto úřadů potřebnou technikou i lidským personálem není dostatečná (detaily viz např. ŠVIHEL 2012).

V závěru shrňme, že s přijetím vládního strategického dokumentu KOVES došlo alespoň formálně ke změně a obratu základního paradigmatu fungování veřejné správy: středobodem vztahu občan – veřejná správa se stali občané. Ti se svými specifickými potřebami a požadavky vystupují vůči veřejné správě v roli zákazníků, za své peníze (jako plátcí daní) mají právo, aby jim byly poskytovány služby v nejvyšší kvalitě. Veřejná správa má být pro občany srozumitelnější a lépe jim přibližovat výsledky své práce. Úřady mají generovat inovativní řešení a odpovědně rozhodovat na základě dat. Kromě toho tato studie popisuje další klíčové síly politicko-právního prostředí, které ovlivňují implementaci inovací ve veřejné správě České republiky, resp. veřejného sektoru. V této situaci je třeba vzít v potaz, že prostředí veřejné správy je velmi nestabilní a proměnlivé (BROWN – OSBORNE 2012), neboť vlády se mění a každá politická reprezentace přichází s novými představami a nápady, kam ubírat a směřovat budoucnost veřejné správy. Z tohoto důvodu je validita této studie podmíněna časovým kontextem svého vzniku.

Vhodným analytickým nástrojem pro chápání vnějších faktorů (sil) působících na veřejnou správu v České republice je PEST analýza. V této studii je systematicky zkoumána pouze první složka PEST akronymu – politické faktory (jiné faktory, jako např. ekonomické, sociální nebo technologické bude třeba ještě hlouběji prozkoumat v budoucnu). Analýza byla vedena spíše v obecné (metafyzické) než konkrétní rovině, tj. byly specifikovány politicko-právní podmínky a myšlenkové vlivy, které do značné míry podmiňují úspěšné zavádění inovací ve veřejné správě České republiky, a to nejenom z hlediska vnitrostátního, ale také zahraničního. Český inovační ekosystém je velkou měrou spoluutvářen působením nadnárodních integračních uskupení: OECD a EU. Nástroje, myšlenky a různé akty právní povahy, které zde vznikají, bezesporu zasahují na území České republiky a formují povahu inovačního ekosystému veřejné správy České republiky, a proto je nutné se jimi také zabývat. Zde zmíněné oblasti by měly být předmětem dalšího výzkumu.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BEKKERS, V. - TUMMERS, L. (2018): Innovation in the public sector: Towards an open and collaborative approach. *International Review of Administrative Sciences*, 84, 2, pp. 13-32, <https://doi.org/10.1177/0020852318761797>.
2. BERRYHILL, J. - KOK HEANG, K. – CLOGHER, R. – MCBRIDE, K. (2019): *Hello, World: Artificial intelligence and its use in the public sector*. Paris: OECD.
3. BLOCH, C. (2013): Measuring innovation in the public sector. In: Gault, F. (ed.) *Handbook of Innovation Indicators and Measurement*. London: Edward Elgar Publishing (pp. 23-45).
4. BLOCH, C. (2007): Assessing recent developments in innovation measurement: the third edition of the Oslo Manual. *Science and Public Policy*, 34, 1, pp. 23-34, DOI: 10.3152/030234207X190487.
5. BROWN, K. - OSBORNE, S. (2012): *Managing change and innovation in public service organizations*. London: Routledge.
6. COOK, J. W. - TÖNURIST, P. (2015): *Observatory of Public Sector Innovation*. Copenhagen: Observatory of Public Sector Innovation.
7. THE DANISH NATIONAL CENTER FOR PUBLIC SECTOR INNOVATION (2021): *Copenhagen Manual.: Innovation Barometer* [online]. Dostupné z: https://innovationbarometer.org/media/53099/cph-manual_full_.pdf.
8. EUROPEAN COMMISSION (2013): *Powering European Public Sector Innovation: Towards A New Architecture*. [online]. Dostupné z: https://ec.europa.eu/futurium/en/system/files/ged/42-public_sector_innovation_-_towards_a_new_architecture.pdf.
9. EUROPEAN COMMISSION (2020): Europe 2020: An European strategy for smart, sustainable and inclusive growth. [online]. Dostupné z: <https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20-%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>.
10. KVALITA VE VEŘEJNÉ SPRÁVĚ (2022): Webináře k inovačnímu managementu [online]. Dostupné z: <http://kvalitavs.cz/webinare-inovacni-management/>.
11. MARAGNO, G. – TANGI, L. – GASTALDI, L. – BENEDETTI, M. (2021): The spread of Artificial Intelligence in the public sector: a worldwide overview. [online] Dostupné z: <https://dl.acm.org/doi/fullHtml/10.1145/3494193.3494194>.
12. MARKARD, J. (2020): The life cycle of technological innovation systems. *Technological Forecasting and Social Change*, 153, p. 119407.
13. MATSUO, T. - SIRILLI, G. - GAULT, F. (2002): *Frascati Manual. Proposed Standard Practice for Surveys on Research and Experimental Development*. Paris: OECD.
14. MINISTERSTVO PRŮMYSLU ČR (2019): *Národní strategie umělé inteligence v České republice 2019-2035*. [online] Dostupné z: <https://www.databaze-strategie.cz/cz/mpo/strategie/narodni-strategie-umele-inteligence-v-cr>.
15. MINISTERSTVO VNITRA ČR (2021a): *Inovace ve veřejné správě*. [online] Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/inovace-ve-verejne-sprave.aspx>.
16. MINISTERSTVO VNITRA ČR (2021b): *Kvalitní veřejná správa*. [online] Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/kvalitni-verejna-sprava.aspx?q=Y2hudW09Mw%3D%3D>.

17. NATÁRIO, M. M. - COUTO, J. (2022): Drivers, Enablers, and Conditions for Public Sector Innovation in European Countries. *Innovar: Revista de ciencias administrativas y sociales*, 32, 83, pp. 5-16, <https://doi.org/10.15446/innovar.v32n83.99255>.
18. OECD (2020): *Declaration on Public Sector Innovation*. [online]. Dostupné z: <https://oecd-opsi.org/projects/innovationdeclaration-2/>.
19. OECD (2018): *Oslo Manual 2018: Guidelines for Collecting, Reporting and Using Data on Innovation: The Measurement of Scientific, Technological and Innovation Activities*. 4th Edition, Paris: OECD. Dostupné z: <https://doi.org/10.1787/9789264304604-en>.
20. OPSI (2017): *Core Skills for Public Sector Innovation*. [online]. Dostupné z https://www.oecd.org/media/oecdorg/satellitesites/opsi/contents/files/OECD_OPSI-core_skills_for_public_sector_innovation-201704.pdf.
21. OPSI (2018): *HR and Leadership strategies for building innovative public sector organisations*. [online]. Dostupné z: <https://oecd-opsi.org/wp-content/uploads/2019/03/HR-and-Leadership-Catalyst-for-Innovation-Capabilities.pdf>
22. OPSI (2020): *Embracing Innovation in Government*. [online]. Dostupné z <https://trends.oecd-opsi.org/>.
23. PATRIA (2021). *Češi hladovějí po inovacích, nejvíce ve zdravotnictví, školách a veřejné správě. Co ještě ukazuje ČSOB Index inovací?* [online]. Dostupné z: <https://www.patria.cz/zpravodajstvi/4780497/cesi-hladoveji-po-inovacich-nejvice-ve-zdravotnictvi-skolach-a-verejne-sprave-co-jeste-ukazuje-csob-index-inovaci.html>.
24. RIVERA LEÓN, L. - SIMMONDS, P. - ROMAN, L. (2012): *Trends and challenges in public sector innovation in Europe. Thematic report, 2011-2012*. Brussels: European Union.
25. SZOPIK-DEPCZYŃSKA, K. - KĘDZIERSKA-SZCZEPANIAK, A., - SZCZEPANIAK, K. - CHEBA, K. - GAJDA, W. - IOPPOLO, G. (2018): Innovation in sustainable development: an investigation of the EU context using 2030 agenda indicators. *Land use policy*, 79, pp. 251-262, <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2018.08.004>.
26. ŠVIHEL, P. Přetížené úřady práce. V červenci může podle odborníků přijít kolaps. [online]. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/pretizene-urady-prace-v-cervenci-muze-podle-odborniku-prijit-kolaps-111089>.
27. TÕNURIST, P. - HANSON, A. (2020): *Anticipatory innovation governance: Shaping the future through proactive policy making*. Paris: OECD.
28. UNITED NATIONS (2017): *Innovation in the Public Sector*. Geneva: United Nations.
29. VAN ACKER, W. (2018): *An Introduction into Public Sector Innovation-Definitions, Typologies, and an Overview of the Literature*. [online]. Dostupné z: <https://ssrn.com/abstract=3231503> nebo z <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3231503>.
30. VLÁDA ČR (2019): *Inovační strategie České republiky 2019-2030 schválená usnesením vlády č. 104 ze dne 4. února 2019*. [online]. Dostupné z: <https://www.databaze-strategie.cz/cz/urad-vlady/strategie/inovacni-strategie-ceske-republiky-2019-2030?typ=o>.
31. VLÁDA ČR (2018): *Digitální; Česko, Vládní program digitalizace České republiky 2018+ schválený usnesením vlády č. 629 ze dne 3. října 2018*. [online]. Dostupné z: <https://www.databaze-strategie.cz/cz/mv/strategie/digitalni-cesko-2030>.

32. VLÁDA ČR (2020a): *Koncepce klientsky orientovaná veřejná správa 2030 schválená usnesením vlády č. 562 ze dne 25. května 2020*. [online]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/koncepce-klientsky-orientovana-verejna-sprava-2030.aspx>.
33. VLÁDA ČR (2020b): *Národní politika výzkumu, vývoje a inovací České republiky 2021+ schválená usnesením vlády č. 759 ze dne 20. července 2020*. [online]. Dostupné z: <https://www.databaze-strategie.cz/cz/urad-vlady/strategie/narodni-politika-vyzkumu-vyvoje-a-inovaci-ceske-republiky-2021?typ=o>.
34. VLÁDA ČR (2021): *Národní výzkumná a inovační strategie pro inteligentní specializaci České republiky 2021-2027 schválená usnesením vlády č. 66 ze dne 25. ledna 2021*. [online]. Dostupné z: <https://www.mpo.cz/cz/podnikani/ris3-strategie/>.

Poděkování

Zpracováno v rámci projektu „Implementační jednotka Strategického rámce rozvoje veřejné správy České republiky pro období 2014–2020“, reg. č. CZ.03.4.74/0.0/0.0/15_019/0000125.

Projekt je spolufinancován z prostředků Evropské unie, Evropského sociálního fondu.

Zvláštní poděkování patří Ing. Rut Bízkové a Ing. Petrovi Jirmanovi za jejich cenné připomínky, erudované rady a odborné vedení během práce na této studii.

ADDRESS & ©

Mgr. Ing. Miroslav JURÁSEK, Ph.D.

Odbor strategického rozvoje a koordinace veřejné správy

Ministerstvo vnitra

Česká republika

E-mail: miroslav.jurasek@mvcr.cz

Ing. Jana TICHÁČKOVÁ

Odbor strategického rozvoje a koordinace veřejné správy

Ministerstvo vnitra

Česká republika

E-mail: jana.tichackova@mvcr.cz

doc. Mgr. Ing. Petr WAWROSZ, Ph.D.

Vysoká škola finanční a správní

Česká republika

wawrosz.petr@mail.vsfs.cz

**COUNTRY COMPARISON OF CENTRAL BANK POLICIES-
QUANTITATIVE EASING AS A USEFUL TOOL OR OVERRATED
POLICY**

Srovnání politik centrálních bank ve vybraných zemích – kvantitativní uvolňování jako užitečný nástroj nebo přeceňovaná politika

David KRÍŽEK – Kamila VESELÁ

Praha, Czech Republic

ABSTRAKT: Cílem článku je zjistit, zda je kvantitativní uvolňování ve srovnání se standardními metodami monetární politiky efektivní nebo ne. Použita je analýza časových řad a relativních indexů, regresní a ARIMA analýza. Sekundární údaje pro analýzu byly podle potřeby získány od národních bank. Lze pozorovat různé reakce, ale ty by měly vést k několika cílům. Primárně cenová stabilita založená na určitém zvýšení inflace přispívající k hospodářskému růstu a tak dále. Na základě výsledků lze vyvodit závěr, že nestandardní opatření centrálních bank nemají výslovně výrazně větší nebo lepší vliv na změnu cenové hladiny nebo na hospodářský růst. Pokud se očekávaný účinek neprojeví v rozsahu, v jakém je očekáván nebo požadován, bylo by vhodné hledat jiné možné způsoby, jak mohou centrální banky reagovat na potenciální hospodářské cykly. To by mohlo znamenat například větší spolupráci v měnové a fiskální politice v době krize.

Klíčová slova: Centrální banka – HDP – inflace – kvantitativní uvolňování – měnová politika – úvěry – Víšegrádská čtyřka.

ABSTRACT: The goal of the paper is to determine the effectiveness of quantitative easing in comparison with standard monetary policy methods. For this purpose, the analysis of time series and relative indices, regression and Arima analysis are used. Necessary secondary data for the analysis was obtained from national banks. Different responses have been recorded; however, they should lead to several goals, in particular to price stability based on an increase in inflation contributing to economic growth and so on. Based on the results, it can be concluded that non-standard central bank measures do not explicitly have a significantly greater or better effect on the change in price level or on economic growth. If the expected effect does not occur to the extent anticipated or required, it is advisable to find other possible ways for central banks to respond to potential economic cycles. This could mean, for example, better or closer cooperation in the field of monetary and fiscal policies in times of crisis.

Key words: Central bank – credit – GDP – Inflation – Monetary policy – Quantitative easing – Visegrad Four.

INTRODUCTION

Central banks have turned their attention to non-standard monetary policy tools in recent years. One of them is quantitative easing, which aims to boost inflation and economic growth in the situation when interest rates fall to technical zero and their real impact on the economy ceases to be effective. This paper deals mainly with the comparison of different approaches that central banks have taken during the financial and subsequent economic crisis to achieve inflation. Although both standard and non-conventional approaches were used, the aim was to reach a standard rate of price level growth and to stabilize the economic situation, which would lead to the resumption of economic growth. The paper submitted thus focuses mainly on the period from 2008 to the present. As for the approach, the focus is primarily on the states associated in the so-called Visegrad Group, i.e., the Czech Republic and Slovakia, which use non-conventional monetary policy, and Poland and Hungary, which use standard monetary policy on an ongoing basis.

It can be assumed that with insufficient demand, commercial banks will not make more credit and increase the money supply. Although central banks implemented an expansionary monetary policy and quantitative easing, there was no proportional increase in the volume of credits. However, it is worth considering whether accommodative monetary policy (total easing) combined with quantitative easing is effective, and whether its influence is overestimated, or will have negative effects in the future that have not been detected in the short term yet.

The standard monetary policy instrument is the key interest rate manipulated by the central bank, which aims at stable growth of inflation through channels and transmission mechanisms. When inflation values are below the target, expansionary monetary policy must be initiated by lowering interest rates. However, if technical zeros and price levels remain at insignificant levels, they cease to function as a standard instrument. If the central bank wants to continue its efforts to achieve inflation, it must shift either to negative interest rates (which is still a standard monetary policy, even with the uncertainties and the unwillingness of central

banks to do so) or to implement unconventional policies. They can and do take different forms, but the goal remains the same, and the possible impacts are remarkably similar to each other.

The goal of this paper is to empirically evaluate the approaches of four selected banks to achieve inflation and the implications of the non-standard policies introduced by two central banks in the context of the effects of the economic crisis. The use of non-standard instruments is unusual and has not been sufficiently analysed yet. The benefit of this paper is to evaluate and compare the effectiveness and functioning of the non-standard measures and standard measures in Central Europe for those countries that are remarkably similar in their stable economy and functioning of central banks.

Central banks will have to respond to the business cycle again and it is necessary to ensure the most accurate response and eliminate negative externalities. The paper aims to help better understand the entire process and the reactions of central banks along with the impacts of these reactions. The V4 countries form a significant unit within the European Union that is able to affect the whole group.

LITERATURE REVIEW

The original aim of expansive monetary policy, as stated by Fawley and Neely (2013), was to restore confidence in the financial markets, restore a stable market environment, and try to mitigate the effects of the financial crisis. National economies had experienced expanding problems and the related subsequent economic crisis. Both standard and non-standard measures were used, with non-standard measures being used more often after standard measures were exhausted. The main purpose was to achieve inflation interval and restore economic growth, combined with the restoration of the trust of market players and enhancement of their renewed consumption and investment.

Gambacorti et. al (2014) state that based on the findings related to using VAR models, the macroeconomic effects of unconventional monetary policy are relatively inconclusive. The growth of central bank balance in the situation of zero-interest caused by unconventional monetary policy has a short-term effect on the growth of economic activity and consumer prices. This effect, almost identical to conventional monetary policy in that the impact on price levels is not clearly conclusive, is very weak. Furthermore, "most of the studies that have been

published so far have considered the central banks' impact on growth to be unconvincing, and moreover, methodologically difficult to prove" (Zamrazilova, 2014).

This paper is primarily based on relevant available literature. In particular, on the studies Rodnyansky and Darmouni (2017), and Bassett et al. (2017). These and other papers on this topic focus primarily on the financial market (e.g., Carlstrom et al., 2017) or on the impact of a single central bank's decisions on a set of real indicators (De Graeve and Theodoridis, 2016). The studies often provide different findings, differing by country and period. Most often these works deal with the FED, BoE or ECB, and the spill-over effect of their policies, or the end of the quantitative easing program, such as Palley (2014).

This analysis evaluates central bank responses and their short-term impacts. Risks and uncertainties that may occur in the long term are not discussed here. The expected finding is the confirmed existence of the relationship between the central bank's interest rates, the rate of inflation, and economic growth. A similar assumption should apply to unconventional monetary measures. To confirm or reject the hypothesis and causal relations, panel data has been evaluated using regression function and correlation analysis. For the purposes of the analysis, the indicators are converted into relative expressions and logarithmized on the basis of the modified procedure used by Donohue and Levitt (2000) or Koop (2018). However, there are other methods that may be used, as confirmed e.g. by Carriero et. Al (2015).

All the data listed in the following paragraphs was obtained from the databases of central banks, i.e., the European Central bank (ECB), the Czech National Bank (CNB), the Central Bank of Hungary (CBH), the National Bank of Poland (NBP), and the World Bank Database, for selected years 2008-2018.

BACKGROUND

At the beginning of the 2008 crisis, the situation in the countries of the Visegrad Four (the Czech Republic, Slovakia, Hungary, and Poland) was calm. They were a developing region with a convergence tendency towards the developed countries of the European Union, as well as the recipients of foreign capital. As for Hungary, there shall be mentioned the unstable fiscal policies and reforms that monetary policy had to respond to actively. After the outbreak of the financial and economic crisis, central banks began to respond by lowering interest rates.

The Czech Republic and Slovakia (ECB), however, had significantly less space to reduce them and the standard instruments were soon exhausted. Therefore, the analysis needs to be divided into two parts, as Hungary and Poland continued to use standard interest rates, while the Czech Republic and Slovakia relied on quantitative easing. The Czech Republic focused on export growth using foreign exchange interventions, the ECB to restore the credit channel, and the support of Member States.

The Czech National Bank proceeded to lower interest rates at the beginning of August 2008 and within a year, it lowered its original rate of 3.75 % by 225 basis points. Given the relatively low level of the pre-crisis interest rates and the subsequent year-on-year decline, the CNB limited the conditions for further monetary policy expansion. The next five interest rate cuts were always about 25 basis points, and at the beginning of November 2012, the standard monetary policy instrument, the interest rate, was technically zero, i.e., at 0.05 %, which meant the closure of the interest channel for the central bank (Czech National Bank, 2019).

The European Central Bank, which represents the monetary policy of the Slovak Republic, was in a similar starting position as the CNB, and the interest rate began to fall in 2008. Within a few months, the rate decreased by 275 basis points to a final level of 1 %. Although there were slight changes in 2011, the entire year was again closed at this rate, and was subsequently reduced to a technical zero, at which it was set in September 2014 (European Central Bank, 2019).

In the case of the National Bank of Poland, the starting situation was different. The original interest rate was 5 % even at the end of the year, and then gradually decreased from the year 2009. This slight decline continued until the end of 2013 and the overall decrease was only 50 basis points. The central bank did not close the opportunity for standard monetary instruments, and thereafter, a larger drop followed. At the beginning of 2015, the interest rate was 2 %. This represented another potential opportunity for its reduction and its use as a tool (Narodowy Bank Polski, 2019).

An even more controversial situation compared to the first two mentioned occurred in the Republic of Hungary, where the rate was 7.5 % in 2008 and the growth rate was still quite high during the year, a total of 400 basis points.¹ However, by the end of the year, monetary

¹ The reason was the pressure on strengthening the domestic currency and the central bank's

expansion had already begun and the 2008 interest rate declined, but very slowly and gradually. At the beginning of 2015, the interest rate was at 1.35 %. This means a year-on-year reduction of 1 %, which also provided some room for its further reduction (Magyar Nemzeti Bank, 2019).

METHODOLOGY

For the purposes of this paper, regression analysis will be used on selected macroeconomic data on the situation and the objective of the central bank. The goal of the paper is to evaluate and compare the course of the economic crisis and the response of central banks in selected countries.

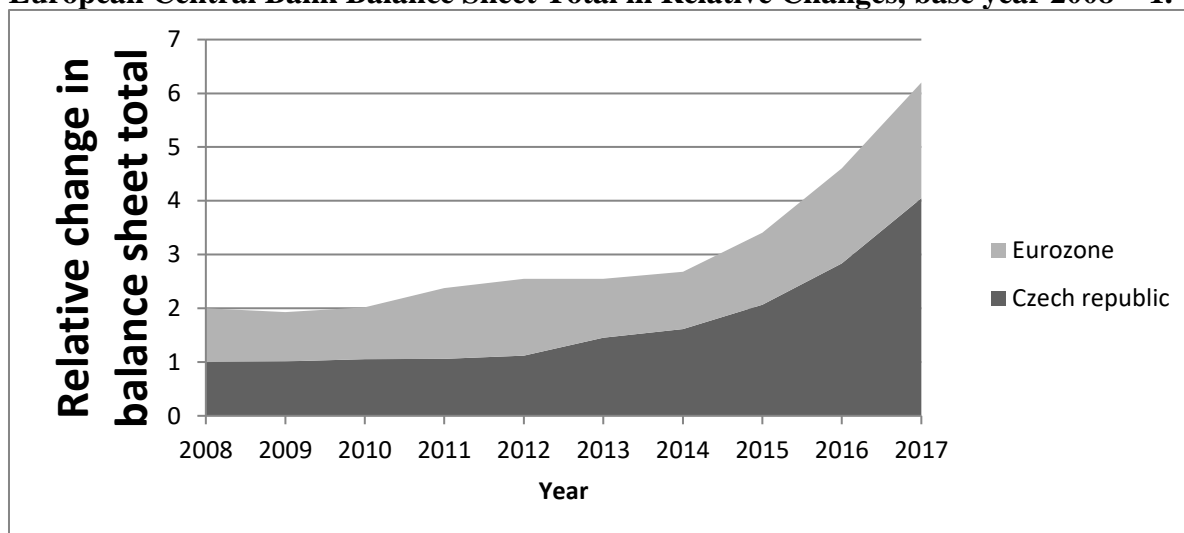
The analysis uses the secondary data of the central banks in the selected V4 countries and on the results of similar studies dealing with this issue and supplemented by the World Bank database. The basic indicators selected are Gross Domestic Product per capita (annual %), GDP, which is a key indicator of economic performance used to compare individual countries in terms of production or consumption, and inflation as, and a consumer price index (annual %) π , the main target and thus the most important indicator for central banks, which are dependent on independent interest rates, referred to as the policy interest rate (%) I . By using interest rates under standard conditions, central banks try to achieve their objective, inflation, and at the same time, they affect the interest rates of the real economy. Both indicators, GDP and inflation, are thus affected by monetary policy changes. Therefore, the impacts are examined primarily on these two indicators.

The other variables are based on the development of monetary policy at that time. Now that the interest rate has reached technical zero, in the case of the European Central Bank (i.e. Slovakia), quantitative easing was initiated to revive credit creation. This is examined using domestic credit extended to the private sector by banks as a percentage of GDP dc . This effect should further support economic and inflation growth. The Czech National Bank then argued primarily for the support of export industries, with the indicator used being exports of goods and services (annual % growth) ex . This way, the CNB wanted to achieve both economic and inflation growth.

efforts to balance this situation.

For this purpose, foreign exchange intervention was used. Both non-standard measures of monetary policy were reflected in the growth of assets in the balance sheets *bsa* of the CNB and the ECB, affecting the monetary policy in the Slovak Republic, which is part of the monetary union. The balance sheet total is shown in Figure 1.

Figure 1 Changes in the Balance Sheet total of the Czech National Bank and the European Central Bank Balance Sheet Total in Relative Changes, base year 2008 = 1.

Source: Own calculations using data from the ECB (Eurozone) and CNB (Czech Republic).

Commercial banks were an important part of this process. Thanks to quantitative easing, they gained significant funds on central bank reserve accounts, as seen in the annual reports of individual central banks in the balance sheet section, both on the asset and liability side. The current concept of monetary policy assumes that these funds will increase the supply of credits.

However, post-Keynesian theory on this issue is interpreted differently. Central banks in a zero-interest rate situation are not able to effectively influence the supply of credit. The supply function is derived from the demand for credit, which means that central banks cannot be successful if trying to stimulate commercial banks. If this assumption is true, then it can be stated that, proportionally, the reserve accounts of commercial banks do not grow at the same rate as the supply of credit, i.e. the quantity of credit. This relationship can be analysed using a regression model that confirms or rejects the correlation.

To compare the data, the time series needs to be adjusted for the purpose of this article. Absolute data is converted to relative data based on year-on-year changes in indicators.

Consistency in the data collection methodology has been maintained by using a single source of secondary data from the ECB, CNB, CBH, and NBP databases, which use the same methodology, and the World Bank Database. A ten-year time horizon 2008-2018 was chosen. For this data, regression coefficients will be sought to determine whether the value of the dependent variable changes with the change in one of the independent variables, *ceteris paribus*.

A regression equation based on multiple regression can be used after the modifications e.g. by Donohue and Levitt (2000). Their study is a cost-benefit analysis performed on the surveyed group. In our case, the surveyed groups are the Czech Republic and Slovakia, which have changed their monetary policy, and a control group, Poland and Hungary, which continued their standard monetary policy. The authors analyse not only the end points, but also the whole course of the chosen period. Certain constraint can be the fact that the data being examined may be correlated with each other and that the dependence may be obvious. However, this effect is eliminated by linearization; therefore, no such a bias should occur.

$$\frac{INDICATOR_{sT}}{INDICATOR_{s(T-1)}} = \beta_1 * i_{sT} + \alpha + \omega_{sT(T-1)} \quad (1)$$

In this case, [s] denotes the state and [T] the reference period 2008-2018. The left side shows the log annual change of the selected indicator. The omega [ω] parameter represents the random, or error component. Parameter estimates of the regression equation, in which alpha [α] represents the random component, and [β_1] is the coefficient determining the range of variations of the dependent variables when changing the independent variable can be seen on the right side. The ratio of the sum of squares of residuals and the sum of squares of data deviations from the mean then determines the coefficient of determination R^2 , i.e., the variable determining the influence of the independent variable on the dependent one.

First, the changes in the dependent variables GDP per capita (annual %) and Inflation-consumer price (annual % change) are monitored when the standard monetary policy, i.e., the policy interest rate (%), is changed. However, this is not possible in the case of the Czech Republic and the Slovak Republic for the whole monitored period due to the impossibility of using standard monetary policy and the introduction of unconventional policies. Subsequently, this research is extended by the influence of quantitative easing on the selected parameters.

The European Central Bank has focused its policies on credit creation and the restoration of credit channels. Domestic credit provided to the private sector by banks (% of GDP) in the Slovak Republic should thus depend on the increase in the ECB's balance sheet total resulting from the quantitative easing. The case is similar for the Czech Republic, which used foreign exchange intervention to support the export sector as a form of quantitative easing. The growth of the CNB's balance of assets is thus linked to the growth in the export of goods and services (annual % growth).

Estimates made using the above methodology may be biased by changes in fiscal policy implementation that can significantly reduce the impact of the independent variable on the dependent one. In the cases of the Czech Republic, Slovakia, and Hungary, it is also their relatively large degree of openness towards foreign countries. This is not so much the case for Poland, whose national economy is mainly focused on domestic demand.

RESULTS

First, the interdependence and significance of the resulting value is determined using a classical regression analysis; in the case of the Czech Republic, using the standard monetary policy instrument, i.e., the Policy Interest Rate. The target indicator is the Inflation; the secondary one is the product, i.e., GDP per capita. The results are shown in Table 1.

Table 1. Regression analysis of GDP per capita, Inflation and Policy Interest Rate, 2008-2018, Czech Republic.

				Estimate	SE	t	Sig.
GDP per capita, annual % change (CZ)- Model_1	GDP per capita, annual % change (CZ)	No Transformation	Constant	2.399	0.992	2.419	0.039
	Policy interest rate % (CZ)	No Transformation	Numerator Lag 0	-1.177	0.720	-1.635	0.136
Inflation, consumer prices, annual % change (CZ)- Model_2	Inflation, consumer prices, annual % change (CZ)	No Transformation	Constant	1.072	0.511	2.098	0.065
	Policy interest rate % (CZ)	No Transformation	Numerator Lag 0	1.039	0.371	2.800	0.021

Source: Own calculations using data from the CNB (Czech Republic) and World Bank.

The relationship between the Policy Interest Rate change and the Inflation / Consumer prices change has been confirmed. A unit change in the Policy Interest Rate variable will bring 1.039 % change in inflation. The percentage of common variability for these two indicators is 0.47, and although an effect can be confirmed, there are other factors that can influence the development of Inflation. In the case of the relationship between Policy Interest Rate and GDP per capita, the relationship is insignificant and the hypothesis of no relationship between a change in Policy Interest Rate and the development of GDP per capita cannot be rejected. Also, the Coefficient of determination is statistically insignificant since Stationary R-squared is equal to 0.23 and the common variability is thus exceptionally low.

Therefore, a time period is included which can bias the resulting values. In the case of GDP per capita, the acting of the lag factor can be expected factor, as the economy may not respond as flexibly and changes in monetary policy may occur over a longer horizon. The first considered time delay is 1 year. Another factor entering the analysis is the interdependence of time series and the possible influence of time series trend on its further development. Errors are thus correlated by one period of time so that GDP per capita in one year does not affect its further development in subsequent years. The Arima or AR1 process is used. The results are shown in Table 2.

Table 2. AR1 analysis of GDP per capita and Policy Interest Rate, time delay of 1 year, 2008- 2018, Czech Republic.

				Estimate	SE	T	Sig.
GDP per capita, annual % change (CZ)- Model_1	GDP per capita, annual % change (CZ)	No Transformation	Constant	2.980	0.812	3.673	0.008
			AR Lag 1	-0.098	0.378	-0.259	0.803
	Policy interest rate % (CZ)	No Transformation	Delay	1			
			Numerator Lag 0	-1.819	0.582	-3.129	0.017

Source: Own calculations using data from the CNB (Czech Republic) and World Bank.

The parameters of the model have improved, and the significance is now at the required level. Therefore, the hypothesis of no effect of the monitored indicators can be rejected. It is confirmed that the growth in the Policy Interest Rate parameter has a negative impact on GDP

per capita and the relationship between these indicators is indirect. Common variability Stationary R-squared is equal to 0.572.

It follows that in the Czech Republic, the change in the interest rate affected the price level, but also GDP. This is natural as the central bank could use this standard stabilization tool effectively. However, this effect cannot be used to its full potential and the standard monetary policy cannot target the price level, as there was no will to further reduce the Policy Interest Rate.

In addition, the time series Relative change in balance sheet total is used instead of the standard central bank instrument, which reflects foreign exchange interventions adopted by the Czech National Bank as a non-standard monetary policy instrument. The objective of this policy is to support the price level growth and, ultimately, the growth in GDP per capita.

It can be expected in the Czech Republic that foreign exchange interventions, which will be reflected in the CNB's increasing balance sheet, will also result in an increase in exports. The resulting values are shown in Table 3. The year-on-year influence of the time series is again correlated using the Arima process, this time AR2. No delay is included.

Table 3. AR2 analysis of GDP per capita, Exports of goods and services, Inflation and Relative change in balance sheet total, 2008- 2018, Czech Republic.

				Estimate	SE	t	Sig.	
GDP per capita, annual % change (CZ)- Model_1	GDP per capita, annual % change (CZ)	No Transformation	Constant	-1.175	0.977	-1.202	0.268	
			AR	Lag 1	-0.305	0.350	-0.872	0.412
				Lag 2	-0.553	0.320	-1.731	0.127
	Relative change in balance sheet total, 2008 = 1 (CZ)	No Transformation	Numerator	Lag 0	1.423	0.476	2.986	0.020
Exports of goods and services, annual % change (CZ)- Model_2	Exports of goods and services, annual % change (CZ)	No Transformation	Constant	0.052	0.017	3.054	0.018	
			AR	Lag 1	-0.521	0.280	-1.864	0.105
				Lag 2	-0.756	0.207	-3.659	0.008
	Relative change in balance sheet total, 2008 = 1 (CZ)	No Transformation	Numerator	Lag 0	0.001	0.008	0.087	0.933
			Constant	2.603	1.058	2.461	0.043	

Inflation, consumer prices, annual % change (CZ)- Model_3	Inflation, consumer prices, annual % change (CZ)	No Transformation	AR	Lag 1	0.133	0.466	0.285	0.784
				Lag 2	-0.470	0.369	-1,275	0,243
	Relative change in balance sheet total, 2008 = 1 (CZ)	No Transformation	Numerator	Lag 0	-0.408	0.515	-0,791	0,455

Source: Own calculations using data from the CNB (Czech Republic) and World Bank.

As for the relationship between GDP and Relative Change in Balance Sheet Total, the significance is 0.02. The result is relevant and confirms the existence of positive relationship without any time lag. However, the common variability percentage, i.e., Stationary R-squared, is 0.346 in this case. This confirms the existence of the relationship between these indicators, but as can be expected, changes in GDP per capita are caused by other factors. However, for the Exports of Goods and Services and Inflation indicators, the significance level is insignificant and the hypothesis of no relationship between these indicators and the Relative change in balance sheet total cannot be rejected. This is confirmed by the common variability, which is statistically insignificant (0.122 and -0.015, respectively).

Furthermore, the Arima model and time delays are applied. The resulting values are presented in Table 4.

Table 4. AR1 analysis of Exports of goods and services, Inflation and Relative change in balance sheet total, time delay of 2 years, 2008- 2018, Czech Republic.

				Estimate	SE	t	Sig.
Inflation, consumer prices, annual % change (CZ)- Model_1	Inflation, consumer prices, annual % change (CZ)	No Transformation	Constant	1.073	1.229	0.873	0.416
			AR Lag 1	0.328	0.385	0.851	0.427
	Relative change in balance sheet total, 2008 = 1 (CZ)	No Transformation	Delay	2			
			Numerator Lag 0	0.335	0.740	0.453	0.667
Exports of goods and services, annual % change	Exports of goods and services, annual % change (CZ)	No Transformation	Constant	0.096	0.046	2.075	0.083
			AR Lag 1	0.211	0.398	0.531	0.615
	Relative change in balance sheet	No Transformation	Delay	2			
			Numerator Lag 0	-0.019	0.028	-0.686	0.518

(CZ)- Model_2	total, 2008 = 1 (CZ)				
------------------	-------------------------	--	--	--	--

Source: Own calculations using data from the CNB (Czech Republic) and World Bank.

Even different time delay intervals do not confirm the relationship between the Relative Change in Balance Sheet Total and the Exports of Goods and Services and Inflation indicators. A time delay of 2 years and the use of the Arima method appear to be optimal. Given the fact that these are year-on-year changes, the lags or growth rates are used, but even then the hypothesis of non-existence of mutual relationship cannot be rejected. This does not show the mutual influence and this policy does not have the desired effect. Stationary R-squared is equal to 0.153 and 0.083, respectively, and there is no common variability.

Regression analysis then completely refutes the assumption of the impact of foreign exchange interventions on exports. Although the Czech National Bank has intervened, the impact on export growth is negligible and interventions would have to reach an extreme level to influence exports. This is confirmed by the regression even in the case of GDP, where the impact on changes is similarly negligible and the hypothesis that the Czech National Bank had an effect on exports through foreign exchange interventions, even in relation to GDP, can be rejected, as changes in exports are caused by other factors, such as situation abroad, domestic consumption, etc. However, other possible factors can also be discussed.

Next country to be assessed is Slovakia. First, a classical regression analysis is performed using the standard policy instrument of interest rate monetary policy. The resulting values are presented in Table 5.

Table 5. Regression analysis of GDP per capita, Inflation and Policy Interest Rate, 2008-2018, Slovak Republic.

					Estimate	SE	t	Sig.
GDP per capita, annual % change	GDP per capita, annual % change (SK)	No Transformation	Constant		0.984	4.450	0.221	0.831
(SK)-Model_1	Policy interest rate % (SK)	No Transformation	Numerator	Lag 0	-0.239	1.050	-0.227	0.826
Inflation, consumer prices,	Inflation, consumer prices, annual	No Transformation	Constant		-2.047	1.853	-1.105	0.301

annual % change (SK)- Model_2	% change (SK)						
	Policy interest rate % (SK)	No Transformation	Numerator Lag 0	1.341	0.437	3.068	0.015

Source: Own calculations using data from the ECB (Slovak Republic) and World Bank.

Again, a situation arises where, based on the resulting level of significance, the hypothesis of no relationship between Policy Interest Rate and GDP per capita is not rejected; on the contrary, we reject the hypothesis of no relationship between Policy Interest Rate and Inflation. In this case, the impact of the unit changes in the Policy interest rate indicator is more significant than in the Czech Republic, specifically 1,341.

In the case of Slovakia, the relationship between the Inflation and the Policy Interest Rate has been identified. However, Policy Interest Rates do not affect GDP.

Next, the model is modified again by including the time delay and the Arima model is applied to eliminate the year-on-year effect of time series data. The resulting values are shown in Table 6.

Table 6. AR1 analysis of GDP per capita and Policy Interest Rate, time delay of 5 years 2008- 2018, Slovak Republic.

				Estimate	SE	t	Sig.
GDP per capita, annual % change (SK)- Model_1	GDP per capita, annual % change (SK)	No Transformation	Constant	4.209	0.420	10.029	0.002
			AR Lag 1	-0.088	0.610	-0.144	0.895
	Policy interest rate % (SK)	No Transformation	Delay	5			
			Numerator Lag 0	-0.707	0.213	-3.315	0.045

Source: Own calculations using data from the ECB (Slovak Republic) and World Bank.

The optimal time delay seems to be five years, which is a significantly longer time delay, and it can be assumed that the interest rate does not have such a significant impact on GDP per capita as in the case of the Czech Republic, or its application for this purpose will not be frequent due to longer response. The impacts of unit change in Policy Interest Rate have an indirect effect on GDP per capita (-0.707).

However, the regression coefficients indicate that the potential real impact of the Policy Interest Rate changes would be considerably high, mainly in terms of price level effects. Changes in GDP and price levels are thus caused by the interest rate. Policy Interest Rate is thus a useful instrument; therefore, the application of other alternatives do not seem necessary.

Furthermore, the influence of a non-standard monetary policy instrument is monitored, again using the indicator of Relative change in balance sheet total. In the case of Slovakia, it can also be assumed that with the growth in balance sheet total there should be an increase in the Domestic credit provided to private sector by banks, measured as a percentage of nominal GDP. This should have an effect on the price level and thus on the product.

First, classical regression analysis is performed. The resulting values are shown in Table 7.

Table 7. Regression analysis of GDP per capita, Domestic credit to private sector by banks, Inflation and Relative change in balance sheet total, 2008- 2018, Slovak Republic.

				Estimate	SE	t	Sig.
GDP per capita, annual % change (SK)- Model_1	GDP per capita, annual % change (SK)	No Transformation	Constant	0.984	4.450	0.221	0.831
	Relative change in balance sheet total, 2008 = 1 (ECB)	No Transformation	Numerator Lag 0	1.237	2.644	0.468	0.653
Domestic credit to private sector by banks, % of GDP (SK)- Model_2	Domestic credit to private sector by banks, % of GDP (SK)	No Transformation	Constant	0.391	0.029	13.317	0.000
	Relative change in balance sheet total, 2008 = 1 (ECB)	No Transformation	Numerator Lag 0	0.096	0.017	5.482	0.001
Inflation, consumer prices, annual % change (SK)- Model_3	Inflation, consumer prices, annual % change (SK)	No Transformation	Constant	-2.047	1.853	-1.105	0.301
	Relative change in balance sheet total, 2008 = 1 (ECB)	No Transformation	Numerator Lag 0	1.809	1.101	1.643	0.139

Source: Own calculations using data from the ECB (Slovak Republic) and World Bank.

The significance level of GDP per capita and Inflation indicators is more than five percent. Therefore, the hypothesis of no relationship between these indicators and Relative change in

balance sheet total cannot be rejected. It has been confirmed that Domestic credit provided to private sector by banks is affected; however, regression analysis indicates that this effect is small and changes in balance sheet assets cause only minor changes in the volume of Domestic credit provided to private sector by banks.

It is obvious that for a significant effect, there must be a notable change in the balance sheet total. This may force the central bank to use increasingly massive quantitative easing to achieve some effect. This policy is not as effective as it should be. The direct impact on GDP growth is negligible, which is explained by acting of other factors. Apparently, Domestic credit has probably not been used in the domestic economy or has not been used for domestic consumption and investment to boost GDP growth. The effects of quantitative easing did not achieve the intended goals.

Even for the Slovak Republic, the Arima model is applied, and the time delay is considered. The results are shown in Table 8.

Table 8. AR1 analysis of GDP per capita, Inflation and Relative change in balance sheet total, time delay of 3 years, 2008- 2018, Slovak Republic.

				Estimate	SE	t	Sig.
GDP per capita, annual % change (SK)- Model_1	GDP per capita, annual % change (SK)	No Transformation	Constant	-1.801	1.489	-1.210	0.280
			AR Lag 1	0.506	0.444	1.139	0.306
	Relative change in balance sheet total, 2008 = 1 (ECB)	No Transformation	Delay	3			
			Numerator Lag 0	4.111	1.285	3.200	0.024
Inflation, consumer prices, annual % change (SK)- Model_2	Inflation, consumer prices, annual % change (SK)	No Transformation	Constant	3.691	3.613	1.022	0.354
			AR Lag 1	0.660	0.330	2.000	0.102
	Relative change in balance sheet total, 2008 = 1 (ECB)	No Transformation	Delay	3			
			Numerator Lag 0	-1.437	2.980	-0.482	0.650

Source: Own calculations using data from the ECB (Slovak Republic) and World Bank.

As for the relationship between the Relative Change in Balance Sheet total and the GDP per capita, a three-year time delay is chosen as optimal. Also, the common variability of Stationary R-squared reaches a high value of 0.774 and the relationship is thus confirmed.

However, the primary objective of price growth may not be achieved by quantitative easing, as indicated by the values and low common variability of 0.426.

The optimum values are achieved using the Arima model and a time delay of 1 year. Data are shown in Table 9.

Table 9. AR1 analysis of Inflation and Relative change in balance sheet total, time delay of 1 years, 2008- 2018, Slovak Republic.

				Estimate	SE	T	Sig.
Inflation, consumer prices, annual % change (SK)- Model_1	Inflation, consumer prices, annual % change (SK)	No Transformation	Constant	-0.341	2.319	-0.147	0.887
			AR Lag 1	0.542	0.312	1.739	0.126
	Relative change in balance sheet total, 2008 = 1 (ECB)	No Transformation	Delay	1			
			Numerator Lag 0	1.399	1.577	0.887	0.405

Source: Own calculations using data from the ECB (Slovak Republic) and World Bank.

Based on the value of significance, the hypothesis of no relationship between a Relative change in balance sheet total and Inflation cannot be rejected, and this unconventional monetary policy does not make it possible to significantly affect the price level growth. The relationship has not been confirmed.

In the next part, countries that have not adopted unconventional monetary policy and are still using the standard Policy Interest Rate instrument to influence inflation and indirectly also to achieve economic growth are analysed. The first such representative of the V4 countries is Hungary. For the purposes of the analysis, standard regression is used. The resulting values are presented in Table 10.

Table 10. Regression analysis of GDP per capita, Inflation and Policy Interest Rate, 2008- 2018, Hungary.

					Estimate	SE	T	Sig.
GDP per capita, annual % change (H)- Model_1	GDP per capita, annual % change (H)	No Transformation	Constant		5.995	0.951	6.303	0.000
	Policy interest rate % (H)	No Transformation	Numerator Lag 0		-0.932	0.175	-5.323	0.000
Inflation, consumer prices, annual % change (H)- Model_4	Inflation, consumer prices, annual % change (H)	No Transformation	Constant		0.555	0.951	0.584	0.574
	Policy interest rate % (H)	No Transformation	Numerator Lag 0		0.509	0.175	2.910	0.017

Source: Own calculations using data from the MNB (Hungary) and World Bank.

Based on these results, it is possible to confirm the existence of the relationship between the change in Policy Interest Rate and the monitored indicators of Inflation and GDP per capita. Common variability is 0.759 for Policy Interest Rate and GDP per capita, and 0.485 for Inflation. The set of regression equations is compiled as follows:

$$GDP_t = 5.995 - 0.932 * i + \epsilon \quad (2)$$

$$\pi_t = 0.555 + 0.509 * i + \epsilon \quad (3)$$

Therefore, although the regression shows an effect of Policy Interest Rates on the price level, inflation can also be achieved through economic growth and the restoration of market players' confidence. Regarding the domestic crisis caused by fiscal policy, the central bank in Hungary plays an incredibly significant role in the stabilization of the economy.

The regression analysis indicates that with a percentage change in the interest rate in Hungary, there will be almost a 1-percentage change in the product. There is also a strong link between standard monetary policy and GDP. This strengthens the importance of interest rates and indicates a crucial role of the central bank in restoring GDP growth and high influence on real processes in the economy.

The last country of the Visegrad Four to be analysed is Poland, which also applies the standard monetary policy instrument of Policy Interest Rate. The results of the analysis are presented in the following Table 11.

Table 11. Regression analysis of GDP per capita, Inflation and Policy Interest Rate, 2008- 2018, Poland.

					Estimate	SE	t	Sig.
GDP per capita, annual % change (P)- Model_1	GDP per capita, annual % change (P)	No Transformation	Constant		4.933	0.879	5.612	0.000
	Policy interest rate % (P)	No Transformation	Numerator Lag 0		-0.431	0.256	-1.683	0.127
Inflation, consumer prices, annual % change (P)- Model_3	Inflation, consumer prices, annual % change (P)	No Transformation	Constant		-0.956	1.111	-0.860	0.412
	Policy interest rate % (P)	No Transformation	Numerator Lag 0		0.930	0.323	2.875	0.018

Source: Own calculations using data from the NBP (Poland) and World Bank.

The hypothesis of non-existent relationship between GDP per capita and Policy Interest Rate is not rejected based on the resulting value of significance level. The relationship is confirmed between the Inflation and Policy Interest Rate, which is more pronounced than in the case of Hungary. In Poland, based on the results of the regression analysis performed, a strong influence of central bank interest rates on inflation is confirmed. The central bank can influence relatively efficiently the changes in the price level. This again provides the ability to respond effectively to the crisis; the interest rate, if it can be used, is an especially useful and powerful tool to eliminate the impact of the crisis. However, the common variability is at a similar level, i.e., 0.479.

Furthermore, testing for the relationship between GDP per capita and Policy Interest Rate is performed. The data is shown in Table 12.

Table 12. Regression analysis of GDP per capita and Policy Interest Rate, time delay of 7 years, 2008- 2018, Poland.

				Estimate	SE	t	Sig.
GDP per capita, annual % change (P)- Model_1	GDP per capita, annual % change (P)	No Transformation	Constant	8.333	1.229	6.780	0.021
	Policy interest rate % (P)	No Transformation	Delay	7			
			Numerator Lag 0	-0.967	0.285	-3.394	0.077

Source: Own calculations using data from the NBP (Poland) and World Bank.

The optimal delay is seven years. However, even though the significance level is more than five percent, the hypothesis of no correlation is not rejected, and thus the relationship between GDP per capita and Policy Interest Rate in Poland is not confirmed.

In the monitored period 2008-2018, Poland and Hungary also achieved a higher growth, which is more pronounced in Poland due to the relative closeness of its economy to foreign countries and due to the size of its economy. This may also be the reason why there is no confirmed relationship between GDP per capita and Policy Interest Rate. In 2017, this growth was over 4% in Hungary; in Poland, it was almost 5 %.

Not surprisingly, in the cases of Poland and Hungary, there is a significant correlation between the interest rate and the price level.

DISCUSSION

The effects of unconventional monetary policies are primarily monitored with respect to financial markets, with little emphasis on their ultimate effects on the economy. Borio and Zabai (2018) confirm the positive impacts of these policies on financial conditions, suggesting that the ultimate impacts this paper focuses on, i.e., the impacts on product and inflation, are not very clear and need to be addressed in more detail. The authors make similar conclusions, i.e., that these unconventional measures should be only exceptionally used.

On the other hand, Kapetanios et. al (2012) used VAR models and confirm that non-standard monetary policy in the form of asset purchases leads to GDP growth and inflation.

However, it should be noted that such an impact is assumed based on changes in the long-term interest rate and its linkage and relationship with both indicators. This is pointed out e.g. by Eggertson (2003).

Given that the central bank primarily intervenes in the financial market, much attention has been paid to the effects of quantitative easing on the behaviour of commercial banks. This paper confirms the effect of quantitative easing on Domestic credit provided to private sector. However, this effect is weak and does not translate into GDP. These findings support the findings presented by Bassett et al. (2017), who do not confirm any impact on change in credit supply. In contrast, for example, Black and Hazelwood (2013) argue that it depends on the size of banks, a factor that plays a role in the case of Slovakia.

CONCLUSION

Based on the results, it can be concluded that non-standard measures central banks take do not have a significantly greater or better effect on the change in price level or on economic growth. However, it can be said that maintaining the standard monetary policy instruments also shows significant efficiency, at least in the conditions of the Central European states. The reasons why the interest rate was found to be a useless tool can be discussed. The main reason was the well-adjusted interest rate in Poland and Hungary, which provided enough space for its reduction. The countries were thus able to continue their standard monetary policy and did not have to resort to unconventional instruments with a possible positive impact in the short term but unclear effect in the long term.

The results of the research have shown that the interest rate, if adjusted to the needs of the national economy, can positively influence inflation and economic growth. In addition, there was no evidence of a significant relationship between quantitative easing in the Czech Republic and the Slovak Republic, and the target indicator, i.e., the volume of exports or the credits. This fact is confirmed by the regression analysis, which showed a negligible impact on the Inflation and GDP per capita when the balance sheet total changes. Thus, although quantitative easing is implemented, its impact on these key parameters is considerably low and there would have to be extreme easing to make a significant and important changes. There are other factors that have contributed to the changes, supported by the side effects of unconventional monetary

policy. Short-term effects are one thing; on the other hand, this monetary policy brings additional risks to the future that may be counterproductive, and short-term stability does not guarantee long-term stability. It is thus necessary to be careful in evaluating these conclusions and rather to try to capture the complex consequences of these policies.

The use of unconventional measures during the 2008 crisis was the most extensive in history. However, the goal was only to reach certain criteria in the short term and not much attention was paid to their long-term impacts. This should be an incentive for the future. In the event of another recession, economists would be able to offer other options and other tools that will not significantly interfere with market competition while ensuring that the primary goal is achieved as efficiently as possible. It is also necessary to focus on the interest rates of central banks and their functioning, or their failure. Is this still an effective tool or should the monetary authorities begin to use some others? All these questions remain unanswered, but very urgently require the attention of the economic community, as the economic cycle is still experiencing instability and recessions that need to be prevented using appropriate tools.

Příspěvek byl zpracován s podporou České zemědělské univerzity v Praze (IGA, projekt č. 20181019).

The paper was supported by the Czech University of Life Sciences in Prague (IGA, project no. 20181019).

LITERATURE AND INFORMATION SOURCES USED

1. BASSETT W., DEMIRALP, S., LLOYD, N. (2017). *Government Support of Banks and Bank Lending*. Journal of Banking & Finance. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2483966>.
2. BLACK, L. K., HAZELWOOD, L. N. (2013). *The effect of TARP on bank risk-taking*. Journal of Financial Stability, 9(4), 790-803.
3. BORIO, C., ZABAI, A. (2018). *Unconventional monetary policies: a re-appraisal*. In Research Handbook on Central Banking (pp. 398-444). Edward Elgar Publishing.
4. CARLSTROM, C. T., TIMOTHY S. F., PAUSTIAN, M. (2017). *Targeting Long Rates in a Model with Segmented Markets*. American Economic Journal: Macroeconomics, 9(1), 205–242.
5. CARRIERO, A., KAPETANIOS, G., MARCELLINO, M. (2016). *Structural analysis with Multivariate Autoregressive Index models*. Journal of Econometrics, 192(2), 332-348.

6. Czech national bank. (2019). *The main instruments of monetary policy: History of settings*. Prague. <https://bit.ly/2KkRHv0>.
7. DE GRAEVE, F., THEODORIDIS, K. (2016). *Forward guidance, quantitative easing, or both?* National Bank of Belgium Working Paper, 305.
8. DONOHUE, J. J., LEVITT, S. D. (2000). *The impact of legalized abortion on crime*. Quarterly Journal of Economics, 116(2), 379–420.
9. EGGERTSSON, G. B. (2003). *Zero bound on interest rates and optimal monetary policy*. Brookings papers on economic activity, 2003(1), 139-233.
10. European Central Bank. (2019). *ECB/Eurosystem policy and exchange rates: Key ECB interest rates*. Frankfurt am Main. <https://bit.ly/2zsQi07>.
11. FAWLEY, B., NEELY, C. (2013). *Four stories of quantitative easing*. Federal Reserve Bank of St. Louis Review, 95.
12. GAMBACORTA, L., HOFMANN, B., PEERSMAN, G. (2014). *The effectiveness of unconventional monetary policy at the zero lower bound: a cross-country analysis*. Journal of Money, Credit and Banking, 46, 615–642.
13. KAPETANIOS, G., MUMTAZ, H., STEVENS, I., THEODORIDIS, K. (2012). *Assessing the economy-wide effects of quantitative easing*. The Economic Journal, 122(564), F316-F347.
14. KOOP, G. (2018). *Bayesian Methods for Empirical Macroeconomics with Big Data*. Review of Economic Analysis, 9(1), 33-56.
15. Magyar Nemzeti Bank. (2019). *Central bank base rate history: Base rate history*. Budapest. <https://bit.ly/2ExG7f7>.
16. Narodowy Bank Polski. (2019). *NBP interest rates: Interest rates*. Warszawa. <https://bit.ly/2Td1n27>.
17. PALLEY, T. (2014). *Monetary Policy After Quantitative Easing: The Case for Asset Based Reserve Requirements (ABBR)*. Working Paper Series 350.
18. RODNYANSKY, A., DARMOUNI, O. (2016). *The Effects of Quantitative Easing on Bank Lending Behavior*. SSRN Working Paper 2669009.
19. THIRUMALAI, C. S., CHANDHINI, A. S., MADHAN, V. (2017). *Analysing the Concrete Compressive Strength using Pearson and Spearman*. International conference of Electronics, Communication and Aerospace Technology (ICECA), 2, 215-218.
20. World Bank. (2019). *GDP per capita*. World Development Indicators, The World Bank Group. <https://bit.ly/2QWdU8D>.
21. ZAMRAZILOVA, E. (2014). *Měnová politika: krátkodobá stabilizace versus dlouhodobá rizika*. Politická ekonomie, 62(1), 3-31.

ADDRESS & ©

Ing. David KRÍŽEK, Ph.D.

Katedra ekonomických teorií

Provozně ekonomická fakulta

Česká zemědělská univerzita

Kamýcká 129, 165 00 Praha Suchdol

Czech Republic

krizekd@pef.czu.cz

Ing. Kamila VESELÁ, Ph.D.

Katedra ekonomických teorií

Provozně ekonomická fakulta

Česká zemědělská univerzita

Kamýcká 129, 165 00 Praha Suchdol

Czech Republic

veselakamila@pef.czu.cz

**THE INFLUENCE OF SOCIAL NETWORKS ON THE EDUCATION OF
WOMEN ON MATERNITY AND PARENTAL LEAVE. CURRENT
EDUCATIONAL TRENDS**

Vliv sociálních sítí na vzdělávání žen na mateřské a rodičovské dovolené.

Aktuální vzdělávací trendy

Iva SEIFERTOVÁ

Praha, Czech Republic

ABSTRAKT: Článek přináší výsledky výzkumu, který se zabývá vzděláváním žen v průběhu a po ukončení mateřské, nebo rodičovské dovolené, tedy dalším vzděláváním. V teoretická částí článku se obecně věnují možnostem a trendům celoživotního vzdělávání a jeho formami. Empirická část popisuje metodologie výzkumu a jsou v ní zahrnutý analyzovaná data. Pro toto šetření byla zvolena kvantitativní výzkumná metoda. Závěrem se věnují diskuzi a zjištěním, která jsou konfrontována s dosud získanými poznatky. V článku jsou předloženy návrhy pro další zkoumání, či nové diskuze.

Klíčové pojmy: Formální vzdělávání, celoživotní učení, další vzdělávání, neformální vzdělávání, informální učení, dospělý, vzdělávání dospělých, mateřská nebo rodičovská dovolená, bariéry, motivace, duševní hygiena, prevence duševních chorob, sebe uznání.

ABSTRACT: The paper deals with further education of women on and after maternity or parental leave. The paper is divided into two parts, theoretical and empirical. The theoretical part generally deals with the overall concept of lifelong learning from an early age and its forms. The empirical part describes in detail the methodology of the research and interprets the analysed data. These are quantitative research surveys. In the final discussion, the findings are compared with the already existing knowledge and suggestions for further research or new discussion are presented.

Key words: Lifelong learning, formal education, further education, non-formal education, informal learning, adult, adult education, maternity or parental leave, barriers, motivation, mental hygiene, prevention of mental illness, self-recognition.

TEORETICKÁ ČÁST

Pohybujeme se ve společnosti, kde je zásadním a klíčovým faktorem produkce vědění, právě díky tomuto faktu se následně výrazně mění i veškeré společenské instituce, které se věděním, učením a informacemi zabývají. Informace tvoří převážně kapitál člověka, troufnu si říci stěžejní kapitál a umožňují mu stálou angažovanost ve společnosti vědění ale i v pracovním životě. Obecně se hovoří, že informace je údaj o reálném prostředí, o jeho stavu a procesech, které v tomto prostředí probíhají. Informaci chápeme také jako komunikovatelný poznatek, který je pro příjemce přínosný, nebo takové sdělení, které usnadňuje volbu mezi několika různými alternativami (TDKIV, 2005).

Tyto cenné informace člověk získává během svého života prostřednictvím učení se. Nejedná se ale jen o vzdělávání v dětství v rámci formálního vzdělávacího systému, tedy vzdělávání, které se začíná základním vzděláním, středním vzděláním (které může být ukončeno maturitou, vyučením nebo závěrečnou zkouškou) a terciálním vzděláváním, které je praktikováno po vykonání maturitní zkoušky a náleží k němu vysokoškolské studium a studium na vyšších odborných školách. Cenné informace může člověk získat i během učení v průběhu celého života, tedy zde již můžeme hovořit o celoživotním učení. Celoživotní vzdělávání, celoživotní učení či další vzdělávání je složitý komplex aktivit, které dovolují přechody mezi vzděláváním a zaměstnáním, který dovoluje získávat stejné kvalifikace různými cestami kdykoli během života. (Strategie celoživotního učení ČR, 2007). V konceptu celoživotního učení je kladen stěžejní důraz na učení, které není dáno pouze určitou životní etapou. I proto je v něm zahrnuto získávání znalostí a dovedností nejen prostřednictvím formálního vzdělávání, ale i díky neformálnímu vzdělávání, a dokonce i informální učení. Pravděpodobně, nežli by šlo o neustálý proces, jde o stálou připravenost člověka se učit. Mít potřebu se učit. Jedním ze zásadních dokumentů, které se zabývají celoživotním učení, je Memorandum o celoživotním učení, který vznikl na konferenci v Lisabonu v roce 2000. Cílem tohoto memoranda bylo vyvolat debatu o účinné strategii pro uskutečňování celoživotního učení. Jedná se o jeden ze stěžejních dokumentů v oblasti vzdělávání dospělých. Cílem tohoto dokumentu je, aby každý jedinec měl zaručený přístup k učení během celého života a mohl si tak obnovovat nebo získávat nové znalosti a dovednosti (Memorandum o celoživotním učení, 2000).

Na tento fakt poukazuje jedna z klíčových odpovědí, která hovoří o přiblížení učení domovu. Tato skutečnost se ukázala být nejen možností, ale v dnešní době i nutností, bez které se jedinec nemůže uplatnit nejen na pracovním trhu, ale často zvládat i nároky běžného, měnícího se moderního života. Veliký vliv na tuto skutečnost má jak informační technologie, tak stále lepší zdravotní péče, díky které se prodlužuje průměrný věk obyvatelstva. Dále jsou zde stěžejní faktory otevření světa, tudíž stále větší potřeba po jazykové dovednosti. Memorandum o celoživotním učení z roku 2000 obsahuje, psáno výše, 6 problémových okruhů.

Motivy, proč se dospělý jedinec vrací do vzdělávacího procesu a to v jakékoli formě, jsou závislé na osobnostních charakteristikách konkrétního člověka a na aktuální situaci, ve které se právě nachází, i na stupni dosaženého vzdělání aj. Potřeba člověka pro návrat do vzdělávacího procesu vzniká v momentu, kdy mu nestačí dosavadní vzdělání, nebo vědění k tomu, aby se zapojil do aktuálního pracovního procesu, nebo aby se vyrovnal s vlastním sebepojetím či emocí a to i v rámci duševní hygieny a sociálního zařazení. Pracovní potřeba je závislá buď na poptávce na pracovním trhu, nebo individuální změnou jednotlivce v průběhu jeho života. Tyto procesy a proměny probíhají neustále, a proto vzniká stále větší potřeba po celoživotním učení, a to v jakékoli formě, ať už hovoříme o vzdělávání formálním, neformálním, nebo dokonce o informálním učení. Potřeba sociální je pak z větší části motivovaná vnitřním faktorem.

Cílem bylo analyzovat motivaci ženy k návratu do vzdělávacího systému v průběhu a po ukončení mateřské a rodičovské dovolené, konfrontovat zjištění s dosud získanými poznatky a předložit návrhy pro další zkoumání, či novou diskusi.

Možnosti a trendy vzdělávání pro ženy na mateřské a rodičovské

Ženy, zejména ve věkové kategorii 25–34 let, mají obtížnější přístup ke vzdělávání, a to ve srovnání s mužskou populací. Problémem je, že často zůstávají 3 i více let na mateřské a rodičovské dovolené, a přístup ke vzdělávání nebo návrat do zaměstnání pak bývá složitý. Jedinou možností žen na mateřské a rodičovské dovolené jsou dle Zormanové (2017) kurzy neformálního vzdělávání a samostudium. V českém prostředí jsou jedinou, poměrně dostupnou nabídkou pro tyto ženy, projekty ESF. Nabízejí ženám na mateřské a rodičovské dovolené vzdělávací kurzy usnadňující návrat do práce, zvyšující jejich konkurenceschopnost na trhu, či aktivizující je k samostatné výdělečné činnosti. Náplní bývají oblasti jako podnikání,

počítačová gramotnost, sebe prezentace, pracovní právo, sladování rodinných a pracovních povinností. Jakékoliv vzdělávání umožňuje matkám zvýšení kvalifikace.

Častými formami vzdělávání pro ženy na mateřské nebo rodičovské dovolené jsou webináře, e-learningy (Zormanová, 2017, s. 50-52), (Viz Tabulka 1).

Tabulka 1. Maminky na mateřské studují přes internet

Poskytnout adekvátní odpověď na potřeby žen na mateřské a rodičovské dovolené, které se vracejí na trh práce, je posláním projektu s názvem Efektivní návrat ekonomicky vzdělaných žen na trhu práce po rodičovské dovolené 2015 (č. CZ.2.17/2.1.00/37191). Projekt byl zahájen v lednu 2015 a realizuje jej Česká zemědělská univerzita v Praze, Provozně ekonomická fakulta, katedra informačních technologií ve spolupráci s dalšími odbornými katedrami PEF. Projekt je podpořen Evropským sociální fondem, Operačním programem Praha – Adaptabilita. Ženy, které se vracejí po mateřské či rodičovské dovolené na pracovní trh, potřebují získat orientaci v nejnovějších informacích z oboru, prokázat zaměstnavateli aktivitu při návratu na trh práce a mít možnost studovat v takové formě, která je časově a obsahově flexibilní, aby mohly sladit péči o rodinu a studium zároveň. Odpovědí na tyto potřeby je vzdělávání přes internet, které se skládá ze šesti on-line kurzů:

- (1) účetnictví a daně,
- (2) informatika,
- (3) pracovní právo,
- (4) komunikace a sebe prezentace,
- (5) anglický jazyk,
- (6) podnikání – založení firmy.

Součástí kurzů jsou multimediální materiály. „Cílem je, aby ženy našly zaměstnání, které odpovídá jejich kvalifikaci, schopnostem a dovednostem. Tím dojde ke zvýšení rentability prostředků, které do jejich vzdělání vložila jak společnost, tak ony samy," říká manažerka projektu Ing. Martina Konečná. Vzdělávací kurzy jsou určeny ženám na mateřské/rodičovské dovolené, případně do dvou let od jejího skončení nebo pro rodiče-samoživitele s dětmi do 15 let věku, kteří prokážou vazbu na hlavní město Praha (trvalé nebo přechodné bydliště). Projekt je zaměřen také na muže v obdobné situaci. Účast v projektu je pro uvedenou cílovou skupinu zdarma. Účastnice si samy volí vzdělávací kurzy, které vyhovují jejich potřebám. Mohou studovat všechny, ale také třeba jen jeden z nich. Protože jsou kurzy on-line, organizace studijního času je zcela na účastnicích podle jejich aktuálních možností. Na konci každého kurzu je závěrečný test, po jeho úspěšném složení získají certifikát ČZU v Praze. K 11. květnu 2015 studuje přes internet již více než 80 maminek. Projekt byl ukončen 31. října 2015. všichni přihlášení však budou moci dále studovat. Obdobný projekt se připravuje pro všechny regiony ČR pro nadcházející programovací období.

Zdroj: ZORMANOVÁ L.: Didaktika dospělých. Praha: Grada, 2017, s. 5.

Vliv sociálních sítí na vzdělávání žen na mateřské a rodičovské dovolené

Jak uvádí Vysekalová a kol. (2011), globální komunikační sítě, jež vytvářejí virtuální prostor, mění nejenom životní styl společnosti, ale zasahují i do rozhodování o vzdělávání a do vzdělávacích procesů. Internet umožňuje výraznou změnu nejenom mezi spotřebiteli a firmami, ale i mezi vzdělávanými a vzdělavateli. Je to vlastně nový model komunikace hypermediálním prostředím, kdy lidé mohou ve vzájemné interakci reagovat a vytvářet si vlastní prostor (Vysekalová, 2011). Vše toto podporují sociální sítě. Sociální síť lze definovat jako internetovou službu, „která je určena k utváření veřejných, uzavřených, nebo firemních a

soukromých profilů a zároveň nabízí prostor k navazování kontaktů, prezentacím, diskusím, ke sdílení, k rychlé výměně informací a k mnohému jinému. Většinu obsahu sociálních sítí vytváří sami uživatelé. Mezi nejznámější sociální sítě současnosti patří Facebook, Twitter, Instagram nebo YouTube. Sociální sítě, coby důležitá součást života vzdělávaných, se začínají dostávat i do vzdělávacího procesu. Nejsnazší způsob je využít je jako komunikační platformu pro sdílení informací mezi žáky a studenty, pedagogem, případně rodiči; o poznání zajímavější je pokusit se je využít jako nástroj vzdělávání, např. ve vztahu k digitálnímu informačnímu kurátorství“ (Černý, Matějková, 2019).

Odborná literatura se příliš nevěnuje způsobu využití sociálních sítí ve vzdělávání, proto je třeba je nejdříve důkladně charakterizovat. „Zřejmě největším problémem při popisu sociálních sítí je nalezení jejich komplexní a přesné definice. Obecně bychom mohli říci, že jde o druh online služby, která umožňuje komunikaci a sdílení informací, a to více méně trvalým způsobem. Dalším charakteristickým rysem je existence profilů, které prezentují osoby, které se do sociální interakce nějakým způsobem zapojují. Tyto osoby by (podle většiny obecných ustanovení) měly odpovídat reálným osobám či firmám. V realitě to (bohužel) nemusí být nutně pravda. Taková síť je obvykle spojena s existencí přátel či jiných odběratelů obsahu, kteří mají k osobě určitý vztah. Jde tedy o dosti různorodou skupinu sítí či služeb. Mezi sociální sítě se řadí Facebook, Twitter, Google+, LinkedIn ale také YouTube, Spolužáci. V žebříčku nejlepších online nástrojů pro vzdělávání Top 100 tools for learning se sociální sítě pravidelně umísťují na čelních příčkách, v roce 2015 se na prvním místě umístil Twitter. Sociální sítě se vzájemně značně odlišují, a to hned v několika oblastech. První odlišnost je možné označit jako akcentovanou oblast. Každá síť má nějaký prvek, který ji činí do jisté míry jedinečnou oproti konkurenci. Například YouTube (<https://www.youtube.com/>) je spojená s videem, kde uživatelé mohou mimo nahrávání videa také jednoduše upravovat nebo tvořit kanály či komunikační prvky – od psaní komentářů až po seznam oblíbených poskytovatelů videa. Mimo to je zde půjčovna filmů, nástroj na tvorbu vlastních animovaných snímků atp. Jiným příkladem je Instagram (<https://www.instagram.com/>) či Pinterest (<https://cz.pinterest.com/>), které jsou zaměřeny na sdílení fotek a obrázků. Druhou oblastí, ve které se sociální sítě značně liší, je jejich lokální rozprostřenost. Existují sítě globální, jako je Facebook (<https://cs-cz.facebook.com/>). Mimo to je zde nemalé množství lokálních projektů, které se za hranice jednoho či několika málo států nerozšířily. Příkladem může být již zmíněný český web

Spoluzáci (<http://www.spoluzaci.cz/>). V současné době se stále více prosazují tematicky profilované sociální sítě, které nemají ambici být jedinými, které bude uživatel navštěvovat. Příkladem může být český literární projekt Písmák, který je určen pro spisovatele amatéry. Jiným příkladem je akademická síť Academia.edu (<http://academia.edu/>), která sdružuje vědce a výzkumníky z celého světa, či obdobná síť ResearchGate (<https://www.researchgate.net/>). Ať je již sociální síť založená na jakémkoli základě, je možné v ní rozlišit typicky dva základní prvky. Prvním je komunikace, která mezi uživateli probíhá a často je ovlivněna zaměřením sítě. Druhým prvkem je pak sdílení různorodých informací – může jít o statusy na zdi, videa, recenze či hudební nahrávky. Pokud má dojít k efektivnímu využití sociálních sítí ve výuce, musejí projekty tato specifika respektovat a možností konkrétní platformy aktivně využívat. Za zmínku rovněž stojí nástroje, které umožňují vytvořit si vlastní privátní online sociální síť např. v rámci školy či jiné organizace. Příkladem mohou být platformy SocialEngine (<http://socialengine.com/>), Ning (<http://www.ning.com/>) či open source řešení Elgg (<http://elgg.org/>), (Zounek a kol., 2016).

Sociální sítě lze díky jejich rozmanitosti využívat i ve vzdělávacím procesu, anebo při ovlivňování motivace žen na mateřské a rodičovské dovolené ke vzdělávání. Jak uvádí Zounek a kol. (2016), „Sociální sítě jsou v prvé řadě místem komunikace a sdílení informací. V poslední době se k nim přidávají marketingové aktivity, které se je snaží nějakým způsobem finančně využívat. Přesto je možné najít celou řadu možností, jak sociální sítě efektivně použít ve výuce, aby pomáhaly například osobnímu rozvoji studentů. Mason a Rennie (2008) k tomu uvádějí, že dnešní učitelé mají odpovědnost za rozvoj takových kompetencí studentů, díky nimž budou schopni se vyrovnat s virtuálními vztahy a budou rozumět tomu, co takové vztahy znamenají v sociální kultuře, která je utvářena moderními technologiemi. Sociální sítě mohou fungovat jako neformální komunikační platforma, kde se budou setkávat žáci a pedagogové a vzájemně o problémech či zajímavých otázkách diskutovat. Takový model může být ovšem problematický díky některým vlastnostem online sociálních sítí, jako je zařazení studentů do přátel pedagoga a opačně. Sociální sítě lze ovšem využít jako neformální informační a konzultační místo o studijních záležitostech, takové využití znají především studenti. Je ovšem možné vytvořit „stránku“ či skupinu nějaké instituce (či jenom určitého pracoviště), která se může stát místem zajímavých, přínosných a poměrně intenzivních diskusí a konzultací. Do diskusí mohou vstupovat jak studenti, tak vyučující, přičemž na některé dotazy si vzájemně odpoví

studenti, jiné zodpoví vyučující. Sociální sítě tak dobře fungují jako bleskový šířitel informací. Poměrně rychle se mohou některé věci vysvětlit nebo se může připomenout termín nějaké akce či semináře. Sociální sítě přinášejí možnost sociální interakce mezi studenty a to, co lze nazvat socializovaným vyhledáváním – tedy když něco nevím, mohu se zeptat druhých. Často tak v sociálních sítích vzniká velký počet slabých vazeb, které v celkovém součtu mohu mít větší informační a komunikační hodnotu než vazby silné (s nejbližšími přáteli). Tím se zásadním způsobem rozšiřuje přístup k informacím a možnost spolupráce. Podobně to může platit také u vyučujících, a to nejenom v rámci jedné země. Zde se na konkrétních technologiích ukazují mnohé principy konektivismu. Principy fungování komunit mohou být pro učitele celkově zajímavým zdrojem informací o motivaci studentů podílet se na činnosti virtuálních komunit, což může být dobrým základem pro rozvíjení vlastní výuky i vztahů se studenty (viz také Alemán, Wartman, 2009). V ČR mohou být příkladem učitelské komunity Google EDU Group ČR (<http://www.gegcr.cz/>), Klub Moderních Učitelů společnosti Microsoft (<http://www.klubmu.cz/>) nebo komunita iSEN sdružená kolem produktů společnosti Apple (<http://www.i-sen.cz/>) (Neumajer, 2014). Na Facebooku pak například existuje uzavřená skupina Učíme H-mat – Hejného metodou (<https://www.facebook.com/groups/hmatcz/>), kde se sdružují učitelé učící podle zmíněné metody. Na sociálních sítích lze rovněž sledovat publikace, informace nebo aktivity významných osobností či autorů v určitém oboru. Není pak velkým problémem se dotyčného experta zeptat nebo se stát členem jeho odborné komunity. Poměrně novým využitím sociálních sítí může být oznámení o (studentském) výzkumu či rozeslání prosby o vyplnění (online) dotazníku (tzv. crowdsourcing). Tímto způsobem se dá získat poměrně rychle velké množství respondentů. Je však třeba počítat s mnohými metodologickými úskalími takového postupu (například výběr vzorku respondentů), (Zounek a kol., 2016).

Využití sociálních sítí ve vzdělávání má ovšem i své nevýhody. Je třeba zdůraznit, že „sociální sítě s sebou přinášejí také řadu rizik (Abraham, 2010). Jedním z nejvýznamnějších a nejdiskutovanějších problémů je otázka soukromí. Sociální sítě vedou ke sdílení stále většího množství dat, která mohou mít za následek postupné vymizení soukromí. Data je možné (zne)užít k řadě sofistikovaných reklamních kpaní. Díky řadě funkcí, jako je automatické rozpoznávání obličejů a možné rozpoznávání osob, může snadno docházet k publikování informací, které by si daná osoba v žádném případě nepřála zveřejnit. Tato data je možné navíc v budoucnu silně zneužít i jinak – ať již jde o kyberšikanu, grooming, nebo spam. Jsme také

svědky nástupu tzv. socialbotů, které se tváří jako běžný uživatel, ale ve skutečnosti jde jen o softwarového agenta, jehož cílem je získání kontaktů a dat (Černá, Černý, 2012b). Je možné pomocí sociálních sítí také provádět manipulace s veřejným míněním, podněcovat různé akce nebo vést virální reklamu. Mezi další problémy patří otázka přenositelnosti dat mezi jednotlivými službami nebo jejich další zpracování, třeba ze strany personálních agentur (Černý, 2011). Problémem může být také to, že pokud sociální síť zanikne, uživatel může přijít o svá data, ale především o kontakty a komunikaci s dalšími uživateli (Černá, Černý, 2012b). Nepochybně není možné zanedbat ani další rizikové faktory, jako je šíření poplašných zpráv (tzv. HOAX). Řada uživatelů může rovněž vnímat sociální síť jako prostředek úniku do světa, kde mohou být úspěšnější, oblíbenější a populárnější, než jsou ve světě fyzickém. Na závěr se vraťme k názoru Masona a Rennieho (2008). Všechny uvedené příklady slabin či hrozeb (i mnohé další) by totiž mohly, či dokonce měly být použity jako učební materiál do výuky mediální výchovy již na nižších stupních škol, aby se tak studenti byli schopni s těmito nebezpečími vyrovnat. Nejde však jenom o mediální výchovu, ale i otázky bezpečnosti. Povědomí o hrozbách by mělo být součástí každé výuky využívající sociální sítě, ba dokonce by tyto úvahy měly být vtěleny již do přípravy takové výuky. Nakonec samotné sociální sítě mohou být dobrým nástrojem k tomu, aby všichni aktéři o těchto hrozbách nejenom věděli, ale uměli jim čelit nebo se jim bez problémů vyhnout“ (Zounek a kol., 2016).

CÍL VÝZKUMU A ŘEŠENÝ PROBLÉM

Cílem výzkumu bylo zjistit vliv sociálních sítí na vzdělávání žen v průběhu a po ukončení mateřské a rodičovské dovolené. Tento cíl je stanoven s ohledem na výsledky teoretické části článku, kdy bylo zjištěno, že ženy na mateřské nebo rodičovské dovolené se ve snaze o zlepšení rodinného rozpočtu snaží zvyšovat svoji kvalifikaci, nebo si ji udržet, nebo se chtějí věnovat i jiné činnosti než jen péči o dítě, tedy seberozvoji a vzdělávání. V mezinárodním kontextu máme v České republice výrazně nadstandardní délku rodičovské dovolené, kdy ženy zcela přerušují pracovní dráhu a setrvávají doma. Bohužel na trhu práce je nedostatečné množství flexibilních úvazků, a nedostatečná nabídka vzdělávání pro tuto specifickou skupinu žen. Podíl aktivních žen s malými dětmi je u nás jedním z nejnižších. Obecně mají přitom více příležitostí ženy s vyšším vzděláním. Je tato skutečnost motivací žen k dalšímu vzdělávání?

Stěžejní otázkou je, zda se ženy na mateřské či rodičovské dovolené chtějí vzdělávat a učit. Jestliže chtějí, tak o jaké vzdělávání a učení mají zájem? O jakou vzdělávací oblast mají zájem? Jedná se o vzdělávání formální, neformální, nebo jen informální učení? Jakým způsobem se ženy na mateřské, nebo rodičovské dovolené vzdělávají a učí? Co je hlavní motivační faktor pro jejich rozhodnutí k návratu do vzdělávacího systému. Zda se jedná o faktor společenský, pracovní, osobní? A jaké jsou hlavní důvody, pokud se ženy na mateřské, nebo rodičovské dovolené nevzdělávají a neučí? Je to nemotivovanost, nebo finanční bariéra? Jaké jsou nejčastější bariéry pro ženy, které se nevzdělávají a neučí. Vede nedostatečná nabídka péče o děti ke ztrátě motivace se vzdělávat? Tyto všechny oblasti jsou řešeným problémem empirické části článku.

NÁVRH ŘEŠENÍ A ZVOLENÁ METODA

Návrhem řešení je za pomoci kvantitativní výzkumné metody analyzovat motivaci ženy k návratu do vzdělávacího systému v průběhu a po ukončení mateřské a rodičovské dovolené. Tato metoda je vybrána z toho důvodu, že chci získat konkrétní a validní postoje samotných žen na mateřské a rodičovské dovolené, nebo těsně po jejich ukončení, které se dotýkají dalšího vzdělávání, a které mohu pomocí absolutních a relativních četností vyhodnotit. Mnou určenou metodologií kvantitativního šetření pro sběr dat je dotazník o 14 otázkách zaměřený na matky. Dotazování je nejčastější metoda, kterou lze charakterizovat jako způsob shromažďování informací od respondentů (dotazování subjektů), a na to na základě předkládaných otázek (Průcha, 2014, s. 114). V této publikaci je použit online dotazník.

Výsledky výzkumného šetření předkládám v rámci interpretace analyzovaných dat. Výsledná zjištění porovnám s teorií a dosavadními výzkumy, které byly v této oblasti zjištěny a provedeny. Dále popíšu svůj vlastní názor k danému šetření a výsledků z něj vzešlých. Popíšu, jaký je hlavní motivační faktor pro matky, které se vracejí do vzdělávacího systému. Výstupem bude konfrontace zjištění s dosud získanými poznatky a návrhy pro další zkoumání, či novou diskusi.

Výzkumný vzorek

Výzkumným vzorkem byly ženy, které jsou dle odborné literatury specifickou skupinou vzdělávání dospělých. Zkoumaným vzorkem jsou konkrétně ženy na mateřské či rodičovské dovolené, nebo ženy, které ukončily mateřskou či rodičovskou dovolenou, a to bez ohledu na jejich lokalitu. Zkoumán je pouze věk a nejvyšší ukončené vzdělání, protože z teoretické části a dostupných výzkumů vyplynulo, že obecně mají více příležitostí ženy s vyšším vzděláním, což bude výzkumem ověřováno.

Ženy na mateřské a rodičovské dovolené, nebo těsně po jejím ukončení jsou vybrány jednak s ohledem na charakter a cíl práce, ale také proto, že jsem sama matkou, která se účastnila a stále účastní na formálním vzdělávání, a která se domnívá, že celoživotní vzdělávání, je nezbytnou součástí každého člověka, a to z mnoha důvodů. Jelikož je životní fáze mateřské a rodičovské dovolené časově omezenou, proto se z mého pohledu jedná o velmi zajímavou výzkumnou skupinu.

Osloveno je v rámci výzkumného šetření 100 žen, jejichž výběr probíhal online, a jediným kritériem byla účast na mateřské nebo rodičovské dovolené, nebo její nedávné ukončení - tj. do 2 let. 100 žen tedy představuje 100 % respondentek.

INTERPRETACE ANALYZOVANÝCH DAT

Tabulka 2. Věk respondentek

Označení	Výčet odpovědí	Absolutní četnost	Relativní četnost
a.	Méně jak 25 let	10	10%
b.	25 - 34 let	31	31%
c.	35 - 44 let	43	43%
d.	Více jak 44 let	16	16%
Celkem		100	100%

Zdroj: Vlastní zpracování na základě provedeného výzkumu.

Výzkumného šetření se zúčastnily převážně ženy ve věkové kategorii 35 až 44 let (tj. 43 % respondentek), a ve věku 25 až 34 let (tj. 31 % respondentek). Jak vyplynulo z výsledků teoretických východisek, tak právě tyto ženy mají obtížnější přístup ke vzdělání, a to ve

srovnání s mužskou populací. Zbýlých 26 % respondentek tvořily ženy do 25 let věku a nad 44 let.

Tabulka 3. Vzdělání respondentek

Označení	Výčet odpovědí	Absolutní četnost	Relativní četnost
a.	Základní vzdělání	0	0%
b.	Střední odborné bez maturity	21	21%
c.	Střední odborné s maturitou	29	29%
d.	Střední všeobecné s maturitou	16	16%
e.	Vyšší odborné vzdělání	17	17%
f.	Vysokoškolské vzdělání	17	17%
Celkem		100	100%

Zdroj: Vlastní zpracování na základě provedeného výzkumu.

Nejvíce respondentek, které se zúčastnily online dotazníkového výzkumu, má střední vzdělání (tj. 76 % žen). Ostatních 17 % žen má vyšší odborné vzdělání a 18 % vysokoškolské vzdělání.

Tabulka 4. Zaměstnání respondentek

Označení	Výčet odpovědí	Absolutní četnost	Relativní četnost
a.	Na mateřské dovolené	29	29%
b.	Na rodičovské dovolené	47	47%
c.	Zpátky v pracovním procesu	24	24%
Celkem		100	100%

Zdroj: Vlastní zpracování na základě provedeného výzkumu. .

Z výsledků je patrné, že nadpoloviční většina respondentek je stále na mateřské nebo rodičovské dovolené. Jak lze vidět, tak 47 % žen je na rodičovské dovolené, 29 % žen na mateřské dovolené a 24 % zpátky v pracovním procesu.

Tabulka 5. Vzdělávání během mateřské či rodičovské dovolené

Označení	Výčet odpovědí	Absolutní četnost	Relativní četnost
a.	Ano	57	57%
b.	Ne	43	43%
Celkem		100	100%

Zdroj: Vlastní zpracování na základě provedeného výzkumu.

57 % žen se během mateřské nebo rodičovské dovolené vzdělávalo nebo stále vzdělává, nebo se vzdělávaly či vzdělávají po ukončení této dovolené. Ostatních 43 % žen se vzdělávání nevěnovalo. Těmto ženám jsou proto určeny až otázky č. 10–14. V následujících otázkách odpovídaly jen ženy, které mají se vzděláváním při dítěti zkušenosti, a mohou tak odpovědět na hlavní výzkumnou otázku práce: Jaké jsou motivační faktory žen k návratu do vzdělávacího systému v průběhu a po ukončení mateřské a rodičovské dovolené? Je možné podotknout, že se jedná především o ženy s vyšším vzděláním.

Tabulka 6. Motivace respondentek se vzdělávat

Označení	Výčet odpovědí	Absolutní četnost	Relativní četnost
a.	Vlastní potřeba a chuť	50	21%
b.	Potřeba uznání	53	22%
c.	Získání sociálních kontaktů	31	13%
d.	Nové sociální podmínky	31	13%
e.	Profesní důvody	35	15%
f.	Snaha participovat na komunálním a politickém životě	5	2%
g.	Vnější očekávání rodiny, přátel nebo zaměstnavatele	10	4%
h.	Kognitivní zájmy	6	2%
i.	Racionální využití času	18	8%
j.	Jiné motivy	0	0%
Celkem		239	100%

Zdroj: Vlastní zpracování na základě provedeného výzkumu.

V rámci této otázky mohly ženy zvolit z více odpovědí, přičemž respondentky nejvíce motivovala ke vzdělávání při dítěti potřeba uznání (tj. 22% podíl odpovědí), a vlastní potřeba i chuť (tj. 21% podíl odpovědí). Jedná se tedy o výkonové a citové potřeby, které skoro všechny ženy, jež se zúčastnily nějakého vzdělávání, potřebovaly uspokojit. Častým motivem byly i

profesní důvody neboli získání profesních kompetencí (tj. 15% podíl odpovědí), nebo potřeba získání nových sociálních podnětů (tj. 13% podíl odpovědí), či nových sociálních kontaktů (tj. 13% podíl odpovědí). Méně pak ženy motivovalo očekávání komunity, rodiny, přátel, kognitivní zájmy nebo potřeba racionálního využití času.

Lze zhodnotit, že motivace žen je dána uznáním, vlastní touhou a potřebou, nebo motivace dána důsledek ztráty sociální prestiže, zaměstnání nebo orientace v oboru, či dokonce negativním hodnocením nebo nezájmem či neúspěchem, jak uvádí i Veteška a Vacínová (2011). V tomto případě praxe potvrzuje teorii (Veteška, Vacínová, 2011, s. 72). Navíc, jak uvádí Zormanová (2011), dospělí jedinci jsou nejvíce motivováni svými výsledky a subjektivním pocitem svých schopností v oblasti učení, (Zormanová, 2017, s. 47), což je zřejmě i s případem respondentek. Mohu také zhodnotit, že vzdělávání je pro ženy více než prostředek ke zvýšení kvalifikace či uplatnitelnosti na trhu práce, prostředek k seberozvoji a společenskému uznání, které potřebují.

Tabulka 7. Způsob vzdělávání se

Označení	Výčet odpovědí	Absolutní četnost	Relativní četnost
a.	Večerní studium	43	75%
b.	Dálkové studium	10	18%
c.	Distanční studium	2	3%
d.	Kombinované studium	2	4%
e.	Externí studium	0	0%
f.	Jinak	0	0%
Celkem		57	100%

Zdroj: Vlastní zpracování na základě provedeného výzkumu.

Nejčastěji využívaly nebo stále využívají respondentky večerní studium (tj. 75 %), anebo dálkové studium (tj. 18 %), jak je patrné z tab. 7. Důvodem je zřejmě nutnost péče o děti a domácnost.

Tabulka 8. Forma vzdělávání respondentek

Označení	Výčet odpovědí	Absolutní četnost	Relativní četnost
a.	Formální (školská)	13	23%
b.	Neformální (mimoškolská)	28	49%
c.	Informální (samoučení)	16	28%
Celkem		57	100%

Zdroj: Vlastní zpracování na základě provedeného výzkumu.

Ženy na či po mateřské, nebo rodičovské dovolené se zajímaly o všechny formy vzdělávání, jak lze vidět z výsledků v rámci tab. 8. Nejvíce se však kloní k neformálnímu typu vzdělávání neboli k mimoškolskému vzdělávání (tj. 49 %). Populární je i informálnímu učení (tj. 28 %), a méně formální vzdělávání (tj. 23 %). Navíc tyto výzkumné výsledky korespondují s výsledky teroristických východisek, že k formálním formám vzdělávání se kloní především ženy s vyšším stupněm již dosaženého vzdělání. Jedinou možností žen na mateřské a rodičovské dovolené jsou dle Zormanové (2017) kurzy neformálního vzdělávání a samostudium, což výsledky výzkumu jednoznačně potvrzují.

Tabulka 9. Jaký způsob vzdělávání jim vyhovoval

Označení	Výčet odpovědí	Absolutní četnost	Relativní četnost
a.	Přednášky	2	3%
b.	Semináře	2	3%
c.	Kurzy	2	4%
d.	Webináře	25	44%
e.	E-learningy	19	33%
f.	Stáže	0	0%
g.	Workshopy	1	2%
h.	Distanční vzdělávání	1	2%
i.	Samostudium	5	9%
j.	Jiný způsob	0	0%
Celkem		57	100%

Zdroj: Vlastní zpracování na základě provedeného výzkumu.

Teorie tvrdí, že častými formami vzdělávání pro ženy na mateřské nebo rodičovské dovolené jsou webináře, e-learningy (Zormanová, 2017, s. 50-52). Tuto skutečnost potvrzují i výsledky realizovaného výzkumného šetření, neboť 44 % respondentkám vyhovovaly webináře a dalším 33 % respondentkám e-learningy, jak je patrné z tab. 9. Méně pak ženám na mateřské či rodičovské dovolené, či po jejím ukončení vyhovovalo samostudium (9 %), a ostatní off-line formy vzdělávání jako kurzy (4 %), přednášky (3 %), semináře (3 %), workshopy (2 %), či distanční vzdělávání (2 %).

Tabulka 10. Co jim účast na vzdělávání přinesla

Označení	Výčet odpovědí	Absolutní četnost	Relativní četnost
a.	Usnadnění návratu do práce	21	15%
b.	Možnost kariéřního růstu	9	6%
c.	Zvýšení konkurenceschopnosti na trhu	8	6%
d.	Aktivizaci k samostatné výdělečné činnosti	7	5%
e.	Seberealizaci	38	26%
f.	Racionální využití času	13	9%
g.	Nové dovednosti a znalosti	19	13%
h.	Nové sociální kontakty	28	19%
i.	Jiné	0	0%
j.	Nic	2	1%
Celkem		145	100%

Zdroj: Vlastní zpracování na základě provedeného výzkumu

Respondentky dále poukazovaly na přínosy vzdělávání, jak lze vidět z výsledků v rámci tab. 10, přičemž mohly uvádět více přínosů. Největším přínosem pro ně je seberealizace (tj. 26 % podíl odpovědí), nové sociální kontakty (tj. 19 % podíl odpovědí), a usnadnění návratu do práce (tj. 15 % podíl odpovědí). Očekávaní tedy jasně korespondují s motivy ke vzdělávání, které respondentky uváděly. I z výsledků teoretických východisek vyplynulo, že v českém prostředí se nabízejí ženám na mateřské a rodičovské dovolené vzdělávací kurzy usnadňující návratu do práce, které tedy žena oceňují. Podle jiných výzkumů zvyšuje vzdělávání i konkurenceschopnost žen na trhu, či je aktivizuje k samostatné výdělečné činnosti, (Zormanová, 2017, s. 50-52), což si myslí jen 15 žen.

Tabulka 11. Co respondentkám bránilo se vzdělávat

Označení	Výčet odpovědí	Absolutní četnost	Relativní četnost
a.	Nedostatečná nabídka vzdělávání	2	1%
b.	Nízká dostupnost dalšího vzdělávání v dané lokalitě	15	9%
c.	Nedostatečná nabídka hlídání	38	24%
d.	Nevyhovující formy studia	0	0%
e.	Nedostatek finančních prostředků	7	4%
f.	Nedostatek času	20	13%
g.	Rodinné povinnosti - péče o děti a jiné závislé osoby	19	12%
h.	Rodinné problémy	3	2%
i.	Nedostatečně silná vůle	12	8%
j.	Obavy ze studia a jeho náročnosti	12	8%
k.	Nízká důvěra ve své schopnosti	10	6%
l.	Nedostatek psychické podpory	8	5%
m.	Jiné priority, jakými je trávení času s přáteli či rodinou	2	1%
n.	Špatné osobní zkušenosti se systémem vzdělávání nebo školení	11	7%
Celkem		159	100%

Zdroj: Vlastní zpracování na základě provedeného výzkumu.

Z výsledků vyplývá, že ženy se potýkají jak s vnitřními, tak i vnějšími bariérami, přičemž ženy mohly volit více možností bariér. Nejčastějším problémem, o kterém se hovořilo i v teoretické části této práce, je hlídání dětí, pokud se žena rozhodne vzdělávat. I když mnoho projektů nabízí ženám pomoc s hlídáním v podobě mini školek či dětských koutků (Zormanová, 2017, s. 50-52), 1/3 respondentek má nedostatečnou nabídku hlídání. Mezi další problémy patří nedostatek času, rodinné povinnosti, nebo nízká dostupnost dalšího vzdělání v dané lokalitě. Některé ženy mají i obavy ze studia, ze svých nízkých schopností nebo mají nedostatečnou silnou vůli. Tyto pocity jsou přítom u žen na mateřské nebo rodičovské dovolené zcela přirozené. Zajímavým zjištěním je, že žádná z žen neuvedla jako bariéru nevyhovující formy studia, kterých je tedy na českém trhu evidentně dostatek.

Označení	Výčet odpovědí	Absolutní četnost	Relativní četnost
a.	Občanské vzdělávání	19	9%
b.	Zájmové vzdělávání	51	25%
c.	Profesní zvyšování kvalifikace	58	29%
d.	Rekvalifikace	43	21%
e.	Podnikové vzdělávání	12	6%
f.	Rodinné vzdělávání	21	10%
g.	Jiné	0	0%
h.	Žádné	0	0%
Celkem		204	100%

Zdroj: Vlastní zpracování na základě provedeného výzkumu

Z výsledků je patrné, že respondenty mohly zvolit více odpovědí. Nadpoloviční většina z nich přitom uvedla, že k dalšímu vzdělávání by je nejvíce motivovalo profesní zvyšování kvalifikace (tj. 29 % podíl odpovědí), zájmové vzdělávání (tj. 25 % podíl odpovědí), či rekvalifikace (tj. 21 % podíl odpovědí). Mnohem méně by je pak motivovalo rodinné, podnikové nebo občanské vzdělávání.

Tabulka 13. Zájem o oblast vzdělávání

Označení	Výčet odpovědí	Absolutní četnost	Relativní četnost
a.	Podnikání	12	11%
b.	Počítačová gramotnost	9	8%
c.	Seberepresentace	49	46%
d.	Pracovní právo	9	8%
e.	Sladování rodinných a zájmových povinností	20	19%
f.	Jiná	0	0%
g.	Žádná	8	8%
Celkem		107	100%

Zdroj: Vlastní zpracování na základě provedeného výzkumu.

V české praxi jsou nejčastěji nabízeny vzdělávací oblasti jako podnikání, počítačová gramotnost, seberepresentace, pracovní právo, sladování rodinných a pracovních povinností [Zormanová, 2017). Respondentky ovšem nejvíce v oblasti vzdělávání zajímá seberepresentace a sladování rodinných a zájmových povinností, jak je patrné z tab. 13. Dle mého názoru je to dáno nadstandardní délkou rodičovské dovolené oproti ostatním zemím.

Tabulka 14. Jak je ovlivnila covidová doba

Označení	Výčet odpovědí	Absolutní četnost	Relativní četnost
a.	Musím projít rekvalifikací	23	23%
b.	Musím se vzdělávat kvůli změně trhu práce	19	19%
c.	Našla jsem cestu k online vzdělávání	31	31%
d.	Našla jsem efektivní způsob trávení volného času	14	14%
e.	Musela jsem vzdělávání ukončit	13	13%
f.	Nijak	0	0%
g.	Jinak	0	0%
Celkem		100	100%

Zdroj: Vlastní zpracování na základě provedeného výzkumu.

Velmi zajímavým zjištěním této práce je vliv covidu na další vzdělání žen na mateřské či rodičovské dovolené. Žádná z žen totiž neuvěděla, že by se jí covidová doba nijak nedotkla; jak je patrné, 31 % respondentek uvedlo, že vlivem covidu si našlo cestu k online vzdělávání. Dalších 23 % respondentek uvedlo, že musí z důvodu změn na trhu práce projít rekvalifikací, nebo se ze stejného důvodu musí vzdělávat (tj. 19 % respondentek). Dalších 14 % našlo se vzděláváním efektivní způsob trávení volného času, a 13 % žen muselo vzdělávání ukončit. Ty ženy, které se tedy při mateřské nebo rodičovské dovolené či po jejím ukončení nevzdělávaly, se nyní vzdělávat budou muset. Dle mého názoru se díky covidu budou lidé masově rekvalifikovat.

Tabulka 15. Hlavní motivační faktor pro rozhodnutí k návratu do vzdělávacího systému

Označení	Výčet odpovědí	Absolutní četnost	Relativní četnost
a.	Společenský faktor	2	2%
b.	Pracovní faktor	24	24%
c.	Osobní faktor	31	31%
d.	Žádný, nejsem motivovaná	43	43%
Celkem		100	100%

Zdroj: Vlastní zpracování na základě provedeného výzkumu.

Tabulka 16. Jaký z aktuálních trendů by Vás nejvíce motivoval k rozhodnutí k návratu do vzdělávacího systému?

Výčet odpovědí	Absolutní četnost	Relativní četnost
a. Mobilní učení (mobile learning)	6	6%
b. Sociální sítě	5	5%
c. Online kurzy a přednášky	49	49%
d. Všechny formy distančního vzdělávání	2	2%
e. Žádný z uvedených	38	38%
Celkem	100	100%

Zdroj: Vlastní zpracování na základě provedeného výzkumu.

Za hlavní trend, který by respondentky motivoval pro rozhodnutí k návratu do vzdělávacího systému, lze považovat online kurzy a přednášky (49 % respondentek). Online vzdělávání by přitom motivovalo některé z žen, které v předchozích otázkách tvrdily, že motivované nejsou. Jak je patrné z Tabulky 16, mobile learning, sociální sítě a všechny formy distančního vzdělání pak uvedlo nepatrné procento respondentek.

Tabulka 17. Co Vás při rozhodování o vzdělávání nejvíce ovlivňuje nebo co by Vás ovlivňovalo

Výčet odpovědí	Absolutní četnost	Relativní četnost
a. Názor rodiny	10	5%
b. Očekávání společnosti	5	3%
c. Názor přátel a známých	5	3%
d. Ekonomická situace	31	17%
e. Věk	25	13%
f. Zaměstnání	35	19%
g. Vlastní motivace	53	29%
h. Nic	21	11%
Celkem	185	100%

Zdroj: Vlastní zpracování na základě provedeného výzkumu.

Z výsledků v rámci tabulky 18 je patrné, že respondentky mohly vybrat více odpovědí. Nadpoloviční většinu z nich přitom ovlivňují vlastní motivy, vlastní potřeby, pocity a myšlení (tj. 29% podíl odpovědí). Při rozhodování o vzdělávání dále nejvíce ženy s dětmi ovlivňuje

zaměstnání (19% podíl odpovědí), ekonomická situace (17% podíl odpovědí), nebo věk (13% podíl odpovědí) jakožto vnímání sebe sama. Nejméně respondentky při rozhodování o tom, zdali se vzdělávat nebo ne, ovlivňují názory rodin, očekávání společnosti a názory přátel nebo známých. Tyto výsledky potvrzují tvrzení Turčínkové (2007, s. 19), že ženy na mateřské a rodičovské dovolené se ponejvíce rozhodují samy.

Za hlavní motivační faktor respondentek pro rozhodnutí k návratu do vzdělávacího systému lze považovat osobní nebo pracovní faktor (tj. 55 % žen). Dalších 43 % žen motivovaných není, a vzdělávaly by se jen, pokud by ze společenských nebo pracovních důvodů musely, jak je patrné z výsledků v tab. 15.

SYNTÉZA POZNATKŮ A NÁVRHY

Empirická část se věnovala výzkumnému šetření, jehož cílem bylo zjistit motivační faktory žen k návratu do vzdělávacího systému v průběhu a po ukončení mateřské a rodičovské dovolené. Tento cíl byl stanoven s ohledem na výsledky teoretické části, kde bylo zjištěno, že ženy na mateřské nebo rodičovské dovolené se ve snaze o zlepšení rodinného rozpočtu snaží zvyšovat svoji kvalifikaci, nebo si ji udržet, nebo se chtějí věnovat i jiné činnosti než jen péči o dítě, tedy seberozvoji a vzdělávání. Na základě interpretace analyzovaných dat bylo zjištěno, že hlavní motivací žen k dalšímu vzdělávání jsou jejich vnitřní/subjektivní motivy a aktuální změny na trhu práce. Více jsou přitom motivované ženy s vyšším vzděláním. Dále bylo zjištěno, že ženy na mateřské či rodičovské dovolené se chtějí vzdělávat a učit, a cca z 50 % mají zájem o vzdělávání v oblasti sebe prezentace a zvyšování nebo změny kvalifikace. Preferují témata jako sebe prezentace a sladění rodinných a zájmových povinností, a dále neformální a informální vzdělávání. Ty ženy, které se na mateřské nebo rodičovské dovolené vzdělávají, se učí v rámci večerního nebo dálkového studia. Hlavním motivačním faktorem pro jejich rozhodnutí k návratu do vzdělávacího systému je osobní a pracovní faktor. Pokud se ženy nevzdělávají, tak nejsou motivované, nemají zajištěné hlídání dětí, mají nedostatek času, rodinné povinnosti, nebo nízkou dostupnost dalšího vzdělávání v dané lokalitě. Dle mého názoru právě nedostatečná nabídka péče o děti vede ke ztrátě motivace se vzdělávat.

Výstupem výzkumu je konfrontace zjištění s dosud získanými poznatky a návrhy pro další zkoumání či novou diskusi. Je třeba zhodnotit, že řada tvrzení odborné literatury i

výsledky dostupných a použitých výstupů korespondují s výsledky realizovaného výzkumného šetření. Jediným zjištěným rozdílem je aktivizace vzdělávacích programů k samostatné výdělečné činnosti. Dle výsledků teoretické části je v české praxi dostatečná nabídka vzdělávacích programů zaměřených na podnikání. Naopak dle výsledků realizovaného výzkumného šetření tomu tak není. Otevírá to náměty pro další možná šetření v oblasti dalšího vzdělávání žen na mateřské, nebo rodičovské dovolené s ohledem na podporu samostatné výdělečné činnosti žen na rodičovské dovolené, protože česká legislativa neumožňuje podnikat při pobírání dávek mateřské.

Výsledky výzkumu

Z výsledků práce vyplynulo, že postoje žen, které ukončily nebo stále jsou na rodičovské dovolené k navazujícímu nebo dalšímu vzdělávání se, vycházejí především z jejich momentální životní, ale i duševní situace. Velmi často pak z prostředí, ve kterém se aktuálně pohybují.

Ženy po mateřské, nebo rodičovské dovolené se zajímaly o všechny formy celoživotního učení, ale nejvíce se klonily k neformálnímu typu vzdělávání a častěji pak informálnímu učení, stejně jako ženy, které stále na mateřské dovolené byly. K formálním formám vzdělávání se klonily především ženy s vyšším stupněm již dosaženého vzdělání a s vyšším stupněm ekonomického zázemí. Respondentky poukazyvaly na přínos vzdělávání a co od něj očekávají. Nejčtenějšími očekáváními byla potřeba seberealizace, přínos pro jejich momentální etapu samotného mateřství a rodičovství, například edukace v oblasti výchovy a vzdělávání dětí a jiné praktické oblasti. Z práce dále vyplynulo, že ženy měly větší zájem o obory humanitní.

ZÁVĚR

Závěrem lze shrnout, že hlavním tématem bylo celoživotní vzdělávání a učení dospělých s ohledem na matky. Lze zhodnotit, že rozebraný teoretický koncept celoživotního vzdělávání a učení ze stran celé řady odborných autorů „zahrnuje veškeré účelné formální i neformální činnosti související s učením, které se průběžně realizují s cílem dosáhnout zdokonalení znalostí, dovedností a profesních kompetencí. Celoživotní učení představuje v ideálním případě kontinuální proces, který předpokládá komplementaritu a prolínání uvedených forem učení v průběhu celého života jedince. V současnosti zřejmá preference pojmu učení na úkor termínu vzdělávání je výrazem toho, že aktivita a zodpovědnost za získávání a rozvíjení schopností a dovedností, znalostí a kompetencí je přenesena na jednotlivce“ (Veteška, 2016, s. 93).

Cílem výzkumného šetření bylo analyzovat motivaci ženy k návratu do vzdělávacího systému v průběhu a po ukončení mateřské dovolené, konfrontovat zjištění s dosud získanými poznatky a předložit návrhy pro další zkoumání, či novou diskusi. Můžeme zhodnotit, že cíle se podařilo naplnit, neboť bylo zjištěno, že ženy ponejvíc motivují k návratu do vzdělávacího systému vlastní subjektivní motivy nebo změny na trhu práce. Tato zjištění korespondují s teoretickými východisky, jak bylo v rámci diskuse rozebráno. Velmi často se setkáváme s tím, že dospělý člověk je postaven do situace, kdy je nucen se vzdělávat i průběhu dospělosti po dokončení školní docházky. Nelze se domnívat, že člověk bude odborníkem na vše na celý život, jak uvádí Bertl (2017, s. 5). Proto jsme se věnovali dalšímu vzdělávání dospělých žen na mateřské, či rodičovské dovolené, nebo po jejím ukončení. Navrhli jsme další zkoumání v této oblasti, neboť jisté odchylky mezi výsledky teoretických východisek a vlastního výzkumného šetření byly zjištěny v oblasti podnikatelského vzdělávání.

Dospěli jsme k závěru, že vzdělávání žen jakožto matek není nutně jen prostředek ke zvyšování kvalifikace nebo uplatnitelnosti na trhu práce, ale je důležitým prostředkem k seberozvoji a seberealizaci.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. BENEŠ M. (2014): *Andragogika 2*. Aktualizované a rozšířené vydání. Praha: Grada Publishing, a. s.
2. BERTL I. (2017): *Jak vzdělávat dospělé? Andragodidaktická doporučení pro vzdělávání dospělých*. Ústí nad Labem: Univerzita J. E. Purkyně.
3. ČERNÝ, M. MATĚJKOVÁ, H., a kol. (2019): *Eklektický slovník z pedagogicko-psychologických aspektů online vzdělávání*. Brno: Flow, s. 142.
4. KALICKÝ J. (2017): *Didaktický přínos edukačních metod s vyšší participací edukantů*. Ostrava: Repronis s.r.o.
5. *KTD - Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy (TDKIV)*, 2005, (Dostupné online, <https://tdkiv.nkp.cz/>), (cit. 2010-04-06).
6. *Memorandum o celoživotním učení*, 2000. (Dostupné online, <http://old.nvf.cz/archiv/memorandum/index.htm>), (cit. 2022-10-05).
7. PRUCHA J. (2014): *Andragogický výzkum*. Praha: Grada Publishing, a. s.
8. *Strategie celoživotního učení ČR*. In: Praha: Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, 2007. (Dostupné online, <https://www.msmt.cz/vzdelavani/dalsi-vzdelavani/strategie-celozivotniho-uceni-cr>), (cit. 2022-05-10).
9. VETEŠKA J. (2016): *Přehled andragogiky. Úvod do studia vzdělávání a učení se dospělých*. Praha: Portál, s.r.o.
10. VETEŠKA J., VACÍNOVÁ T. a kol. (2011): *Aktuální otázky vzdělávání dospělých. Andragogika na prahu 21. století*. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského
11. VYSEKALOVÁ, J. a kol. (2011): *Chování zákazníka*. Praha: Grada Publishing, s. 69.
12. ZORMANOVÁ L. (2017): *Didaktika dospělých*. Praha: Grada.
13. ZOUNEK, J. a kol. (2016): *E-learning. Učení (se) s digitálními technologiemi*. Praha: Wolters Kluwer ČR, s. 155 - 156.
14. ZOUNEK, J. a kol. (2016): *E-learning. Učení (se) s digitálními technologiemi*. Praha: Wolters Kluwer ČR, s. 156 - 158.

ADDRESS & ©

Mgr. Iva SEIFERTOVÁ

Nad Šárkou 32, Praha 6, 160 00

Česká Republika

e-mail: Iva.stastna@seznam.cz

COMPARISON OF EU COUNTRIES IN TERMS OF POPULATION AGEING

Srovnání zemí EU z hlediska populačního stárnutí

Zuzana POLÁKOVÁ - Eva MATEJKOVÁ - Veronika SVETLÍKOVÁ - Zlata SOJKOVÁ - Renata KLUFOVÁ

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Příspěvek porovnává země EU z hlediska vybraných demografických ukazatelů souvisejících s problematikou stárnutí populace, se kterou se potýkají i země starého kontinentu. Cílem je realizovat typologii 27 zemí EU prostřednictvím shlukové analýzy z hlediska 9 demografických ukazatelů. Z metodologického hlediska byla použita faktorová, shluková a diskriminační analýza. Demografické údaje o stárnutí populace byly čerpány z databáze Eurostatu a analýzy byly provedeny pro rok 2020. Na základě výsledků analýz byly země seskupeny do 5 shluků podle podobnosti demografických charakteristik souvisejících se stárnutím populace. Nejpočetnější první skupina zahrnovala země západní Evropy spolu s 5 zeměmi bývalého socialistického bloku. Tento shluk se vyznačoval nejvyšší úhrnnou plodností. Do druhé skupiny byly zařazeny především země bývalého východního bloku, vyznačují se nejvyšší úmrtností a nejnižší střední délkou života, nejnižším průměrným věkem prvorodiček a zápornou mírou migrace. Do třetí skupiny bylo zařazeno 5 z hlediska počtu obyvatel velkých zemí, které jsou nejstaršími zeměmi EU. Čtvrtý shluk se z hlediska ukazatelů stárnutí obyvatelstva jevil jako nejmladší, charakterizovaný nejvyšší porodností. Poslední shluk tvořily dvě země EU, které se vyznačovaly nejvyšší střední délkou života a také nejvyšší hrubou mírou migrace.

Klíčová slova: demografické ukazatele stárnutí populace – typologie zemí EU – faktorová a shluková analýza.

ABSTRACT: The article compared the EU countries in terms of selected demographic indicators related to the issue of population ageing, which is also faced by the countries of the old continent. The aim of the paper was to implement the typology of the 27 EU countries through a cluster analysis considering 9 demographic indicators. From the methodological point of view, factor, cluster and discriminant analysis were used. Demographic data on population ageing were obtained from the Eurostat database. The analyses were carried out for the year 2020. Based on the results of the analyses, the countries were grouped into 5 clusters according to the similarity of demographic characteristics related to population ageing. The most numerous first group included the countries of Western Europe together with the 5 countries of the former socialist bloc. This cluster was characterized by the highest overall fertility rate. The second group included mostly the countries of the Eastern bloc, which are characterized by the

highest mortality rate and the lowest life expectancy, the lowest average age of first-time mothers, and a negative migration rate. The third group included 5 large countries in terms of the number of inhabitants; these countries are the oldest EU countries. From the perspective of the indicators of ageing, the fourth cluster appeared to be the youngest, characterized by the highest birth rate. The last cluster consisted of two EU countries, which were characterized by the highest life expectancy as well as the highest gross migration rate.

Key words: demographic indicators of population ageing - EU country typology - Factor and Cluster analysis.

INTRODUCTION

Population ageing has been one of the most discussed demographic topics in the professional and lay public in recent years. It is not just a demographic perspective, but as ageing deepens, other dimensions of this phenomenon come to the fore. Due to its scale, impact, and almost universal presence, population ageing affects not only the demographic, but also the social, economic, health or even cultural spheres. Changes in the age structure due to the dynamic increase in the number and share of seniors and the associated current and projected burden on the productive component, health care, social security and pensions are addressed by virtually every developed society in the world (Šprocha - Ďurček, 2019). Given the significant changes in population mortality, the use of standard indicators of demographic ageing and their comparison over the year and the gap between populations is only a one-sided view. Population ageing is mostly analysed in relation to national and regional differences. Awl – Šprocha – Klapková (2019) used new methods of analysing demographic ageing to identify the main spatial patterns of regional differentiation in ageing in Europe (at the NUTS2 level). They also tried to create a typology of European regions using the key indicators of ageing and thus identify the most affected areas. According to the authors, standard and perspective indicators confirmed the existence of significant spatial differences in Europe. The oldest regions in terms of population ageing are located mainly in Germany (especially in the former East Germany), in the west and northwest of the Iberian Peninsula, Italy, Bulgaria and Greece. According to the authors, the advanced demographic level of ageing has also been identified in other regions of Eastern Europe, e.g. southern Bulgaria, northern regions of Romania and Latvia, and some parts of Hungary and Croatia. Population ageing in Europe and Asia using a measure that is

consistent over time and suitable for cross-country comparison is addressed by Balachandran et al (2020). Sanderson and Scherbov proposed to determine the “old age” according the age at which remaining life expectancy (RLE) is 15 years. Balachandran et al. proposed an adjustment to this indicator, taking into account international differences in the exceptionality of reaching this age. Their results indicate that the threshold of old age in 2012 was below 65 years in Central Asia, South Asia, Southeast Asia and many Eastern European countries. The population of these countries also showed a higher share of older people compared to the RLE15 method. The method used by these authors revealed a greater geographical diversity in the share of older people. Both methods showed similar time trends for old age thresholds and the share of older people. A forward-looking and comparative measure has revealed higher estimates of population ageing in most Asian and Eastern European countries and greater diversity in ageing. The authors found that the age limit calculated using time-consistent and comparable measures for individual countries is lower e.g. in most Asian and Eastern European countries. As a result, the old-age dependency ratio in these countries is higher than estimated when considering the age of 65 as the age limit or the RLE15 method. Maroisa – Bélanger – Lutz (2020) performed a systematic multidimensional demographic analysis of the extent to which the negative economic consequences of population ageing can be mitigated by changes in migration and labour force participation. Using a microscopic population projection model considering 13 individual characteristics, including variables related to education and immigration, they created scenarios for future changes in labour force participation, volume of migration and their educational composition and speed of integration for the 27 countries of the European Union. The implications were studied in terms of the conventional age-dependency ratio, the labour force dependency ratio and the productivity-weighted workforce dependency ratio through education as a representative of productivity. The results showed that in more complex terms, population ageing seems to be less daunting than if only the age structure is taken into account. Kashnitsky et al. (2017) examined the evolution of regional disparities in population ageing over the last decade and its expected development over the next thirty years. The authors used a beta-convergence approach to test whether the regions were heading for a common level of population ageing. The change in the age structure of the population is broken down into separate effects of the change in working age and productive age population. The changes are further divided by the effects of the cohort shift, the impact of migration of people of working

age and mortality in working age. The European Nomenclature of Territorial Units for Statistics (NUTS2) regions have seen remarkable results of population ageing convergence between 2003 and 2012, and further convergence is expected in the next three decades. Forecasts show that due to the net migration of the working-age population across European regions, it will not contribute to the convergence of countries in the area of population ageing. One of the authors' important conclusions is that mortality in working age has the most stable effect on the convergence of ageing. It represents about 40 % of the convergence effect through changes in the working-age population. Population ageing is primarily a demographic phenomenon, although its consequences go far beyond demographics. However, future ageing trends are not known yet and many of the consequences of ageing will depend on the future rate and extent of ageing.

Lutz – Sanderson - Scherbov (2008) summarized the existing knowledge concerning future ageing trends in different parts of the world. They conducted the research using new probabilistic population predictions, which confirmed that the growth of the world's population was highly likely to come to an end in this century. In their study, Sanderson – Scherbov (2005) argue that median age, which is the most commonly used measure of population ageing, is growing faster in rich countries. As life expectancy increases, it is important to think about age in terms of the years remaining until death. Here, the authors proposed a new ageing measure: the middle age of the population standardized for the expected remaining years of life. Using historical data and forecasts for Germany, Japan and the United States, they have shown that although their population will age, as measured by their middle age, they are likely to experience periods of growth as measured by their standardized median age. They also provided forecasts for these countries regarding the ratio of old-age dependencies adjusted to increase life expectancy at birth. They predicted that these ratios would change much less than their unnamed counterparts. Arltová – Langhamrová – Langhamrová (2013) focused on the historical development of average life expectancy in the Czech Republic and the expected development in the following years. They applied the Lee-Carter method used for stochastic demographic projections. According to the authors, demographic ageing is due to the fact that mortality rate, especially child mortality, is decreasing. In the long run, there are changes in the age structure of the population. In the Czech Republic, there is a significant decrease in total fertility, which is below the limit of simple reproduction, and at the same time an increase in

life expectancy at birth. The population of the elderly and the oldest age groups is growing. From an economic point of view, there is an increasing proportion of people in the post-productive age. Various other analyses point to the fact that the combination of continuous increase in life expectancy with low decline and stabilization of fertility leads to a significant acceleration of population ageing. Virtually every country in the world is facing an increase in the elderly's population. The process of population ageing is becoming one of the most important social transformation phenomena of the 21st century with impacts on all sectors of society. Slovakia is no exception. Population forecasts expect a significant acceleration of population ageing, as a result of which Slovakia should rank among the above-average populations on a global scale in terms of population ageing (Bleha et al., 2018, EUROPOP, 2018). The EU's demographic change, triggered by the demographic crisis, will play an important role in the coming years, as the demographic models designed for future population trends indicate that constant demographic change will lead to further major changes. The bad demographic situation in the EU can cause a shortage of labour force; a shortage of studying population means a heavy burden on the social, pension and health care systems, which can lead to the collapse of these sectors. Such an unacceptable situation poses a threat to the economies of the whole community (Eurostat, 2015). In view of the possible impact of the demographic crisis, the European Parliament (2008) is constantly calling for a solution to this unfavourable situation in the EU, which is why this issue is increasingly more often appearing in the European Parliament. However, finding appropriate solutions to this situation, specifically the demographic deficit within the EU, is very difficult. Many governments see the influx of migrants as a solution to the crisis, which may not ultimately have the desired effect.

METHODOLOGY

From a methodological point of view, the paper presents the typology of EU countries using the method of multidimensional analysis - cluster analysis based on 9 demographic indicators related to the issue of population ageing. The selected demographic indicators included population aged 65 years and older (P65 +), dependency index (DI II), median age (MedA), number of children born to one woman during her reproductive period (TFR – Total Fertility Rate), mean age of women at birth of first child (MAWBFCH), life expectancy at birth

(LE), gross net migration rate (CRNM), gross natality rate (CRN), gross mortality rate (CRM), which were obtained from the Eurostat database. Analyses for the 27 EU countries were carried out in 2020. Due to the fact that a statistically significant dependence between some indicators was confirmed, the correlation was eliminated by factor analysis. As the input variables were in different units of measurement, the data were standardized for the application of factor analysis. The PCA method of equamax rotation was used to estimate the parameters of the factor model. Based on the estimated factor model, the values of the factor score were subsequently recalculated and used as the input data for the cluster analysis. The hierarchical clustering method - Average linkage method - was used to create groups of countries in similar situation in terms of population ageing. Clusters were determined using a heuristic approach. The result of the cluster analysis was visually displayed by means of a SUN RAY plot, while the basis of the presentation of individual clusters were the minimum and maximum values of the examined indicators presented on individual beams within the created clusters. The classification of countries was subsequently verified using discriminant analysis. The analysis was performed in statistical software SAS EG 5.1 and Statgraphics Centurion XVI.

RESULTS AND DISCUSSION

Based on the performed analyses, the following conclusions were made. Given the existing significant correlation between the input variables, in the first step, factor analysis was used to eliminate the dependence between the variables and to reduce the dimension in the data. Based on the results of the factor analysis (Tab. 1), three factors were identified as significant, which together clarified 89.29% variability of the initial data, with the first factor clarifying 43.91% variability, the second factor 32.98% variability and the third one 12.39% overall variability.

Table 1: Eigenvalue of the Correlation Matrix (PCA method)

Factor Number	Eigenvalue	Percentage of Variance	Cumulative Percentage
1	3.95	43.91	43.91
2	2.90	32.98	76.89
3	1.12	12.39	89.28
4	0.51	5.64	94.93
5	0.28	3.16	98.09
6	0.11	1.207	99.28
7	0.05	0.57	99.85
8	0.01	0.12	99.97
9	0.002	0.03	100

Source: Eurostat, own results.

Orthogonal rotation equamax was used to improve the interpretation of the factors. Based on the rotated factor weights (Tab. 2), it can be stated that: **factor 1** was highly positively correlated with the following variables: Population older than 65 years (P65 +), dependency index (DI II), and median age (MedA). This factor can thus be denoted as a factor of old age.

Factor 2 was highly positively correlated with mean age of women at birth of first child (MAWBFCH), life expectancy (LE) and negatively correlated with gross mortality rate (CRM). It is a factor of increasing ageing. Factor 3 consisted mainly of three variables: the number of children born to a woman during her reproductive period (TFR) and the gross birth rate (CRN), with which it was highly positively correlated, and the gross net migration rate (CRNM) which it was negatively correlated with. This factor is denoted as a pro-natality factor.

Table 2: Rotated factor pattern (equamax rotation)

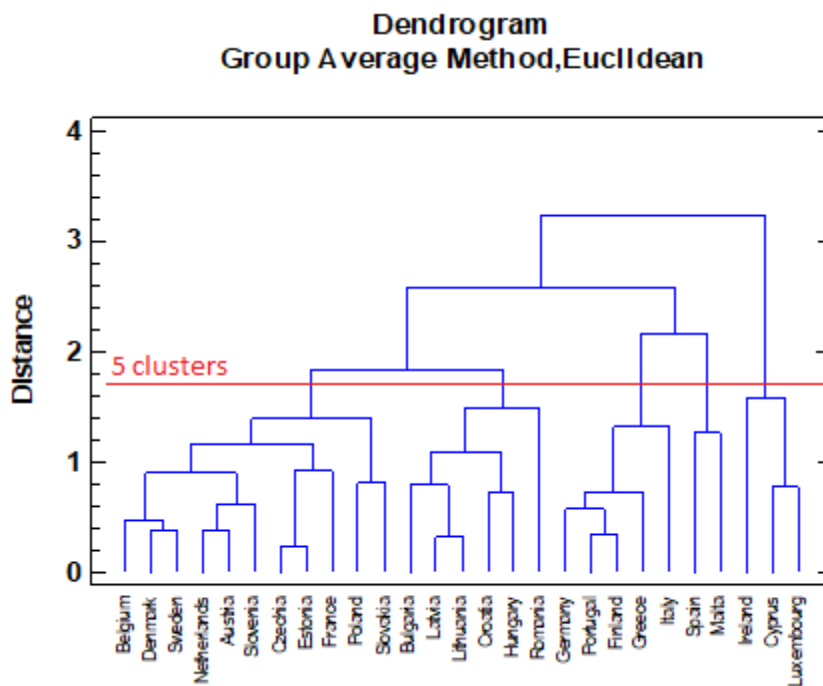
Factor Loading Matrix After Equamax Rotation			
	Factor1	Factor2	Factor3
P 65+	0.970	-0.090	-0.087
DI II	0.967	-0.041	0.021
MedA	0.855	-0.129	-0.181
TFR	-0.011	-0.226	0.947
MAWBFCH	0.070	0.884	-0.251
LE	0.008	0.985	-0.112
CRNM	-0.451	0.460	-0.508

CRN	-0.588	0.003	0.777
CRM	0.510	-0.833	0.066

Source: Eurostat, own processing through software Statgraphics.

The typology of countries was created by means of cluster analysis (average linkage method) while the input data were the values of the factor score. The process of grouping similar EU countries into clusters is presented by a dendrogram (Fig. 1).

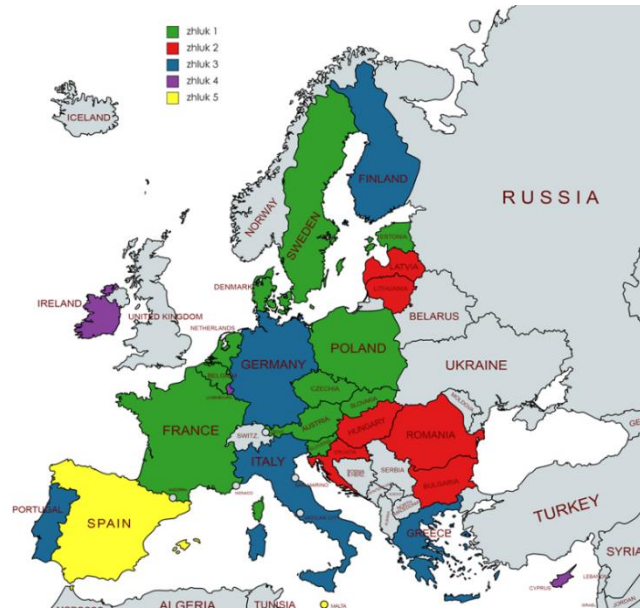
Figure 1: Dendrogram of clustering of EU countries according to population ageing indicators

Source: Eurostat, own processing through software Statgraphics.

Based on the dendrogram and the analysis of the obtained results, there were created 5 individual groups of EU countries, which are geographically presented on the map of Europe (Fig. 2).

Figure 2: Inclusion of EU countries in clusters

Source: own processing by Mapchart.

In interpreting the results of the cluster analysis, we relied on the values of the cluster centroids, which are presented in Table 3.

Table 3: Cluster centroids of population ageing indicators

MEANS	Cluster1	Cluster2	Cluster3	Cluster4	Cluster5
P 65+ (%)	19.04	19.97	21.98	14.87	19.05
DI II (%)	29.46	30.72	34.5	22.03	28.55
MedA (age)	42.12	42.73	44.36	37.63	42.25
TFR (number of kids)	1.63	1.60	1.39	1.46	1.19
MAWBFCH (age)	28.85	27.62	30.20	30.60	30.05
LE (age)	80.09	75.35	81.60	82.30	82.50
CRNM (‰)	3.69	-1.18	2.40	11.67	20.15
CRN (‰)	10.27	9.54	8.18	10.88	8.02
CRM (‰)	9.73	13.88	10.84	6.70	7.98

Source: Eurostat, own processing through software Statgraphics.

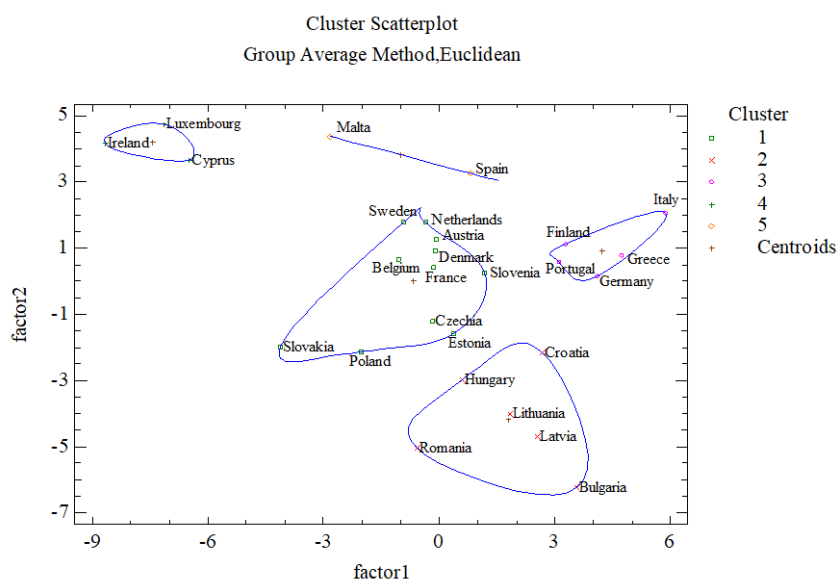
Note: In the Table 3, the maximum values of the examined indicator are marked in red and the minimum values in blue.

In terms of the demographic typology, the most numerous group was the 1st cluster of countries (approximately 40 % of the European population), which includes Belgium, the Czech

Republic, Denmark, the Netherlands, Estonia, France, Austria, Poland, Slovenia, Slovakia and Sweden. It is a union of developed old EU member states and newer member states. It differs from the second cluster in that it is characterised by a higher average life expectancy (LE = 80.09 years), the second highest natality rate (CRN = 10.27 ‰) and also the second highest mortality rate (CRM = 9.73 ‰ – see Table 3). The indicators P65 +, DI II and Med A, which are most involved in the formation of "factor 1 - the factor of old age" are characterized by values close to the average; since life expectancy (LE) and mortality rate are negatively correlated with factor 2, close to zero. Cluster 1 is thus approximately in the middle in Figure 2. Cluster 1 is characterized by the maximum value of total fertility rate (TFR = 1.63), which significantly contributes to the creation of factor 3. It follows from the dendrogram that the closest countries in terms of the applied demographic indicators are the Czech Republic and Estonia, which were included in the same cluster in the first step. According to the dendrogram (Fig. 1), the original EU member states included in this cluster are more homogeneous in terms of the examined demographic parameters and the newer EU member states, the so-called "countries of the former Eastern bloc", will join them later. In the last step, Slovakia and Poland joined the cluster, whose accession increases its heterogeneity to some extent. The 2nd group includes the countries of the former socialist bloc: Bulgaria, Croatia, Lithuania, Latvia, Hungary, Romania (approximately 10 % of the European population) which are characterized by minimum values of life expectancy (LE = 75.35), relatively low CRN birth rate (9.54 ‰) and especially the maximum mortality rate (CRM = 13.88 ‰, Tab. 3). The lowest life expectancy and the highest mortality rate reflect the relatively lower level of health care in these countries. At the same time, this cluster of countries, as the only one of the five groups, is characterized by a negative migration balance (CRNM = -1.18 ‰). According to the dendrogram (Fig. 1), the closest countries in this cluster are Latvia and Lithuania, which joined a common cluster in the second step of clustering. Romania was the latest country to join this group. The cluster is relatively homogeneous and, when projected onto the factor scores of factors 1 and 2, there is no overlap with other clusters, located more to the right and lowest relative to the lowest value of the centroid factor 2 (Fig. 3). The 3rd cluster consists of Germany, Greece, Italy, Finland, Portugal (approx. 38 % of the population). These countries are characterized by the highest share of the population over 65 (P65 + = 21.98 %), the dependency index of the productive post-productive population is also the highest DI II = 34.5 % and so is

the median age (MedA = 44, 36 years, see Tab. 3). Life expectancy is above average (LE = 81.6). The birth rate (CRN = 8.18 ‰) is also low, with a relatively high mortality rate (CRM = 10.84 ‰). These countries are the oldest EU countries in terms of the demographic indicators examined and have the potential to remain so in the future. In Figure 3, these countries are located on the far right with respect to the highest centroid value of the factor score of the factor 1, "old age". The countries of Ireland, Cyprus and Luxembourg were included in the 4th cluster. This cluster is the least numerous in terms of the population size (approximately 1 % of the population). These countries show the lowest population ageing values P65 + (14.87 %), DI II (22.03 %), MedA (37.63), maximum birth rate (10.88 ‰), although at the same time, the maximum mean age of women at birth of first child MAWBFCH (30.6). The cluster is characterized by a minimum gross mortality rate CRM (6.7 ‰, Tab. 3). From the point of view of the present and the perspective, the countries represent the youngest countries in terms of population ageing. Cyprus and Luxembourg are similar in terms of the examined indicators. Ireland was included in the common cluster only in a later step, in which the high birth rate is also justified by the high religiosity of the population. The countries are also characterized by a relatively high positive migration balance (11.67 ‰) which also leads to a decrease in the age of the population in the countries as it is more about the immigration of young people. In Figure 3, where clusters of the countries are located by projecting the factor score onto factor 1 and factor 2, these countries are located in the upper left corner because they are presented by the centroid with the lowest value of the age factor 1 factor score and the highest value of the second factor of factor score.

Figure 3: Projection of countries and clusters in the area of factor 1 and factor 2

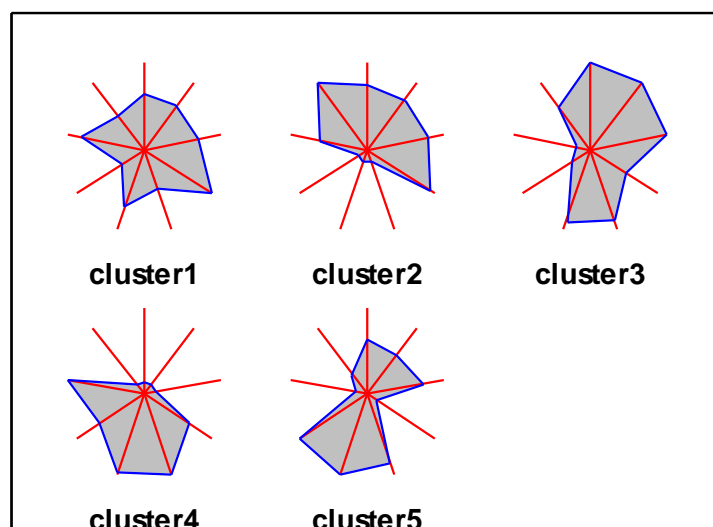
Source: Eurostat, own processing through software Statgraphics.

The 5th cluster (approximately 11 % of the population): the cluster including Spain and Malta, is characterized by the highest value of life expectancy (LE 82.5), the maximum positive migration balance (20.15 %), the lowest birth rate (8.02 ‰) and TFR (1.19, Tab. 3). Based on these indicators, it can be expected that not only now, but also in the future, the countries will be among the oldest populations in the EU. According to the dendrogram (Fig. 1), these countries are not very similar, as they were not included in the common cluster until a later step of the clustering process.

Grouping of countries according to similarity is also visualized by means of SUN RAY plot (Fig. 4), while the presentation of individual clusters was based on minimum and maximum values of examined indicators shown on individual beams within the created clusters. The representation of indicators on individual beams is explained in the legend to the right of the figure. By comparing the shape of polygons (grey area in the graph), it is possible to state the dissimilarity of individual clusters. As can be seen from Figure 4, the first cluster is characterized by the highest value of the number of children born per woman during her fertile period. The second cluster of countries is characterized by the lowest value of life expectancy at birth and the maximum mortality rate compared to other clusters. In the third cluster,

countries reach the highest values of the share of the elderly population aged 65 and older. On the contrary, in the fourth cluster there are countries with the lowest value of the share of the senior population 65 and older. The fifth cluster contains countries with the highest average life expectancy and at the same time with the maximum positive migration balance.

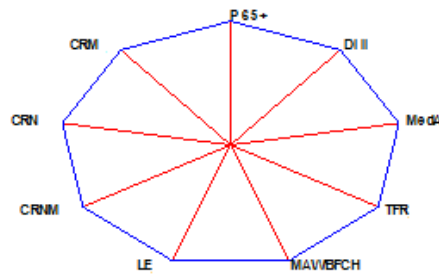
Figure 4: Comparison of similarities of EU countries through SUN RAY plot

Source: Eurostat, own processing through software Statgraphics.

CONCLUSION

In this paper, we focus on the analysis of EU countries in terms of 9 selected demographic indicators that point to an ageing population. Using multidimensional statistical methods, the countries were divided into five clusters. The first cluster, which includes also the Czech Republic and Slovakia, is the most numerous and is characterized by the highest TFR value. The countries of the former socialist bloc were included in the second cluster (Bulgaria, Croatia, Lithuania, Latvia, Hungary, Romania). These countries are characterized by minimum values of life expectancy, relatively low birth rate and, above all, the maximum mortality rate.

Source: Own processing.

The third group of countries is characterized by the highest share of the population over 65 years, the dependency index of the productive post-productive population is also the highest, with the highest median age. It can be said that these are the oldest EU countries. ŠÍDLO – ŠPROCHA – ĎURČEK (2020) argue that over time and space the age threshold cannot be seen as a fixed number of years lived. According to the authors, the number of remaining years of life is a much more important indicator when it comes to ageing. Their analysis shows that forward-looking indicators better explain the current differences in ageing across the EU27. The 4th cluster groups the countries with the lowest values of P65 +, DI II, MedA, and maximum birth rate. At the same time, the cluster is characterized by a minimum gross mortality rate of CRM. In terms of present and future, these countries represent the youngest countries regarding population ageing. The fifth cluster is characterized by the highest average life expectancy value, maximally positive migration balance, and the lowest birth rate and TFR. Based on these indicators, it can be expected that not only now, but also in the future, these countries will have the oldest population in the EU.

The presented paper and the research of the authors mentioned in the first part confirm that population ageing is becoming not only an important demographic, but also a social, economic, health or even cultural issue.

LITERATURE AND INFORMATION SOURCES USED

1. ARLTOVÁ, M.- LANGHAMROVÁ, J. - LANGHAMROVÁ, J. (2013): Development of life expectancy in the Czech Republic in years 1920-2010 with an outlook to 2050. In: EconPapers, Economics at your fingertips, Prague Economic Papers, 2013, vol. 2013, issue 1, 125-143
2. BALACHANDRAN, A. - DE BEER, J. - JAMES, K.S. - VAN WISSEN, L. - JANSSEN, F. (2019): Comparison of Population Aging in Europe and Asia Using a Time-Consistent and Comparative Aging Measure. In: Journal of Aging and Health 2020, Vol. 32(5-6) 340–351
3. BLEHA, B. - ŠPROCHA, B. - VAŇO, B. (2018): Prognóza obyvateľstva Slovenska do roku 2060. Revízia poznatkov a predpokladov v kontexte pokračujúcej transformácie. Bratislava: INFOSTAT – Výskumné demografické centrum, Prognostický ústav SAV. ISBN 978-80-89398-37-9.
4. KASHNITSKY, I. - DE BEER, J. - VAN WISSEN, L. (2017): Decomposition of regional convergence in population aging across Europe. In: SpringerOpen, Journal of Population Sciences. Genus 73, Article number 2, 2017.
5. LUTZ, W. - SANDERSON, W. C. - SCHERBOV, S. (2008): Global and regional population ageing: How certain are we of its dimensions? Journal of Population Ageing, 1, 75-97.
6. MAROIS, G. - BÉLANGER, A. - LUTZ, W. (2020): Population aging, migration, and productivity in Europe. In: Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America. vol. 117, no. 14
7. SANDERSON, W. C. - SCHERBOV, S. (2005): Average remaining lifetimes can increase as human populations age. Nature, 435, 811-813.
8. ŠÍDLO, L. - ŠPROCHA, B. - KLAPKOVÁ, M. (2019): Regional differences in population aging in Europe viewed through prospective indicators. In: Erdkunde Archive for Scientific Geography. Universität Bonn.
9. ŠÍDLO, L. - ŠPROCHA, B. - ĎURČEK, P. (2020): A retrospective and prospective view of current and future population ageing in the European Union 28 countries. In: Moravian geographical reports 187, 2020, 28(3): 187–207
10. ŠPROCHA, B. - ĎURČEK, P. (2019): Starnutie populácie Slovenska v čase a priestore. Bratislava: INFOSTAT, Centrum spoločenských a psychologických vied SAV, Univerzita Komenského v Bratislave. ISBN 978-80-89524-39-6.
11. EUROSTAT. 2019. EUROPOP 2018. Population projections at national level (2018-2100). Available on: <https://ec.europa.eu/eurostat/data/database>
12. EUROSTAT. 2015. Archive: Štatistika obyvateľstva na regionálnej úrovni. [online]. [cit. 2020-10-15]. ISSN 2443-8219. Available on: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Archive:%C5%A0tatistika_obyvate%C4%BEstva_na_region%C3%A1lnej_%C3%BArovni&oldid=230016#.C5.A0tatistika_obyvate.C4.BEstva_na_region.C3.A1lnej_.C3.BArovni
13. EURÓPSKY PARLAMENT. 2008. *Demografický deficit Európy: chceme viac detí!*. [online]. [cit. 2020-12-02]. Available on:

ADDRESS & ©

doc. Ing. Zuzana POLÁKOVÁ, PhD.

Ústav štatistiky, operačného výskumu a matematiky

Fakulta ekonomiky a manažmentu

Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre

Tr. Andreja Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovak Republic

zuzana.polakova@uniag.sk

Ing. Eva MATEJKOVÁ, PhD.

Ústav štatistiky, operačného výskumu a matematiky

Fakulta ekonomiky a manažmentu

Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre

Tr. Andreja Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovak Republic

eva.matejkova@uniag.sk

Ing. Veronika SVETLIKOVA, PhD.

Ústav štatistiky, operačného výskumu a matematiky

Fakulta ekonomiky a manažmentu

Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre

Tr. Andreja Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovak Republic

veronika.svetlikova@uniag.sk

prof. Ing. Zlata SOJKOVÁ, CSc.

Ústav štatistiky, operačného výskumu a matematiky

Fakulta ekonomiky a manažmentu

Slovenská poľnohospodárska univerzita v Nitre

Tr. Andreja Hlinku 2, 949 76 Nitra, Slovak Republic

zlata.sojkova@uniag.sk

doc. RNDr. Renata KLUFOVÁ, Ph.D.
Katedra aplikované ekonomie a ekonomiky
Ekonomická fakulta
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Studentská 13, 370 05 České Budějovice
klufova@ef.jcu.cz

ETHICS IN THE CONTEMPORARY SOCIETY

Etika v prostředí moderní společnosti

Miroslav SAPÍK

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRAKT: Text příspěvku se zabývá jako hlavním problémem etikou, jejím významem, původem v historickém kontextu a výzvami, které jsou před etikou jako samostatnou vědeckou disciplínou v současnosti. Autor se v textu snaží o revizi dějinného kontextu v podobě existujících etických teorií. Některé z nich jsou známé a aktuální dodnes. Vedlejším cílem textu je jistá vize a recepce etiky z pohledu dnešní společnosti a zejména v kontextu moderní doby a událostí, které mají zásadní vliv na život člověka ve společnosti 21. století. Jde o jistý zpětný pohled na vnímání etických norem, mravů, etických pravidel či kodexů v moderní společnosti a explicitně i vysvětlení toho, proč dnešní a moderně existující společnost má vlastní etické zásady, podle kterých se řídí a jaký vliv mají na jednání a chování člověka v jeho každodennosti. Současná doba je ve znamení existence profesní etiky, která se vyznačuje přítomností etických kodexů určité profese, zaměstnání. Je v zásadě důležité připomenout i ten fakt, že etika a etická pravidla se člověk učí už v domácím prostředí, jsou ovlivněné výchovou a vzděláním a mají význam pro určitou část společnosti s ohledem na kulturní prostředí.

Klíčová slova: etika, etické jednání, morálka, etické teorie, aplikovaná etika.

ABSTRACT: The paper deals with ethics as the main issue, its meaning, its origin in the historical context and the challenges that ethics as an independent scientific discipline faces today. In the text, the author attempts to revise the historical context in the form of existing ethical theories. Some of them are known and relevant even today. A secondary goal of the text is a certain vision and reception of ethics from the perspective of today's society and especially in the context of modern time and events that have a major impact on human life in the society of the 21st century. It is a certain retrospective view of the perception of ethical norms, morality, ethical rules or codes of ethics in modern society and explicitly an explanation of why modern society has its own ethical principles governing it and what influence they have on the human activities and behaviour in everyday life. Modern times are associated with the existence of professional ethics characterised by the presence of codes of ethics for a particular profession or occupation. In principle, it shall be noted that ethics and ethical rules are learned in the home environment, are influenced by upbringing and education, and are relevant to certain groups in society with regard to cultural backgrounds.

Key words: ethics, ethical conduct, morality, ethical theories, applied ethics.

ÚVOD

Naše jednání je v průběhu lidského života jednak motivováno a na druhé straně ovlivněno konkrétními zásadami, normami a kodexy, které nás tímto řadí do konkrétního sociálního prostředí a k určité kultuře. To jsou zcela určitě signifikantní prvky obecného vymezení existence v rámci daného ethosu, jenž každý z nás přijímá za vlastní, učí se jim, snaží se je dodržovat, a hlavně spoléhá na jejich respektování i za strany druhých. Nasnadě je otázka, proč se máme těmto prvkům učit, snažit se o ně, ba dokonce respektovat, a to i ve vztahu k ostatním. Tak, jak lidská společnost prošla poměrně dlouhou cestou vývoje, došlo i k upevnění a eliminaci zbytečných a nepotřebných nařízení či omezení pro danou společnost a jedince. A přitom každá společensko-ekonomická formace se vyznačuje dosaženou úrovní vzdělanosti, zavedenými normami a zásadami, které jí pomáhaly po určitou dobu přežít a vytvářet nové hodnoty. Tím se spoluvytvářela kultura a kulturní dědictví každé společnosti. V tomto případě nebývá vždy jednoduché a jednoznačné. Nicméně zůstává historickou pravdou, že v antickém období vznikla disciplína, která má své živé pokračování až do dnešních dnů. Jedná se o etiku, která byla od doby svého vzniku považována za praktickou záležitost každého jedince, který si ji má osvojit a pečovat o ni.

Už klasici řeckého myšlení vnímali etiku jako ryze praktickou a individuální disciplínu, kterou Platón spojoval s polis a Aristotelés s pojmem praxe, jenž patří do prostředí politiky. Vývoj postupoval intenzivně do popředí i s tím, že dochází ke změnám v samotném pojetí zkoumaného pojmu etika. V rámci současného pojetí zůstává etika disciplínou, která se zabývá jednáním a chováním jedince, vytváří vzájemné vztahy mezi jedinci a snaží se o zavedení řádu do fungujícího monolitu společnosti. V průběhu společenského vývoje vznikla celá řada názorů na to, jakým způsobem musí být stanoven pořádek a zavedeny normy, které budou akceptovat členové společnosti. Byly to pokusy od autorů smluvních teorií až po individuální názory, které daly vzniknout ideologiím, které měly mít význam celospolečensky platné doktríny pro chování a jednání člověka na území jistého státu.

Kromě všech osobních významů a individuálního přístupu k etice se v současnosti zavedlo rovněž praktické spojení profesní etika, což není záležitost dějinná a nemá příliš dlouhého trvání na rozdíl od klasického pojmu etiky, jak ho známe. Proto i otázka profesní etiky se stala předmětem zájmu i z hlediska výzkumu a odborných prací. Její význam je v tom, že se

snaží vymezit základní dimenze určité profese ve vztahu k jejím aktérům, jako jsou zaměstnanci, zaměstnavatelé apod. V současné době je problematika etických kodexů rozpracovaná ve velkém rozsahu na jednotlivé profese a mnoho z původních textových podob prošlo úpravami a dopracováním podle požadavků a potřeb profesního a kariérního růstu. Samotný význam kodexů je známý již z období starověku, kdy byl pojem používán k označení dokumentů v písemné podobě a svázaný na hřbetu, pozdější úprava knižního vydání. Kodex jako pravidlo, oficiální dokument, který má být dostupný pro všechny a zároveň všemi respektovaný tj dodržovaný.

Etické otázky lidského života byly zkoumané v průběhu vývoje lidské společnosti od nejstarších dob. V tomto nejstarším období se formuje i struktura a pravidla lidské společnosti. Prokazatelné jsou názory v dílech klasiků, kteří se rovněž zabývali otázkami vzájemných vztahů a pravidel lidského chování v polis. V následujícím období se otázka etiky spojuje ve větší míře s křesťanstvím a v dalším vývoji jsou otázky etiky řešené ve spojení s řešením otázky státu a společenského uspořádání. To přineslo např. v 18. století celou řadu odlišných postojů a názorů k etice a závěrům, které formovaly teorie vzniku státu od poloviny 17. století do současnosti. Výjimkou v tomto pohledu je např. mravní teorie J. A. Komenského, který mravní otázku koncipuje jednak ve spojení s řízením státu a na druhou stranu s osobnostním vývojem jedince v dané společnosti. Současná doba řadí striktně etiku jako samostatnou vědu, která vychází ze základů filosofie a explicitně se zabývá otázkou chování a jednání, normami a pravidly společenského významu. Etickými problémy se v naší každodennosti zabýváme velmi často a jsou nedílnou součástí našeho života. Je však otázkou nakolik si dokážeme tyto otevřené problémy uvědomovat v současné napjaté situaci, kdy nás obklopují globální problémy typu pandemie, válečných konfliktů a existenční problémy, které, bohužel, nedokáže vyřešit jednotlivec ani snaha několika málo racionálně uvažujících lidí. Jsme součástí těchto zásadních událostí, které mohou ze dne na den měnit lidské životy a osudy mnoha lidí v různých zemích. Proto je v zásadě adekvátní fakt, že problémy etiky patří do našeho každodenního života, stávají se možnými překážkami v jednání mezi lidmi ve společnosti, a hlavně jsou neoddelitelnou součástí našeho chování a jednání v jakékoli životní situaci.

METODIKA A CÍLE

Jaký je praktický význam etiky a její vnímání jedincem ve společnosti? Kde je možné dát počátek vzniku etiky jako samostatné disciplíny a jaké jsou dějinné souvislosti z pohledu etických teorií? Jaké etické problémy řeší dnešní člověk a nakolik si dokáže v současné napjaté situaci člověk uvědomit závažnost morálních pravidel, etického jednání ve vztahu k druhému člověku, mravní normy, které potřebuje bez ohledu na vše potřebné mít každá fungující společnost. A rovněž jak předávat a učit se etickým zásadám, které potřebuje člověk pro svůj život a spolupobývání mezi druhými lidmi? V metodologickém kontextu je cílem autora na základě kvalitativně teoretického výzkumu dát odpovědi na signované otázky, které budou řešeny v komparaci s analyticko-syntetickým zkoumáním problému etiky a řadou sekundárních aspektů ve vztahu k interdisciplinární povaze fundamentální propedeutiky. Autor vychází z publikací renomovaných domácích a zahraničních autorů, kteří se danou problematikou zabývají s ohledem na časovou aktuálnost dostupné odborné literatury. Obsah textu je koncipován na základě vlastního zkoumání autora a na základě toho je možné určit i sekundární cíl, kterým je další výhled a vývoj etiky v zrcadle současných událostí u nás i v zahraničí a tím přiblížit zkoumanou problematiku danému okruhu čtenářů.

VÝSLEDKY A DISKUSE

S pojmem etika se setkáváme každý den, v přímém nebo nepřímém významu, mnohdy si ani teoretický význam nemůžeme uvědomit v konkrétním přítomném okamžiku. Nicméně, v různých odborných publikacích najdeme vícero vymezení etiky, a to jak v rovině praktické, tak rovněž teoretické. První podložené zprávy o existenci etiky v praktickém významu nacházíme mj. u řeckých klasiků. V Platónových dialozích Faidros, Menon, Hippias Větší aj. jsou rozpracované první systematické poznatky o zdatnosti, lásce, ctnosti atd. U Aristotela v Etice Nikomachově se nejedná jen o pojednání k jednotlivým pojmům, které patří do oblasti praktického života člověka, ale jde o systematický přístup ke zpracování předmětu a povaze etiky a jejich kategorií. Tak, jak je podle Platóna (PLATÓN, 2003, s. 221-283) nejvyšší ideou idea dobra, pro Aristotela se jedná o blaženost, která je nedílnou součástí praktického života

člověka ve společenství (ARISTOTELÉS, 1996, s. 25-48). Z dnešního pohledu je zřejmé, že klasickým řeckým autorům se nejedná až tak moc o etymologii slova, jak je tomu v dnešní době, ale jde především o praktické zařazení a obsahové vymezení etiky. Příkladem toho jsou obsahové pasáže v Platónových dialozích, kde se účastníci vždy zaměří na konkrétní problém, který vychází a patří do každodenního života společnosti. A existují i vazby na pozdější období a tvorbu Cicera.“ Ke konci *De Republica* Ciceron reprodukuje důkaz nesmrtnosti duše z Faidru v rámci kosmologických úvah převzatých z dialogu *Timaios*, z čeho lze usoudit, že považoval Faidros za dialog napsaný pod vlivem Pythagorejců.“²

V jiném smyslu (o etice) hovoří třetí z velkých koryfeů antického období Sókratés, který veškerým působením se pokusil etický rozměr existence společnosti přdestříit nad jeho teoretický význam (IRVINE, 2008). Nejenom, že Sókratés považoval blaženost za nejvyšší etickou kategorii, ale společně se ctností a vnitřním varovným hlasem vedou člověka právě k naplnění tohoto smyslu. I u Sókrata je možné vnímat jeho vztah etiky k politice, protože sám hovoří o vládě odborníků, což bylo proti, v tehdejší době známým, principům aténské demokracie. Sókratovy etické názory jsou obsažené v jeho morální filosofii, která je do jisté míry zkouškou osobní zdatnosti a důležitosti ctnosti v životě člověka.

Z díla klasiků řeckého myšlení vychází i teoretické vymezení etiky jako bezpochyby praktické disciplíny, která řeší aktuální problémy života člověka, a přitom závisí na každém jedinci, na jeho způsobu života, na konkrétních podmínkách společenského uspořádání a formě vlády. To vše vytváří konkrétní podmínky pro vnímání zásadních odlišností morálního jednání v názorech celku a možnostech, jak se jedinec může zdokonalit. Proto i dnes se mezi odborníky zavedla apriori teorie, při charakteristice etiky, jako praktické disciplíny, která vychází a má své počátky ve filosofii a zabývá se otázkami lidského jednání a chování. Navíc v dnešních podmínkách je možné kromě klasického pojetí a vymezení etiky rozlišovat např. podle Thompсона deskriptivní etiku, normativní (deontologickou) etiku, metaetiku a aplikovanou etiku - např. pedagogická, lékařská, žurnalistická apod. (THOMPSON, 2004, s. 15). Je např. možné doplnit i bioetiku a profesní etiku.

²Srov.: http://www.juliuStomin.org/images/Platonovych_prvnich_sedm_dialogu.pdf. (dostupné online, 26. 8. 2022).

V dějinném vývoji se význam etiky v podstatě měnil a získával i obsahově odlišný význam. Tak tomu bylo v období středověku, kdy se etika stává součástí křesťanského pohledu na svět. Výjimkou v tomto smyslu je učení T. Akvinského, který v návaznosti na Aristotela, v „Komentáři k Etice Níkomachově“ podrobně zkoumá otázku ctností, dobra, zdatnosti, spravedlnosti a tím dokazuje, že etika není jen pouhou součástí křesťanského učení, ale má pevné základy v teoretickém východisku klasického období. Akvinského názory jsou prezentovány především v jeho opus magnum – „Teologické sumě“.

Význam etiky získal novou podobu pod vlivem společenských a politických událostí v Evropě, které daly vzniknout jednak novým státním celkům a uspořádání společnosti. Odraz těchto proměn se zrcadlí v díle teoretiků společenské smlouvy T. Hobbese, J. Locka, J.-J. Rousseaua. Jejich názory jsou již dnes nedílnou součástí dějin politického myšlení, politické filosofie a dalších disciplín, které pojednávají o vzájemném vztahu mezi etikou, politikou a uspořádáním společnosti. Klíčovým pojmem se stal přirozený stav, který se snaží vysvětlit v souvislosti s existujícím řádem společnosti a rovněž z hlediska prospěšnosti fungujícího celku a formy zřízení. To, co mají všichni tři společné, je názor, že stát vznikl na základě společenské smlouvy, a tak jeho obyvatelé postupně přenechali určitou část svých práv panovníkovi s cílem zajištění bezpečí a ochrany proti nepříteli. Jak uvádí D. Pataraia: „Celkově Thomas Hobbes spojuje odůvodnění převodu práva s pojmem smlouvy, čímž otevírá dveře třetímu zákonu nature, který podle něj spočívá v tom, že lidé plní své uzavřené smlouvy. Třetí zákon přírody částečně koresponduje s klíčovou zásadou moderního domácího a mezinárodního práva - "smlouvy se mají dodržovat" (latinsky – „pacta sunt servanda“). Pro Thomase Hobbese má však tento zákon ještě širší uplatnění, neboť podle jeho přístupu je konstrukt státu a práva postaven v podstatě na dohodě (právo zde primárně označuje soubor pravidel vykonávaných státem, nikoliv přirozený zákon, k němuž samotné třetí pravidlo patří a jehož původ leží v jiném zdroji)“, (PATARAIA, 2017, s 56). Už v samotném vymezení smlouvy jsou patrné aspekty etického významu, k nimž patří i to, že nejvyšší autoritou není panovník, ale stát – silný celek. V tom spočívá i Hobbesovo teoretické zakotvení toho, že morálka, náboženství jsou dány státem a ne lidmi, kteří si mohou vybírat a volně s nimi nakládat. „Leviatan je však větší než člověk. Je neohrožený a vypadá jakkoli vysoký shora a k vyjádření jeho velikosti nestačí srovnání s člověkem. Proto bychom neměli zapomínat na východisko, z něhož Hobbes v této souvislosti vycházel, totiž že Leviatan (jako symbol politické společnosti) v první řadě označuje

obraz obrovského biblického mořského tvora (nikoliv pouze tělo či zvíře), k němuž nebylo možné ho přirovnat, a v tomto smyslu je bohem, ale smrtelným bohem. autor tak poukazuje na moc státu, na druhé straně ho zdobí korunou dobra. Protože přirovnání státu k bohu by mělo popisovat, že je ctností. Proto je pro Hobbese stát nezměrnou ctností sám o sobě, zatímco dokonalý stát představuje korunu společensko-politické praxe“ (PATARAIA, 2017, s. 68). To je i další otázkou pro etablování pospolitosti na konkrétním území a následný vliv ze strany institucí nebo akvizice. „Teoretické rozlišení mezi založením pospolitosti institucí nebo akvizicí nenaznačuje, že by se v dějinách daného státu tyto modely získání suverénní moci odehrávaly v čisté podobě. Z teoretického hlediska se každý akt vzniku státu původně uskutečňuje buď podle modelu akvizice, nebo podle modelu instituce; tyto modely se však mohou v některé pozdější fázi vývoje protnout. Uvažujme například despoticou nadvládu, kterou panovník a stát nastolil nad daným lidem (model akvizice); panovnická moc tohoto panovníka a státu však byla již dříve jako taková konstituována, proto původním zakládajícím aktem mohla být buď – akvizice, nebo instituce. Lze tedy identifikovat i další verze propojení modelů, které v souhrnu naznačují další složitost viditelnou v jeho přístupu“ (PATARAIA, 2017, s. 58). Moc panovníka má být pevnou a tím morálně spoutaná, protože není dobře pokud by byla příliš volná a pro každého jiná platnost morálních či etických zásad. Hobbes v tomto smyslu vytváří absolutismus na bázi smlouvy a moci panovníka, která mu je dána ve vztahu k něčemu vyššímu, kdy nemá člověk žádnou možnost cokoli ovlivňovat a měnit ve svůj vlastní prospěch. Morální aspekty jsou v tomto ohledu druhořadé.

Do dnešních dnů je předmětem odborných diskusí dílo a odkaz J. Locka, který se zapsal do povědomí v anglosaském prostředí i mimo toto území v 17. století. Esej o lidském rozumu, Dopis o toleranci a řada dalších spisů představují systematické zpracování problematiky státu, práva, společnosti, člověka, morálky a filosofie. Brázda uvádí, že: „Pro Locka je pak osoba" myslící inteligentní bytost disponující myšlením a reflexí...“ (BRÁZDA, 2001). Pro Locka je prioritní stanovisko, že moc panovníka je dána rozsahem ukotvené smlouvy mezi lidmi, a pokud panovník překročí tuto mez, lid má právo ho svrhnout pro porušení smlouvy. Locke je originální v přístupu k etice, protože ji vnímá jako povinnost pro člověka, osobnost, která se musí vzdělávat. Proto se Locke již v počátku vlastní tvorby snažil o vybudování vzdělávacího systému pro všechny, kteří chtějí ovládat chování v různých životních situacích, a navíc musí vnímat dění ve svém okolí v psychologickém a politickém smyslu. Proto jsou: „Osoby ... snad

rovněž jedinými, přinejmenším primárními adresáty etického jednání (zda mohou být objekty morální povinnosti rovněž ne-osoby, zvířata či přírodní statky je mírně kontroverzní – pokud samozřejmě megalomansky nedýcháme a nemyslíme za celý svět, pokud netrpíme se všemi živými tvory, popřípadě pokud nejsme napojeni na vesmírné energie a necítíme se být hlinou, vodou a vším možným). V současné době se tedy vedou podle mého názoru diskuse o osobě" ve dvou hlavních rovinách: v praktické etice/bioetice, a to především kvůli neshodám v otázce předčasného ukončení života (ať už na úsvitu života jedince či na jeho konci) a nejrůznějších transmisí souvisejících s lidským tělem (od transplantace, nahrazování nejrůznějších orgánů po manipulace se zárodky, vajíčky, spermatem a záměry s klonovanými lidskými buňkami). Ve druhé rovině se jedná o úvahy spjaté s určením vazeb a rozdílů mezi osobou, osobností, identitou, jedincem, člověkem, individuem, vědomím a jeho výkony. Rozepisovat se o úzké vazbě mezi oběma rovinami není jistě nutné" (BRÁZDA, 2001). Locke ve svých myšlenkách rozlišuje úroveň mravní patřící lidem a církevní, která je prezentována uceleným náboženským systémem a jak dodává rovněž zprostředkovanou lidmi. V „Dopisu o toleranci“ uvádí: „V následující úvaze chci dokázat, že veškerá jurisdikce, již vládne úředník, se vztahuje pouze na občanské blaho a že veškeré právo a vláda moci veřejné jsou vázány a omezeny výhradně na péči a toto blaho a jeho rozvíjení, nikterak nemohou a nesmí být rozšířeny na duchovní spásu“ (LOCKE, 2000, s. 47). Z těchto důvodů se Locke ve svém vzdělávacím systému snažil o důraz na jazykové vzdělávání, logiku a psychologický rozvoj osobnosti.

Poněkud svéráznou koncepci etiky ve vztahu ke společnosti a státu představil J.-J. Rousseau v 18. století. Stejně rázný postoj zaujal i k myšlence a realizaci společenské smlouvy. Morální problémy jsou otázky, které řeší a vznikají v prostředí lidské společnosti. Mají vlastní význam jen v konkrétním prostředí a nejsou vázány dějinnými souvislostmi. Proto se vyjadřuje k tomu stylem, že lidé nebyli morálně zkaženi jen v přirozeném stavu, který označuje za fázi barbarství a necivilizované společnosti. Následující období učinilo z lidí civilizované, ale morálně rozvrácené společenství, jehož příčinou je bohatství a majetek na jedné straně a moc vládnoucích na straně druhé. V tomto civilizovaném stavu nejsou jasná morální pravidla a lidé je ani nepotřebují, a to z několika důvodů. Mocní a vládnoucí se po těchto normách nemusí shánět, protože oni jsou měřítkem všeho, co potřebují a zbývající část společnosti se snaží jen o přežití v podmínkách, kde není místo pro mravy a morálku. Z toho vychází i dílčí závěr, že počátkem všeho zla je pomalé a postupné shromažďování majetku mezi neušlechtilými barbary,

kteří dokázali využít původní situaci přirozeného stavu. Tím se Rousseau řadí mezi představitele skeptické etiky. „Členové společnosti zovou se v celku národem, a jmenují se jednotlivě občany, pokud mají účast na svrchované moci, a poddanými jakožto podrobení zákonům státu“ (ROUSSEAU, 1949). Morální principy a etické zásady jsou zřetelně formulované v románu „Emil čili o vychování“, kde kromě výchovně vzdělávacího systému se zabývá i otázkou socializace v každém věkovém období.

S morálními zásadami souvisí i Rousseauovo pojetí demokracie, které je v tehdejší době výjimečné, protože principy demokracie podle Rousseaua jsou založené na principu obecné vůle, každý se má cítit dobře jak to jen jde a jako součást daného společenství, ve kterém žije. Svérázným způsobem obhajuje svobodu jako útěk jedince před možným utiskováním a činěním bezpráví. V tomto případě zastává mravní zásady, které vyjadřují fakt, že hlavně lid je důležitým hegemonem v jeho pojetí demokracie. Rovněž u něj se stejně tak objevuje jako u Locka aspekt tolerance ve vztahu k vzájemnému soužití jedinců na základě smlouvy.

Specificky další směřování výzkumu v otázkách etiky a morálky patří do současnosti, neboť bylo by možné se bavit o mravních aspektech v dílech anglických pozitivistů, v prostředí iracionalismu, pozitivismu a dalších chronologických směrech. K diskusi o etice a morálních aspektech současného myšlení v jejich aplikované podobě patří H. Jonas, P. Singer, P. Ricoeur, J. Rawls aj. V českém prostředí by bylo k diskusi o povaze etiky uvést T. G. Masaryka, F. Krejčího, E. Koháka. Je třeba dodat, že v českém intelektuálním prostředí se objevují motivy řešené v etice na základě již rozpracovaných podnětů, které jsou známé ze zahraničí. Nejedná se tedy o zcela nové původní tematická rozpracování, ale rozšíření a pokračování v již zavedených trendech.

Jonas se ve své tvorbě zaměřil na paradigma, které v etice vzniká na základě rozvoje lidské civilizace a pokroku v moderních technologiích. Je přesvědčený o tom, že dosavadní vývoj etiky splnil svůj smysl a je potřeba na základě získaných zkušeností a poznatků posunout hranice jednak v pojetí etiky a rovněž ve stěžejních otázkách, jež sama řeší na nové úrovni. K hlavním znakům, které provázely etiku doposavad patří podle Jonase čtyři hlavní oblasti: „1. Veškeré zacházení se světem mimo člověka, to znamená celá oblast techné (dovedností), ... bylo – s výjimkou lékařství – jak vzhledem k objektu, tak vzhledem k subjektu takového jednání eticky neutrální. 2. Veškerá tradiční etika je antropocentrická. 3. Při jednání v této oblasti byly podstata člověka a její základní situace chápány jako v jádře neměnné, a ne jako

předmět přetvářený techné (dovedností). 4. Dobro nebo zlo, o něž mělo v jednání jít, se ho týkalo přímo, a to buď v samotné praxi, nebo jejím bezprostředním dosahu, a nebylo záležitostí dlouhodobého plánování“ (JONAS, 1997, s. 24). Uvedené znaky jsou hodnocením, i když subjektivním, celého dosavadního vývoje etiky od starověku.

Lidská zkušenost přinesla i samotné etice velkou část nových podnětů, které se staly předmětem nejen v oblasti etického bádání, ale i ve filosofii, antropologii, sociologii a dalších společenskovědních oborech až do současnosti. Proto se obvykle Jonasovo etické paradigma považuje za zlomové ve 20. století, neboť se pokusil o průlom v dosavadním chápání etiky a vymezení nových trendů, které jsou před lidmi pro následující období. V diskusích o nových trendech v etice se stále častěji objevoval problém odpovědnosti. To se nakonec stalo i námětem pro vědeckou diskusi v evropském prostoru. Dalším námětem k etickému bádání se ukázala tematika svobody a její obsahové vymezení. Proto vyvstala i otázka, která byla výsledkem řady autorů a jejich snahy interpretovat svobodu jako etický, filosofický a politický problém. Dalším fenoménem se stala tolerance, která se objevuje se vznikem nové ideologie multikulturalismu, jež nebyla všude oficiálně přijata.

Jonas se však v zásadě ptá, proč se autoři a lidé všeobecně již dříve nezajímali o odpovědnost, která je podle něj stěžejním pojmem moderní etiky. „Odpovědnost, ..., je funkcí moci a vědění, přičemž obě tyto složky nejsou v žádném případě ve snadno pochopitelném vzájemném vztahu“ (JONAS, 1997, s. 184). Počátek odpovědnosti Jonas vidí v povinnosti, která je daná lidským životem a snahou o jeho zachování. V odpovědnosti vidí i budoucí rozvoj lidstva, který závisí na solidaritě s přírodou, schopnosti člověka žít ve shodě a toleranci v prostředí s druhými, a nakonec i schopnostech vlády, která je u moci a má vliv na především politických rozhodnutích. Právě proto je etika odpovědnosti důležitá i v době pokroku, tedy fáze vývoje lidstva, která přináší moderní technologie, otevírá nové možnosti v technice, v oblasti průmyslu, otevírá nové možnosti trhu a vytváří demokraticky vyhlížející vlády v jednotlivých zemích. To vše dohromady dává novou šanci k vytvoření snad objektivních podmínek pro vznik klidného stavu mezi lidmi, jejich vzájemné toleranci a akceptování rozdílných názorů nejen na etické otázky, které právě řeší dané společenství. Jak uvádí Janotová, tak např. profesní etika je do jisté míry přímým regulátorem chování profesních skupin ve společnosti (JANOTOVÁ, SCHELLE, SCHELLEOVÁ, 2005).

V tomto ohledu vyvstává jako prioritní povinnost odpovědnost každého člověka před sebou a ve vztahu k druhým lidem. Je proto důležité, aby člověk dokázal osvobodit se od negativních vlivů od druhých jedinců a měl tak možnost utvářet vlastní svobodný život a konat dobro pro sebe a blízké v okolí. To je i posláním moderního člověka, konat dobro a nečinit úmyslně zlo ve svůj prospěch. Moderní výzva pro etiku nemá být jen tím, že člověk bude neustále pod vlivem norem, zákonů, příkazů, nová podstata spočívá i v tom, že člověk je ten, který tvoří, nemůže se jen omezovat a na základě vlastních restrikcí jim podléhat. Má být schopen vykročit mimo ně a žít ve shodě s přírodou, platnými pravidly, ale svobodně tak, jak je možné význam slova svoboda chápat. Klasickou formulací tohoto typu je Sarterovo pojetí svobody, kdy svoboda je poznaná nutnost a zároveň mít možnost vlastní volby bez příkázání od druhých. V tomto vyniká nový fenomén – volba, ta, která je přímo vlastní člověku, je jeho, bez ohledu na výsledek, ale je to vlastní rozhodnutí, volba bez odmluv.

ZÁVĚR

Současná doba je reakcí na mnoho podnětů či výzev, které se odehrávají v souslednosti mezi jednotlivými jevy ve společnosti a společenstvích. Je proto příznačné, že text článku se zaměřil na etiku a její pojetí na počátku nového tisíciletí a rovněž se snažil interpretovat základní dimenzi etiky z pohledu její existence ve vybraných etapách lidského pokroku. Bylo ukázáno, že etika patří k disciplínám, které mají své historické kořeny a pramení ve starověku, kde její autoři velmi pečlivě rozlišují mezi otázkami člověka, státu a společnosti a svébytné místo si získala etika už právě v tomto období. Další evoluce ukázala na nutnost, a dokonce samozřejmost etiky v prostředí lidské společnosti tak, jak to dokazují přední autoři, kteří se zabývají problematikou etiky. Z výše uvedeného rovněž vyplývá i skutečnost, že vývoj etiky se nezastavil, ale v každém období vývoje lidské společnosti, přinesl nové náměty a výzvy, jež byly řešené a mnohdy následovaly až do dalších vývojových etap. Jak bylo konstatováno, etika se v moderním období spojovala s politikou, filosofií a dalšími společenskovědními obory, a přesto jedná se o samostatný obor a v dílech současných autorů je publikovaná v její aplikované podobě nebo zcela s ontickým záměrem v podobě jasných problémů patřících k morálce a jednání člověka ve 21. století.

POUŽITÁ LITERATURA A INFORMAČNÍ ZDROJE

1. ARISTOTELÉS (1996): *Etika Nikomachova*. Praha: Rezek, ISBN 80-901796-7-3.
2. BRÁZDA, R. (2001): *Problém osoby a identity v etice aneb od identity k osobě a zpět*. In: Sborník prací Filosofické fakulty brněnské univerzity, řada B, studia philosophica, (Dostupné online: <https://www.phil.muni.cz/fil/sbornik/2001/05brazda.html>, 29. 8. 2022), ISSN 0524-7217.
3. IRVINE, A. D. (2008): *Plato. Socrates on Trial: A Play Based on Aristophanes' Clouds and Plato's Apology, Crito, and Phaedo, Adapted for Modern Performance*. [s. l.], Toronto: University of Toronto Press, 136 p. (Dostupné online: <https://bmcr.brynmawr.edu/2008/2008.08.08/>, 26. 8. 2022), ISBN 978-0-8020-9538-1.
4. JANOTOVÁ, H., SCHELLE, K., SCHELLEOVÁ, I. (2005): *Profesní etika*. Praha: Eurolex Bohemia, 96 s., ISBN 80-86861-42-2.
5. JONAS, H. (1997): *Princip odpovědnosti*. Praha: Oikoymenh, 318 s., ISBN 80-86005-06-2.
6. LOCKE, J. (2000): *Dopis o toleranci*. Brno: Atlantis, 104 s., (Dostupné online: [http://followers.thcnet.cz/Punkers4Punkers/!eBoox/07.FILOSOFIA/Locke/John%20Locke%20-%201.%20Dopis%20o%20Toleranci%20\[text%20PDF\].pdf](http://followers.thcnet.cz/Punkers4Punkers/!eBoox/07.FILOSOFIA/Locke/John%20Locke%20-%201.%20Dopis%20o%20Toleranci%20[text%20PDF].pdf), 29.8. 2022), ISBN 80-7108-202-3.
7. PATARAIA, D. (2017): *Traditional theoretical approaches in international relations*. Jus Press, (Dostupné online: https://www.researchgate.net/publication/337825096_Thomas_Hobbes_Leviathan online, 28. 8. 2022), ISBN -13: 978-0-9996865-0-6.
8. PLATÓN (2003): *Faidros*. Platónovy spisy, svazek II, překlad F. Novotný, Praha: Oikoymenh, 2003, ISBN 80-7298-063-7.
9. ROUSSEAU, J.-J. (1949): *O společenské smlouvě neboli o zásadách státního práva*. Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart a v Praze, 157 s. (Dostupné online: https://dl1.cuni.cz/pluginfile.php/474377/mod_resource/content/1/ROUSSEAU_O_spolecenske_smlouve.pdf, 30. 8. 2022), ISBN 80-86473-10-4.
10. THOMPSON, M. (2004): *Přehled etiky*. Praha: Portál, 167 s., ISBN 80-7178-806-6.

ADDRESS & ©

doc. PhDr. Miroslav SAPÍK, Ph.D.

Katedra managementu a marketingu služeb

Vysoká škola evropských a regionálních studií z.ú.

Žižkova 6, 370 01 České Budějovice

Czech Republic

e-mail: sapik@vsers.cz

ORCID iD – 0000-0002-4402-8940

IMPROVEMENTS IN PATIENT HANDLING PROCEDURES AND METHODS IN SELECTED HOSPITALS IN SOUTH BOHEMIA

Zlepšení postupů a metod manipulace s pacienty ve vybraných jihočeských nemocnicích

Radka PROKEŠOVÁ – Marie TREŠLOVÁ

České Budějovice, Czech Republic

ABSTRACT: This paper aimed to analyze patient handling in nursing in selected hospitals in the South Bohemia region of the Czech Republic, using SWOT analysis and SWOT risk analysis. Both were used because patient handling is associated with a wide range of health and economic risks. Our qualitative research reviewed patient handling procedures in selected hospitals. Based on the analyses, strengths (use of appropriate aids, new employee orientation), weaknesses (insufficient number of support staff, insufficient use of patient handling equipment), opportunities (standardization of patient handling techniques, purchase of specialized aids, e.g., adjustable electric beds), threats (lack of nurses and support staff in the labor market), and risks (organization of patient handling, nature of the patient's physical and health conditions) were identified. The analysis revealed key factors that influence patient handling procedures, which enabled making specific recommendations for hospital management to improve practices and reduce the inherent risks associated with patient handling.

Key words: process of physical manipulation of the patient – SWOT analyses – process risks.

ABSTRAKT: Cílem tohoto příspěvku bylo analyzovat zacházení s pacienty v ošetrovatelství ve vybraných nemocnicích v Jihočeském kraji České republiky pomocí SWOT analýzy a SWOT analýzy rizik. Obě analýzy byly použity proto, že manipulace s pacienty je spojena s celou řadou zdravotních a ekonomických rizik. V našem kvalitativním výzkumu jsme zkoumali postupy manipulace s pacienty ve vybraných nemocnicích. Na základě analýz jsme identifikovali silné stránky (používání vhodných pomůcek, orientace nových zaměstnanců), slabé stránky (nedostatečný počet pomocného personálu, nedostatečné využívání pomůcek pro manipulaci s pacienty), příležitosti (standardizace technik manipulace s pacienty, nákup specializovaných pomůcek, např. polohovatelných elektrických lůžek), hrozby (nedostatek sester a pomocného personálu na trhu práce) a rizika (organizace manipulace s pacienty, charakter fyzického a zdravotního stavu pacienta). Analýza odhalila klíčové faktory ovlivňující postupy manipulace s pacienty, což nám umožnilo formulovat konkrétní doporučení pro vedení nemocnice týkající se zlepšení postupů a snížení inherentních rizik spojených s manipulací s pacienty.

Klíčová slova: proces fyzické manipulace s pacientem - SWOT analýzy - rizika procesu.

INTRODUCTION

Patient handling (PH), i.e., lifting, carrying, moving, turning, and mobilizing patients, is an integral part of routine nursing care. PH procedures may involve risks to both patients and nursing staff. The quality and safety of PH depend on the use of risk management analysis and include both economic and staffing components. In addition to potentially causing psychological and physical harm to staff and patients, poor PH can also affect an organization's managerial, financial, and legal operations.

Requirements and legislative rules for PH within the sector of health care are binding not only at the national and local level but also apply to employers and employees (NHS, 2018). Czech legislation is based on the Labor Code (Act No. 262/2006) and describes both limits and workload (Nařízení vlády č. 361/2007 Sb., 2006). Employers are obliged by law to provide their employees with a safe working environment, including estimating the risk of back injuries at work and reducing other risks to the lowest possible level (Manual Handling, 2016).

The Australian document "Safe Patient Handling" states that the employer shall consider the financial cost of a safe work environment, i.e., appropriate aids, including those for handling bariatric patients (Safe Patient Handling, 2022). Employers' investments in the protection of their employees, including forward-looking lifelong learning, and systems for reporting health problems and work-related injuries and accidents to superiors should be reflected in the form of reduced staff turnover, lower administrative costs, lower staff training costs, fewer work-related injuries and disability, and increased productivity (Šmehilová, 2015).

METHODOLOGY AND OBJECTIVE

The goal of this paper, which is embedded in the project "PATIENT HANDLING IN NURSING CARE" and funded by RVO ZSF JU funding (registration number FMP2019-02), was to perform SWOT analysis and SWOT risk analysis to examine PH procedures used by nurses in selected South Bohemian hospitals.

The research was carried out using a qualitative research strategy between 2020 and 2021, and consisted of structured interviews, SWOT analysis, and SWOT risk analysis of PH procedures in selected South Bohemian hospitals. The research was conducted by an expert team including representatives from top hospital management and nurse managers. The research sample included the procedures used in four selected South Bohemian hospitals, which are described in the first step of the analysis. For the purposes of the analysis, internal hospital documents and interviews with study participant were used.

Based on the PH analysis, SWOT analyses and SWOT risk analyses were performed for selected hospitals based on key factors identified by nurses as influencing the quality of the PH process. In the SWOT analysis, the research participants identified the strengths and weaknesses of the internal environment, as well as opportunities and threats arising from the external environment. Strengths and opportunities were rated by study participants on a scale from 1 (1= lowest satisfaction) to 5 (5 = highest satisfaction). Weaknesses and threats were rated on a scale of negative numbers from -1 (lowest dissatisfaction) to -5 (highest dissatisfaction). Each identified strength, weakness, opportunity, and threat was assigned a weight by the research team based on its importance in each of the categories (strengths, weaknesses, opportunities, and threats) so that the sum of the weights in the category was equal to 1 (the higher the number, the greater the importance of the item in the category and vice versa). The resulting score of each factor in the SWOT analysis was calculated as the product of the evaluation and the weight of the factor. Based on the calculated scores, strategically important factors were identified that influenced streamlining and the improvement of PH procedures in the selected hospitals. These factors were incorporated into the recommendations for optimizing the practices in individual hospitals. In addition, a synthesis of the identified factors from all SWOT analyses was carried out, which can be used to optimize and reduce PH-related risks.

RESULTS AND DISCUSSION

In this research, a semi-structured interview and SWOT analyses were used to analyze risks related to work safety and financial management in the selected hospitals.

For each hospital under review, a set of strengths and weaknesses related to the internal environment and a set of opportunities and threats associated with the external environment were described.

Based on the SWOT analysis, key factors influencing the quality of PH were identified for the analyzed hospitals. These key factors were then evaluated, and strategic recommendations to improve PH were formulated. An example of a SWOT analysis (with variables and calculations) for the PH procedure at a selected hospital is shown in Table 1.

Table 1: Example of SWOT analysis of selected hospital

Strengths	Weight	Evaluation	Score
Developed controlled documentation covering the risks associated with the handling of patients	0,15	4	0,6
Monitoring and evaluation of data related to adverse events related to patient or staff injury	0,05	5	0,25
Comprehensive monitoring of incapacity for work in connection with work performance	0,05	2	0,1
Use of various types of aids associated with the physical manipulation of patients	0,25	4	1
Accreditation	0,1	5	0,5
Adaptation process of newly hired employees, including physical manipulation exercises	0,25	4	1
Continuous regular training of non-medical staff	0,15	4	0,6
sum	1		4,05
Weaknesses			
Insufficient staffing by auxiliary staff (nurse partially represents)	0,5	-3	-1,5
Missing internal audits of nursing care	0,5	-5	-2,5
sum	1		-4
Opportunities			
Creating / updating the standard Physical manipulation of the patient	0,2	4	0,8
Purchase of other types of aids and adjustable electric beds	0,2	5	1
List of aids for positioning and moving patients for the needs of the hospital as part of controlled documentation	0,3	4	1,2
Monitoring and evaluation of recommended work procedures of nurses during positioning	0,3	5	1,5
sum	1		-2
Threats			
Lack of nurses in the labor market	0,3	-5	-1,5
Lack of support staff in the labor market	0,4	-5	-2
Pandemic	0,2	-3	-0,6
Blackout	0,1	-3	-0,3
sum	1		-2,9

Source: Authors.

By synthesizing the SWOT analyses of individual hospitals, it was possible to comprehensively specify the identified strengths and weaknesses of PH, as well as all the identified opportunities and threats related to the processes of PH in the selected South Bohemian hospitals.

Strengths

- Documentation describing the risks related to patient handling.
- Monitoring and evaluation of data on adverse events related to injuries to patients or staff.

- Comprehensive monitoring of incapacity for work in relation to work performance.
- *Use of various aids and equipment used for patient handling.*
- Hospital accreditation.
- *New employee orientation includes PH training.*
- Ongoing education for non-medical staff.
- Inclusion of PH as part of patient risk assessments.
- Evaluation of PH in internal audits.

Based on the combined SWOT analyses of the individual factor scores, “Use of various aids and equipment used for PH” and “New employee orientation includes PH training” were identified as the two most important strengths having a significant impact on the quality of the entire process. In this respect, it is the task and responsibility of managers to monitor the current development of PH aids and equipment, the purchase and provision of PH aids, and all necessary staff training on the equipment.

Weaknesses

- *Insufficient staffing with support staff (nurses underrepresented).*
- Lack of internal audits of nursing care.
- *Insufficient use of PH aids.*
- Insufficient supervision of PH from the side of nursing care managers (use of aids, adherence to recommended procedures, or non-repetition of PH training).

The weaknesses with the highest scores and frequency were “*Insufficient staffing with support staff (nurses underrepresented).*” and “*Insufficient use of PH aids.*”

These findings can have a negative impact on the health of hospital staff. The issue of lifting loads has been addressed in Czech medical journals, but always with reference to the current legislation (Mynaříková, E., 2006, Nedělková, H., 2008, Piecková-Palata, L., 2012, Podrazilová, P., 2015, GUČKOVÁ, M., 2007, Emmerová, K., 2010). Nurses should not lift more than 15 kg without proper training and appropriate lifting/moving/transport equipment (Equipment for Moving and Handling People, 2022).

Effective aids appear to be of high quality, but their use in routine practice may be inadequate. Járomi et al. (2018) published a RCT focused on the prevention of health problems with back and spine, where they recommend regular training for PH staff. Samaei et al. (2017) used PTAI index as an tool for risk level classification and identification of the factors influencing LBP incidence among nurses in PH. As a result, they formulated a recommendation for additional training in the area of newly developed aids and intensification of overall training.

According to the research results, the elimination of these weaknesses should be addressed as part of the further development of the organizations, particularly by maintaining sufficient PH staff and proper training on the use of PH aids and equipment available at most workplaces.

Opportunities

- *Creating/Updating the PH Standards.*
- *Purchase of other types of aids and adjustable electric beds.*
- A list of PH aids and patient transfers devices for hospital needs as part of the hospital documentation.
- Monitoring and evaluation of recommended working procedures for nurses in PH.
- Periodic training of hospital staff on PH procedures and techniques.

The synthesis of SWOT analyses showed that the most significant opportunity to improve the PH process in the hospitals participating in the research was “*Creation/update of the standard PH procedures*” and “*Purchase of other types of aids and adjustable electric beds.*” The use of these opportunities in strategic development would improve PH procedures. The semi-structured interviews with managers of participating hospitals showed that both of these opportunities have been addressed by the hospitals and regularly receive funding. PH is addressed in the quality standards; however, not all hospitals have a standard directly designed for PH processes. The Trade Association of Health and Social Care of the Czech Republic also recommends requiring the purchase of aids and equipment, insisting on familiarization and training on PH aids and equipment, and requiring the employer to invest necessary financial resources in the safety of their employees with a view to the future, and to improve the reporting of work-related health problems and accidents to superiors (Šmehilová, 2015).

Threats

- *Shortage of nurses in the labor market.*
- *Shortage of support staff in the labor market.*
- Pandemic.
- Blackout.

Based on the scores, the greatest threats identified by means of the SWOT synthesis were “**Shortage of nurses in the labor market**” and “**Shortage of support staff in the labor market**”; other global threats were related to “Pandemics” and “Blackouts.”

Hospitals should be prepared for these global threats through emergency preparedness and response plans for the case of power outages or other emergencies (Hromada and Lukáš, 2012). The threat of staff shortage in the labor market can only be partially prevented by appropriate personnel policies and reducing staff turnover. Practical PH training also affects nurse turnover due to health problems and excessive workload (E-FACTS 28; Patient handling techniques to prevent MSDs in health care). The cost of staff turnover is generally estimated at 0.75 to 2.0 times the salary of the person leaving (McConnell, 1999), while the cost of nurse turnover was estimated at 1.3 times the salary of a nurse leaving (Jones, 2005). Reductions in healthcare costs can be achieved by “substitution of care” – a phenomenon where care is provided by the most appropriate specialist at the lowest cost level (Temmink et al. 2000); therefore, it is necessary to effectively involve trained support staff in the PH process and to use appropriate technical aids.

Risks

- Time pressure.
- Lack of staff.
- Immobile patients.
- Obese patients.
- Confused patients.
- Uncooperative patients.
- Unwillingness/ignorance of staff to use the necessary aids.

- Lack of aids.
- Transfer of immobile patients.
- Hygiene of immobile patients.
- Changing bedding / repositioning of the patient.
- Patient rehabilitation.

The identified risks can be divided into several categories. Some of them are related to the organization of the work during PH, other risks are related to the condition and illness of a given patient, and the last category is PH as such. This requires estimating the risk of work-related spinal/back injuries, reducing the risk to the lowest possible level, ensuring that employees are trained, proper supervision of PH employees, and compliance with regulations. The Australian Nursing and Midwifery Federation uses similar regulations for safe patient handling (2022). The rules can be found in the document regarding hazards and PH-related risks (2022). These regulations are mentioned by other researchers; for example, MacGregor (2016) deals with the national legislative standards on employee health and safety at work, the Occupational Health and Safety Management Regulations, and the Physical Handling Regulations in a publication that includes practical preparation for physical patient handling. Furthermore, there are standards concerning lifting equipment, securing and using work equipment, and reporting injuries. These standards are similar to those specified in Czech legislation, with the difference that they are applied directly to medical and nursing staff.

CONCLUSION

The study presented focused on strengths (use of appropriate aids, the orientation of new employees) and weaknesses (insufficient staffing by support staff, insufficient use of PH aids) in the PH procedures in selected hospitals. The study also identified opportunities (creation/update of the physical patient handling standards, purchase of other types of aids and adjustable electric beds) and threats (lack of nurses and support personnel in the labor market) in relation to PH. Based on the analysis, risks were found to be related to the organization of nurses' work at individual workplaces, patients' physical condition, the nature of patients' illnesses, and the PH as such. Based on the research results, recommendations were formulated for hospital management, which would lead to risk reduction and improvement of PH processes,

especially in the area of standardization, continuous monitoring of PH, and systematic staff training in PH.

Acknowledgement

This paper is embedded in the project “PHYSICAL MANIPULATION OF PATIENTS IN NURSING CARE” (FMP2019-02).

LITERATURE AND INFORMATION SOURCES USED

1. Australian Nursing and Midwifery Federation. Safe patient handling. [online]. [cit. 2022-05-12]. Available at: http://anmf.org.au/documents/policies/P_Safe_Patient_Handling.pdf.
2. E-FACTS 28. Patient handling techniques to prevent MSDs in health care [online]. [cit. 2022-04-12]. Available at: <https://osha.europa.eu/en/tools-and-publications/publications/e-facts/efact28>.
3. Equipment for Moving and Handling People [online]. [cit. 2022-05-12]. Available at: <https://www.acc.co.nz/assets/provider/acc6075-moving-guide-equipment.pdf>.
4. EMMEROVÁ, K. (2010). Kinestetika usnadňuje práci. *Florence* 6(5), 28-29. ISSN 1801- 464X.
5. GUČKOVÁ, M. (2007). Fyzická zátěž sester. *Sestra* 17(6), 21. ISSN 1210-0404.
6. Hazards and risks associated with manual handling in the workplace [online]. [cit. 2022-05-12]. Available at: http://www.osha.mddsz.gov.si/resources/files/pdf/E-fact_14.
7. HROMADA, M., LUKÁŠ, L. (2012). Critical infrastructure protection and the evaluation process. *International Journal of Disaster Recovery and Business Continuity*, 3, 37-46, ISSN 2207-8363.
8. JÁROMI, M. et al (2018). Back School programme for nurses has reduced low back pain levels: A randomised controlled trial. *J Clin Nurs*. 27(5-6), 895-902. doi: 10.1111/jocn.13981.
9. JONES, C. B. (2005). The costs of nursing turnover, part 2: application of the nursing turnover cost calculation methodology. *Journal of Nursing Administration*, 35(1), 41-49.
10. KOLEKTIV AUTORŮ (2016). Manual Handling: Manual Handling Operations Regulations 1992. *Health and Safety Executive*. ISBN 978-0-7176-6653-9.
11. MACGREGOR, H. (2016). *Moving and handling patients at a glance*. London: Willey Blackwell. ISBN 978-1-118-85343-6.
12. MCCONNELL C.R. (1999). Staff turnover: occasional friend, frequent foe, and continuing frustration. *Health care manager*, 8; 1-13.
13. MYNAŘIKOVÁ E. (2006). Leonardo - o správné a bezpečné manipulaci s pacientem. *Florence* 2(12), 51. ISSN 1801-464X.

14. Nařízení vlády č. 361/2007 Sb., Nařízení vlády, kterým se stanoví podmínky ochrany zdraví při práci (2006). In: *Sbírka zákonů České Republiky*, částka 111.
15. NEDĚLKOVÁ, H. (2008). Ano, kinestetika umožňuje snazší a efektivnější mobilizaci pacienta. *Sestra* 18(7-8), 23. ISSN 1210-0404.
16. NHS (2018). Moving, lifting and handling the person you care for [online]. [cit. 2022-05-12]. Available at: <https://www.nhs.uk/conditions/social-care-and-support/mobility-problems-carers/>.
17. PIECKOVÁ-PALATA, L. (2012). Rehabilitační ošetřovatelství v práci sestry. *Sestra* 11(6), 34-35. ISSN 1210-0404.
18. PODRAZILOVÁ, P. (2015). Význam kinestetiky pro ošetřovatelskou péči. *Florence* 11(5), 38-39. ISSN:1801-464X.
19. SAMAEI, S. et al. (2017). Effects of patient-handling and individual factors on the prevalence of low back pain among nursing personnel. *Work* 56(4), 551-561. doi: 10.3233/WOR-172526.
20. ŠMEHILOVÁ, A. (2015). Znovu břemena - problém trvá a prohlubuje se. *Odborový svaz zdravotnictví a sociální péče ČR*. [online] [cit. 2022-05-12] Available at: <http://osz.cmkos.cz/cz/clanky/7-12-2015-znovu-bremena.aspx>.
21. TEMMINK D., FRANCKE A.L., HUTTEN J.B., VAN DER ZEE J. & ABU-SAAD H.H. (2000). Innovations in the nursing care of the chronically ill: a literature review from an international perspective. *Journal of Advanced Nursing*, 31, 1449– 1458.
22. Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce (2006). In: *Sbírka zákonů České Republiky*, částka 84.

ADDRESS & ©

Ing. Radka PROKEŠOVÁ, Ph.D.

Institute of Humanities in Helping Professions

Faculty of Health and Social Sciences

University of South Bohemia in České Budějovice

J. Boreckého 1167/27, 370 11 České Budějovice

Czech Republic

rprokes@zsf.jcu.cz

Assoc. Prof. PhDr. Marie TREŠLOVÁ, Ph.D.

Department of Nursing, Midwifery and Emergency Care

Faculty of Health and Social Sciences

University of South Bohemia in České Budějovice

J. Boreckého 1167/27, 370 11 České Budějovice

Czech Republic

treslova@zsf.jcu.cz

RECENZNÍ ŘÍZENÍ PRO Č. 1/2022

Jednotliví oponenti (13) recenzovali 1–2 články. Redakce od nich obdržela na každý příspěvek 1–2 posudky, celkem 13 posudků.

doc. PhDr. Andrea ČAJKOVÁ, Ph.D.

Katedra veřejné správy, Fakulta sociálních věd UCM v Trnavě, Slovensko

PhDr. Jana HOROVÁ, Ph.D.

Katedra ošetrovatelství a porodní asistence, Fakulta zdravotnických studií, ZČU, ČR

PhDr. Kristina JANOUSHKOVÁ, Ph.D.

Katedra ošetrovatelství a porodní asistence, Fakulta zdravotnických studií, ZČU, ČR

doc. Ing. Pavla KLEPKOVÁ VODOVÁ, Ph.D.

Katedra financí a účetnictví, Obchodně podnikatelská fakulta, Slezská univerzita, ČR

Ing. Aleš KUDLÁK, Ph.D.

Katedra právních oborů a bezpečnostních studií, Vysoká škola evropských a regionálních studií, z. ú., České Budějovice, ČR

PaedDr. Vladimír KRÍŽ

Katedra marketingu a managementu služeb, Vysoká škola evropských a regionálních studií z.ú. České Budějovice, ČR

doc. Mgr. Igor LIŠOVÝ, CSc.

docent klasické filologie, Praha, ČR

prof. Dr. Miroslav NOVÁK

Vysoká škola mezinárodních a veřejných vztahů, ČR

PhDr. Andrea PASTUCHOVÁ
NEUMANNOVÁ, PhD.

Katedra společenských věd, Akademie Policejního sboru v Bratislavě, Slovensko

Mgr. Pavlína RABASOVÁ, Ph.D.

Katedra zdravotně sociálních studií, Fakulta sociálních studií, Ostravská Univerzita, ČR

doc. PhDr. Miroslav **SAPÍK**, Ph.D.

Katedra managementu veřejné správy,
Vysoká škola evropských a regionálních
studí z. ú., České Budějovice, **ČR**

doc. Ing. Jaroslav **SLEPECKÝ**, Ph.D., MBA

Katedra právních oborů a bezpečnostních
studí, Vysoká škola evropských a
regionálních studí, z. ú., České
Budějovice, **ČR**

PhDr. Marián **SEKERÁK**, Ph.D.

AMBIS Vysoká škola, a.s., Praha, **ČR**

POČET OBDRŽENÝCH VĚDECKÝCH ČLÁNKŮ:	9
POČET RECENZOVANÝCH VĚDECKÝCH ČLÁNKŮ:	9
POČET OBDRŽENÝCH RECENZNÍCH POSUDKŮ:	13
POČET PUBLIKOVANÝCH VĚDECKÝCH ČLÁNKŮ:	7

INFORMACE O ČASOPISU AUSPICIA

Základní charakteristika

Časopis *Auspicia* je nezávislým recenzovaným vědeckým časopisem pro otázky společenských a humanitních věd. Obsah časopisu prezentuje původní vědecké příspěvky, které jsou orientované na stěžejní obory zaměření periodika a rovněž v současnosti významné a řešené problémy. Mnohé z nich podávají formou přehledových studií návrh na reálné řešení konkrétních problémů, polemik ve smyslu akademické plurality názorů.

Historicky je založen na 5 základních a respektovaných principech:

- řádné a přísné recenzní řízení;
- mezinárodnost;
- otevřenost;
- výběrovost;
- kontinuální zvyšování kvality.

Historie

Časopis *Auspicia* je vydáván od r. 2004 Vysokou školou evropských a regionálních studií (VŠERS) a Vysokou školou technickou a ekonomickou (VŠTE) dvakrát ročně, pouze elektronicky. V dosavadních 41 číslech bylo otištěno zhruba 860 příspěvků a recenzí.

Rada pro výzkum, vývoj a inovace jako odborný a poradní orgán vlády ČR zařadila časopis *Auspicia* (ISSN 1214-4967) pro léta 2008–2013 a znovu pro rok 2015 (<http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=733439>) mezi recenzované neimpaktované časopisy, které uvedla v oborech Národního referenčního rámce excelence (NRRE).

V roce 2016 byl recenzovaný vědecký časopis *Auspicia* zařazen do mezinárodní databáze ERIH PLUS.

Tematické sekce

Na základě úspěšného recenzního řízení jsou jednotlivé vědecké příspěvky řazeny do sekcí:

1. Společenské vědy, 2. Bezpečnost, 3. Veřejná správa, řízení, 4. Recenze.

Základní pokyny autorům

Jazyk vědeckého příspěvku: angličtina, čeština; **recenze:** angličtina, čeština, Články mohou být psány v angličtině nebo češtině, ale vzhledem k mezinárodnímu rozměru časopisu jsou preferovány anglické články.

Požadovaný rozsah v sekcích 1–3: max.8 normostran (1NS – 1800 znaků včetně mezer).

Data uzávěrek: 1. číslo – 1. 2. • 2. číslo – 1. 8.

Použitá literatura: 25 % zdrojů indexovaných v databázích Web of Science a/nebo Scopus.

Recenzní řízení: oboustranně anonymní, nezávislé, objektivní.

Data vydání: 1. číslo – 1. 6. • 2. číslo – 1. 12.

Podrobný zdroj: <https://vsers.cz/auspicia/>

Jak citovat vědecký příspěvek: In.: Pro autora. Šablona článku – <https://vsers.cz/auspicia/>

Autorský poplatek: Za výdaje spojené s uveřejněním vědeckého příspěvku v českém jazyce (příspěvky v angličtině jsou do odvolání dočasně bezplatné) v délce **max. 8 normostran** v sekcích 1–3 hradí autor částku **1 000,- CZK** (*popř. částku zvýšenou o 200,- Kč za každou další normostranu*), nebo příslušnou částku v EUR dle aktuálního přepočtu, a to nejpozději do uzávěrky příslušného čísla (tj. před recenzním řízením) převodem na účet vydavatele (VŠERS) u Fio banky, a. s. (pobočka České Budějovice) č. 2101783605/2010, účet EUR/IBAN: CZ71 2010 0000 0024 0178 3607, BIC kód: FIOBCZPPXXX (zahraniční plátcí si poplatek za převod hradí sami), nebo v hotovosti na ekonomickém oddělení VŠERS. Variabilním symbolem je IČO autora pracoviště a specifickým symbolem číselný kód 12342022. Do zprávy pro příjemce se uvede jméno autora / autorů a pracoviště.

Kontaktní adresa:

Vysoká škola evropských a regionálních studií, z. ú.

Žižkova tř. 6

370 01 České Budějovice

doc. PhDr. Miroslav Sapík, Ph.D., šéfredaktor

Telefon: +420 386 116 839

E-mail: sapik@vsers.cz, <https://vsers.cz/auspicia/>

INFORMATION ON JOURNAL

Basic characteristics

The *Auspicia Journal* is an independent peer-reviewed scientific journal on the social sciences and humanities. The content of the journal presents the original scientific contributions, which are focused on the core areas of the periodical focus, as well as currently significant and solved problems. Many of them submit in the form of survey studies a proposal for a real solution to specific problems, a controversy in the sense of academic plurality of opinions.

Historically, it is based on 5 basic and respected principles:

- proper and rigorous review procedures;
- internationality;
- openness;
- selectivity;
- continuous quality improvement.

History

It has been published since 2004 by the College of European and Regional Studies (VŠERS) and the Institute of Technology and Business (VŠTE) twice a year, in electronic form only. So far, 860 scientific contributions and reviews have been published in 42 issues.

Innovation Council, being a professional and advisory board of the Government of the Czech Republic, integrated *Auspicia Journal* (ISSN 1214-4967) into reviewed, non-impact scholarly journals which were involved in the topics of National Reference Framework of Excellence (NRRE) in 2008-2013, and it was involved there in 2015 again (<http://www.vyzkum.cz/FrontClanek.aspx?idsekce=733439>).

In 2016 The *Auspicia* reviewed scholarly journal was listed in the international database ERIH PLUS.

Thematic sections

Based on a successful review procedure, individual scientific papers are divided into sections:

1. Social Sciences, 2. Safety, 3. Public administration, management, 4. Reviews.

Basic instructions to authors of articles

Language of the scientific paper: English, Czech; **reviews:** English, Czech. Articles can be written in either English or Czech, but English articles are preferred due to the international dimension of the journal.

Required range in sections 1-3: maximum 8 standard pages (1 standard page - 1800 characters including spaces).

Deadlines: 1st issue – 1st February, 2nd - 1st August.

Bibliography: 25 % of resources indexed in Web of Science and/or Scopus databases.

Review process: mutually anonymous, independent, objective.

Publishing dates: 1st issue – 1st June • 2nd – 1st December.

Detailed source: <https://vsers.cz/auspacia/>

How to cite a scientific paper: In: For the author. Article template - <https://vsers.cz/auspacia/>

Author's fee

The authors of the papers (contributions) are to pay the amount of CZK 1,000 for the expenses connected with publishing the scholarly contributions in the Czech language (contributions in English are temporary free of charge until further notice) of a maximum of 8 standard pages (or the amount increased by CZK 200 per every other standard page), or the appropriate amount in EUR in accordance with the current exchange rate in sections 1–3. They are to do this by the closing date of the relevant volume (i.e., before the review process) either by means of payment by bank transfer to the publisher's bank account No. 2101783605/2010, at Fio Banka, a. s. (České Budějovice branch), account EUR/IBAN code: CZ71 2010 0000 0024 0178 3607, BIC code: FIOBCZPPXXX (foreign payors pay the transfer charge by themselves), or they can pay it in cash at the Economic department of the College of European and Regional Studies. Registration numbers of authors' workplaces are variable symbols, the specific symbol is a code of the following digits: 12342022. The information for payee shall include the name of author / authors and workplace.

Contact address:

College of European and Regional Studies

Žižkova tř. 6

370 01 České Budějovice, CZ

doc. PhDr. Miroslav Sapík, Ph.D., editor-in-chief

Telephone number: +420 386 116 839

Email: sapik@vsers.cz

<https://vsers.cz/auspicia/>